

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Romana GAJDOŠOVÁ

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Benjamin Disraeli a britská imperiální politika

Benjamin Disraeli and British Imperial Policy

Romana Gajdošová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Aleš Skřivan CSc.

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Dne   v Karlových Varech

Romana Gajdošová

Abstrakt

Viktoriánská éra je zlatým obdobím britských dějin. V 70. letech 19. století byla Velká Británie stále ještě nepopiratelnou první velmocí světa a Benjamin Disraeli měl na tomto faktu svůj podíl. Tato diplomová práce se zabývá vývojem jeho postoje k impériu, jeho představ o podobě britské zahraniční politiky a jeho vymezení se vůči předchozí liberální administrativě, konkrétně vůči jeho rivalovi Williamu E. Gladstonovi. Dále prezentuje klíčové události Disraeliho druhé vlády a hodnotí jeho vliv na britskou zahraniční politiku.

Klíčová slova

Benjamin Disraeli – William E. Gladstone – nákup akcií Společnosti Suezského průplavu – císařský titul pro královnu Viktorii – Východní otázka – Berlínský kongres – britsko–zulská válka – druhá britsko–afghánská válka

Abstract

Victorian period is the golden age in British history. During the 1870s Great Britain was still the leading world power and Benjamin Disraeli had a credit for that. This dissertation deals with his attitude to Empire, his ideas about British foreign policy and his objections to Liberal foreign policy, specifically against his rival William E. Gladstone. It also presents important events during Disraeli's second ministry and evaluates his influence on British foreign policy.

Key Words

Benjamin Disraeli – William E. Gladstone – Purchase of the Suez Canal Shares of 1875 – Royal Titles Act of 1876 – Eastern Question – Congress of Berlin – Anglo–Zulu War – Second Anglo–Afghan War

Obsah

.....	6
Úvod.....	7
1. Disraeli před rokem 1868.....	12
1. 1 Původ a zázemí	12
1. 2 Pokusy o vstup do parlamentu, setkání s lordem Lyndhurstem	14
1. 3 Poslancem, skupina Young England, krize kolem Repeal of the Corn Laws	16
1. 4 Minoritní konzervativní vlády.....	19
1. 5 Setkání s Corrym, vztah s královnou Viktorií	24
1. 6 Volební reforma 1867.....	25
1. 7 Opozice.....	28
1. 8 William Ewart Gladstone.....	32
2 Zahraniční politika Velké Británie do roku 1874	35
2. 1 Proudby zahraniční politiky	35
2. 2 Odlišné zahraničně–politické koncepce Disraeliho a Gladstona.....	39
2. 3 Důležité zahraničně–politické události za Gladstonovy vlády.....	41
3 Disraeliho druhá vláda 1874–1880	45
3. 1 Vítězství ve volbách, domácí reformy.....	45
3. 2 Válka v Habeši.....	47
3. 3 Nákup akcií Společnosti Suezského průplavu.....	49
3. 4 Císařský titul pro královnu Viktorii.....	51
3. 5 Východní otázka 1875-1878.....	53
3. 5. 1 Vypuknutí povstání v Bosně a Hercegovině, diplomatická aktivita velmocí...53	
3. 5. 2 Bulharské hrůzy, Gladstonův návrat	56
3. 5. 3 Zhoršení vztahů s Derbym, konference v Konstantinopoli	61
3. 5. 4 Londýnský protokol, vypuknutí rusko–turecké války	64
3. 5. 5 Aktivity královny Viktorie, útoky na Beaconsfielda.....	67
3. 5. 6 Jingoismus, Sanstefanský mír.....	68
3. 5. 7 Londýnský protokol a Kyperská konvence	70
3. 6 Berlínský kongres.....	75
3. 7 Jižní Afrika.....	82

3. 8 Afghánistán	86
3. 9 Disraeli jako prorok „nového imperialismu“ ?	93
4 Poslední léta, Disraeliho odkaz	94
4. 1 Prohra ve volbách a pozice ve straně.....	94
4. 2 Odkaz	96
Závěr.....	99
Seznam pramenů a literatury.....	102
Obrazová příloha.....	113

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá osobností Benjamina Disraeliho, lorda Beaconsfielda, dvojnásobného britského premiéra a jedné z dominantních postav politické scény vrcholné viktoriánské éry s důrazem na jeho zahraniční politiku. Svým rozsahem je toto téma poměrně rozsáhlé, proto budu klást důraz na zahraniční politiku jeho druhé vlády v letech 1874–1880, zejména na velkou východní krizi a její završení na Berlínském kongresu. Více než události samotné mě bude zajímat, jaký postoj k jednotlivým záležitostem Benjamin Disraeli zaujal a jakou změnou názorů a pohledů na roli Velké Británie v mezinárodním dění prošel. Kvůli rozsahu práce zůstane zcela mimo otázka Irska, jež by vyžadovala na samostatnou práci. Naopak pozornost bude věnována Disraeliho vztahům se členy kabinetu, zejména s lordy Derbym a Salisburym, jeho přátelství s královnou Viktorií a zejména střetu s jeho největším rivalem, předsedou Liberální strany Williamem Ewartem Gladstonem, jejichž soupeření trvající zejména od přijetí druhé volební reformy v roce 1867 až do Disraeliho smrti v roce 1881 dominovalo politické scéně. Oba tito velikáni díky svým zcela odlišným osobním dispozicím a představám o vedení a cílech britské zahraniční politiky dospěli až k osobní nenávisti, jež v jejich době mezi státníky nebyla obvyklá.

Se jménem Benjamina Disraeliho je spojeno „znovuzrození“ silné britské zahraniční politiky s důrazem na moc a prestiž impéria. Do jisté míry šlo nejen o jeho představu, jakou roli by Británie v mezinárodním dění měla vykonávat, ale i o jakési vymezení vůči předchozí liberální administrativě, jež v zahraniční politice prosazovala představy o „malé Anglii“ a jež se jakoby za impérium „styděla“, a jež se stala u veřejnosti nepopulární. Na konci Disraeliho kariéry zase stálo Gladstonovo obvinění, že Disraeli učinil zahraniční politiku nemorální.

Práce je rozdělena do tří kapitol. V první se krátce věnuji Disraelimu před rokem 1868, jeho zázemí a pokusům o vstup do parlamentu, střetu o obilní zákony a léta opozice až po boje o druhou volební reformu. Tématem druhé kapitoly je přehled vývoje zahraniční politiky Velké Británie do roku 1874 s důrazem na Disraeliho postoj k liberální zahraniční politice Gladstonovy administrativy. Třetí, nejobsáhlejší kapitola, se zabývá zahraničními událostmi za Disraeliho druhé vlády, tedy nákupem akcií

Suezského průplavu, přijetím císařského titulu pro královnu Viktorii, velkou východní krizí a koloniálními válkami v jižní Africe a Afghánistánu, a končí neúspěchem konzervativců ve volbách v roce 1880 a odkazem Benjamina Disraeliho.

Téma této diplomové práce je poměrně dobře zpracované v britské historiografii, jedná se o zlatou éru britských dějin, zcela jinak je tomu ale v českém prostředí, kde je toto téma ponecháváno stranou. Existují pouze dvě česky psané publikace zabývající se osobností Benjamina Disraeliho, přičemž obě jsou spíše populárně–naučného charakteru. Autorem první z nich jen Jan Pilát a pochází z roku 1967 a v druhém případě se jedná o překlad životopisu od Andrého Mauroise z roku 1997. Naopak zdařilý Gladstonův životopis z pera známého historika barona Roye Jenkinse se dočkal překladu v roce 2000. Čerpala jsem proto z anglické literatury, jež bohužel není v České republice dostupná, a z anglicky psaných pramenů. Velkým přínosem pro mě z tohoto důvodu byla databáze www.archive.org, kde je volně ke stažení Disraeliho korespondence se sestrami lady Bradfordovou a lady Chesterfieldovou, s nimiž si dopisoval od roku 1873 až do své smrti a kde nalezneme jeho osobní pohled na inkriminované události, často podaný mnohem výstižnější a srozumitelnější formou než v oficiálních dokumentech. Také jsou tu k dispozici jeho vybrané projevy, jež uspořádal T. E. Kebbel, stejně tak projevy Gladstona od A. T. Bassetta a také Gladstonův proslulý pamflet *Bulgarian Horrors and the Question of the East*.

Přínosné jsou také velmi rozsáhlé svazky tzv. *Parliamentary Papers*. Využila jsem především svazky týkající se velké východní krize a to *Correspondence Respecting the Affairs of Turkey* (Londýn 1877) a *Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey* (Londýn 1876–1877) pro počáteční fázi krize, pro analyzování rusko–turecké války a mírové smlouvy ze San Stefanu jsem použila svazek *Preliminary Treaty of peace between Russia and Turkey* (Londýn 1878) a *Further Correspondence respecting the preliminary treaty of peace between Russia and Turkey* (Londýn 1878) a pro jednání Berlínského kongresu svazky *Despatch from the Marquis of Salisbury inclosing a copy of the treaty signed at Berlin* (Londýn 1878), *Correspondence relating to the Congress of Berlin, with the protocols of the Congress* (Londýn 1878) a *Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey, for the settlement of affairs in the east* (Londýn 1878). Neméně důležité

jsou také Disraeliho parlamentní projevy přístupné v databázi *Hansard* (<http://hansard.millbanksystems.com/people/mr-benjamin-disraeli/>).

Z odborné literatury je třeba nejprve zmínit šestidílné dílo novinářů Williama Flavella Monypennyho a George Earla Buckla *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield* (Londýn 1910–1920), zejména poslední dva díly od Buckla. Jedná se o první Disraeliho ucelený životopis cennější díky skutečnosti, že oba autoři měli k dispozici veškeré Disraeliho písemnosti a korespondenci z jeho pozůstalosti a všechny důležité dopisy jsou zde otištěny. Disraeliho nejznámějším životopiscem vůbec je baron Robert Blake, mimo jiné také autor rozsáhlých dějin Konzervativní strany pod názvem *The Conservative Party from Peel to Churchill* (Londýn 1970). Blakeův životopis Benjamina Disraeliho s jednoduchým názvem *Disraeli* (Oxford 1966) je velmi důležitou a hojně citovanou knihou, z níž vychází snad všichni další Disraeliho životopisci. Blake se na více než 800 stranách věnuje celému životu Benjamina Disraeliho, nikoli jen době, kdy stanul na vrcholu moci. Co se osobního střetu Disraeliho a Gladstona týče Blake je autorem také krátké studie *Disraeli and Gladstone* (Cambridge 1969), v níž se velmi výstižně zaměřuje více na jejich osobní než politické předpoklady vzájemného nepochopení. Z nejnovější literatury bych vyzdvihla práci Stephena J. Leea *Gladstone and Disraeli* (New York 2005), v níž velmi přehledně porovnává oba státníky v jejich rodinném zázemí, domácí politice, zahraniční a imperiální politice i jejich postavení ve straně. Dále pro mě byla velmi přínosná práce Paula Adelmana *Gladstone, Disraeli and Later Victorian Politics* (Edinburgh 1997), v níž se autor soustředí především na obě strany, Konzervativní a Liberální, na jejich organizaci, fungování a vliv, jaký na ně oba státníci měli. Pro oblast zahraniční politiky jsem využila také knihu Johna K. Waltona *Disraeli* (New York 1990) nebo *Disraeli and the Rise of a New Imperialism* (Cardiff 1996) od C. C. Eldridge, jenž se zaměřuje především na fenomén „nového imperialismu“ a hledá odpověď na otázku, zda Disraeli stál u jeho zrodu. Oba státníky dále porovnávají Richard Aldous v knize *The Lion and the Unicorn: Gladstone vs. Disraeli* (New York 2006) nebo Michael Willis v díle *Gladstone and Disraeli: Principles and Policies* (Cambridge 1989). Aldousova kniha je poměrně rozsáhlá a více popisná, naopak Willis stručně a přehledně analyzuje jednotlivé tematické okruhy jejich politiky podobně jako Lee, hojně využívá dobové karikatury z *Punch* a projevy obou státníků.

Velmi dobrá je také kniha *Disraeli and the Art of Victorian Politics* (New York 2010) od Iana St Johna, v níž se chronologicky soustředí na přelomové události v Disraeliho kariéře s důrazem na jeho druhé premiérské období. John Charmley zase navázal na Blakeovo zmapování historie Konzervativní strany v díle *A History of Conservative Politics since 1830* (Basingstoke 2008). První tři kapitoly pojednávají o rozštěpení strany, Derbyho protekcionistech a Disraeliho nástupu do čela strany.

Pro zmapování příčin, průběhu a následků velké východní krize pro mě byly vedle *Parliamentary Papers* a již uvedených publikací velkým přínosem práce Roberta Williama Setona–Watsona *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question: A Study in Diplomacy and Politics* (London 1935) a její novější mutace z pera Miloše Koviče *Disraeli and the Eastern Question* (New York 2011). Kovič se v první části zaměřuje na Disraeliho fascinaci Orientem a vlivem jeho Grand Tour ze 30. let na jeho politické rozhodování o čtyřicet let později, stejnou domněnku před ním vyslovil o téměř padesát let dříve i lord Blake. Ve druhé části se pak Kovič velmi podrobně věnuje líčení východní krize z diplomatického hlediska, přičemž vojenské záležitosti ponechává spíše stranou.

Pro nástin jednotlivých směrů britské zahraniční politiky a rozdílů mezi konzervativci a liberály v této oblasti, jež je tématem druhé kapitoly, jsem využila následující přehledy: *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902* (Oxford 1970) od Kennetha Bourny, na dané téma více zaměřené *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919* (London 2000) od Grahama D. Goodlada, velmi zdařilou práci *Aspects of British Political History 1815-1914* (London 1994) od Stephena J. Lee, jenž zahraniční politiku líčí jako střet odlišných koncepcí (Castlereagh x Canning, Disraeli x Gladstone). Velmi dobrý je také přehled *Britain and Foreign Affairs 1815-1885: Europe and Overseas* (Florence 1998) od Johna Lwa nebo *Liberals and Conservatives 1846-1895* (Oxford 2008) od Davida O. Patersona.

K danému tématu je k dispozici řada odborných studií, jež jsou přístupné v databázi www.jstor.org. Pro události v jižní Africe a pro plány lorda Carnarvona jsem využila článek *Local Imperatives and Imperial Policy: The Sources of Lord Carnarvon's South African Confederation Policy* od R. L. Copa. Pro válku v Habeši slavný článek historičky Fredy Harcourt, jenž mezi historiky vzbudil značné ohlasy, *Disraeli's*

Imperialism, 1866-1868: A Question of Timing, dále článek J. R. Hookera *The Foreign Office and the 'Abyssinian Captives'*, dále *The Abyssinian Expedition of 1867-1868: Disraeli's Imperialism or James Murray's War?* od Niny Rodgers nebo články Halforda Hoskinse *British Foreign Policy in Africa, 1873-1877* a W. D. McIntyra *British Policy in West Africa: The Ashanti Expedition of 1873-4*. Pro válku v Afghánistánu byly důležité články Maurice Cowlinga *Lytton, the Cabinet, and The Russians, August to November 1878* a Senzila Nawida *The State, the Clergy, and British Imperial Policy in Afghanistan during the 19th and Early 20th Centuries*. D. M. Schreuder se ve svém článku *Gladstone as "Troublemaker": Liberal Foreign Policy and the German Annexation of Alsace-Lorraine, 1870-1871* zabývá Gladstonem pozdě vyvíjenou a neúspěšnou aktivitou k odvrácení francouzské ztráty Alsaska a Lotrinska a T. A. Jenkins zase nepřiliš lichotivě líčí Gladstonovy kroky ke znovuzískání své pozice předsedy Liberální strany ve článku *Gladstone, the Whigs and the Leadership of the Liberal Party, 1879-1880*. K seznámení se stanoviskem katolické menšiny k východní krizi, což je téma, kterému se ostatní autoři nevěnovali, velmi dobře posloužil článek Johna Rossiho *Catholic Opinion on the Eastern Question, 1876-1878*. Podobným okrajově zmiňovaným tématem jsou také útoky na osobu Benjamina Disraeliho z důvodu jeho etnického původu, o čemž psal Anthony Wohl v článku *"Dizzi-Ben-Dizzi": Disraeli as Alien*. Problematikou přijetí indického císařského titulu se zabývá článek *The Royal Titles Act and India* od L. A. Knighta.

Mým cílem bude prozkoumat kontinuitu Disraeliho názorů na zahraniční politiku, jeho představy o povznesení impéria s důrazem na prestiž, motivy jeho jednání za velké východní krize, kdy musel čelit vlastnímu kabinetu a kdy byl ochoten při prosazování svého přesvědčení obětovat i tři dekády trvající spojení a blízké přátelství s lordem Derbyem. Důvodem k výběru tohoto tématu je mé zaujetí osobností Benjamina Disraeliho, jenž je z mnoha důvodů, o nichž bude v práci pojednáno, jiný než ostatní přední viktoriánští státníci, a také opomíjení tohoto tématu v české historiografii.

1. Disraeli před rokem 1868

1. 1 Původ a zázemí

„Kariéra Benjamina Disraeliho byla výjimečná, ale není potřeba ji líčit ještě mimořádnější, než skutečně byla.“¹ Tak zní první věta Disraeliho nejslavnějšího životopisu od lorda Blakea a nelze s ní po zralé úvaze než souhlasit.

Benjamin Disraeli rozhodně neměl svou životní pout' ulehčenou tím správným aristokratickým původem nebo bohatým otcem, který by mu zaplatil skvělé vzdělání. Přesto lze říci, že ani tyto atributy stoprocentně nezajišťovaly dosažení nejvyššího úřadu v zemi, pokud daný muž nebyl současně velmi schopný a obratný, což jsou vlastnosti, jimiž naopak Disraeli disponoval vrchovatě. Jeho největším handicapem se proto jeví jeho židovský původ,² který se mu, i přes křest v jeho dvanácti letech, během kariéry několikrát vrátil jako bumerang, nejvýrazněji za východní krize během jeho druhého premiérství. Disraeliho otec, ač nikdy příliš bohatý, rozhodně nebyl neznámou postavou. Isaac D'Israeli byl vzdělavcem a autorem poměrně známého díla *Curiosities of Literature*. Jedním z mnoha lidí, kteří ho obdivovali, byla i módní ikona doby, básník lord Byron, jenž velmi výrazně zformoval mládí Benjamina Disraeliho. Z jeho sourozenců je nutné upozornit na o dva roky starší sestru Sarah, která byla až do jeho sňatku jeho nejdůležitější životní oporou a jejich vydaná korespondence z let 1832–1852 je cenným zdrojem informací pro jeho mládí. Ze strany jejich otce, který měl sám k náboženství velmi vlažný vztah, bylo velmi prozíravé, když své děti nechal v roce 1817 pokřtít.³ Další zvláštností Benjamina Disraeliho bylo, že nikdy nenavštěvoval univerzitu. Vzdělání získal jen v otcově rozsáhlé knihovně.

Disraeliho dalším celoživotním handicapem byl chronický nedostatek peněz a vysoké zadlužení. Tento problém se datoval od poloviny 20. let, od jeho zapojení se do

---

1 BLAKE, Robert, *Disraeli*, Oxford 1966, s. 3.

2 Židé měli vstup do parlamentu zapovězen až do roku 1858, kdy byl přijat *Jews Relief Act*, který odstranil bariéry bránící Židům ve vstupu. Přijetí tohoto zákona bylo výsledkem dlouhodobého procesu. Mezníkem byl rok 1847, kdy byl za City zvolen Lionel Rothschild. Lord Russell tehdy navrhl první zákon, který měl Židy zrovnoprávnit. Jeho návrh podpořili i lord Bentinck a Disraeli, většina konzervativců ovšem byla proti. Neudržitelnost restrikcí byla potvrzena Rothschildovým znovuzvolením v roce 1852. Sněmovna lordů nakonec ustoupila v roce 1858.

3 Srv. ALDOUS, Richard, *The Lion and the Unicorn, Gladstone vs Disraeli*, New York 2006, s. 17–18.

projektu založení nového, Georgi Canningovi nakloněnému deníku *The Representative*. Celý nápad zřejmě pocházel od vydavatele a přítele Isaaca D'Israeliho Johna Murraye. Záležitost skončila naprostým fiaskem a dluhy pro všechny zúčastněné. Disraeli se z nich nakonec vymanil až na konci života.⁴

Konstantou Disraeliho života byla jeho náklonnost k ženám, kterým, dle vlastních slov, „vděčil za vše“. Jeho první patronkou byla bezdětná a rozptýlená hledající Sara Austen, manželka právníka, jenž se stal Disraeliho věřitelem, díky níž také spatřil světlo světa jeho první román *Vivian Grey*. Do povědomí veřejnosti se dříve než jako politik zapsal právě jako spisovatel⁵ a velmi extravagantní postava společenských salónů. *Vivian Grey* zprvu zaznamenal úspěch a spekulace o osobě autora. Když ovšem tento fakt vyšel najevo, stal se Disraeli terčem ostrých útoků, protože si dovolil psát o společnosti, do níž nikdy nepatřil. Z této doby pochází také zrod jeho velkého přátelství se spisovatelem Bulwerem Lyttonem,⁶ autorem populárního románu *Pelham*, výrazně inspirovaného právě *Vivianem Greyem*. Jejich přátelství vydrželo až do Lyttonovy smrti a mělo vliv na Disraeliho rozhodnutí učinit syna svého drahého přítele indickým místokrálem.⁷

Již v mládí se Disraeli začal velmi zajímat o oblast Blízkého východu a objevil své židovské kořeny.⁸ Tento zájem pak našel uplatnění v několika jeho dalších románech, například v *Alroyovi*. Nedostatek finančních prostředků ho přiměl k napsání románu *The Young Duke*, kvůli čemuž sám sebe označil za „literárního prostituta“ („literary prostitute“). Získané peníze pak použil na svou šestnáctiměsíční cestu po Středomoří a Blízkém východě, která zformovala jeho názory a ovlivnila jeho postoj k důležitým zahraničně-politickým otázkám, jak se prokázalo během jeho druhého premiérského období. Lord Blake upozorňuje na skutečnost, že historici ne vždy dostatečně oceňují

4 BLAKE, c. d., s. 27–34.

5 Z jeho dalších beletristických děl můžeme jmenovat např. *Contarini Fleming* (1832), *Alroy* (1833), *Henrietta Temple* (1837), velmi významnou byla trilogie *Coningsby* (1844), *Sybil* (1845) a *Tancred* (1847), po delší odmlce pak *Lothair* (1870) a poslední *Endymion* (1880).

6 Edward Bulwer Lytton (1803–1873), 1. baron Lytton, od června 1858 do června 1859 sekretář pro kolonie, jeho nepovedené manželství s Rosinou Doyle Wheeler způsobilo ve společnosti skandál.

7 Robert Bulwer Lytton (1831–1891), 1. hrabě Lytton, po konci mandátu indického místokrále se stal velvyslancem ve Francii.

8 Blíže viz BIVONA, Daniel, *Disraeli's Political Trilogy and the Antinomic Structure of Imperial Desire*, in: *Novel*, Vol. 22, No. 3, 1989, s. 305–325; WEEKS Jr., Richard G., *Disraeli as Political Egotist, A Literary and Historical Investigation*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 28, No. 4, 1989, s. 387–410, v nichž je také dále rozveden Disraeliho raný pohled na impérium.

vliv zážitků, zkušeností, předsudků a sympatií, které politik zažil v mladém věku, na rozhodování zralého státníka o mnoho let později, kdy je konfrontován s důležitými otázkami doby. Uvádí i konkrétní případ, nelze podle něj přeci zpochybnit spojnici mezi postojem Winstona Churchilla k indické otázce během 30. let a jeho zkušenostmi jako nižšího důstojníka u jezdeckta v Pandžábu o třiatřicet let dříve. Stejně tak sympatie Lloyda George k malým národům mají podle něj svou souvislost s pocity křivdy, které jako mladý Welšan cítil vůči anglické nadvládě.⁹ To samé platí i pro Disraeliho. Jeho fascinace blízkovýchodní kulturou, která navíc byla k židovskému etniku mnohem méně represivní než většina evropských zemí, pocházela z doby jeho mládí a přetrvala až do sklonku života a co je důležitější, ovlivnila jeho rozhodování během východní krize v 70. letech.

1. 2 Pokusy o vstup do parlamentu, setkání s lordem Lyndhurstem

Disraeli byl díky svému důvtipu a šarmu zván do společenských salónů proslulých dam doby jako byla lady Blessington,¹⁰ mužskou částí společnosti byl ale spíše odmítán. Tento fakt se nezměnil ani v jeho pozdějším životě, vždy si dokázal více naklonit ženy, případně upoutával pozornost mladších mužů, jako tomu bylo se skupinou Young England. V roce 1832 se poprvé pokusil dostat do parlamentu, když jako radikál kandidoval v High Wycombe. Neuspěl a štěstí zkusil znovu již o pár měsíců později, když se volby opakovaly kvůli přijetí parlamentní reformy. Ani tento pokus, stejně jako třetí v roce 1834, neskončil zvolením.¹¹ Bylo třeba připojit se k jedné z dvou hlavních politických stran.

Přelomem v jeho životě se stala večere pořádaná jeho milenkou Henriettou Sykes, manželkou sira Francise Sykese, na níž se seznámil s lordem Lyndhurstem,¹² velmi vlivným toryovským lordem kancléřem. Lyndhurstovi bylo šedesát, Disraelimu

---

9 BLAKE, c. d., s. 59.

10 Marguerite Gardiner, hraběnka Blessington (1789-1849), vyhlášená kráska, pocházela z chudých poměrů, ve společnosti způsobila skandál svým vztahem s hrabětem d'Orsayem, nejznámějším dandym své doby, jenž byl manželem její nevlastní dcery.

11 Srv. KOVÁŘ, Martin, *Benjamin Disraeli*, in: Historický obzor, roč. 2, č. 3–4, s. 46.

12 John Copley, 1. baron Lyndhurst (1722-1863), trojnásobný Lord Chancellor (1827-1830, 1834-1835, 1841-1846). Poněkud záhadná postava, protože většinu svých písemností před svou smrtí spálil.

třicet, přesto si okamžitě padli do noty.¹³ Díky Lyndhurstovi získalo Disraeliho snažení o politickou kariéru naději na úspěch. Tato večere je zajímavá ještě z jednoho hlediska. Poprvé se zde měl možnost setkat s mladým Williamem Ewartem Gladstonem, svým pozdějším velkým rivalem. Disraeli se díky Lyndhurstovi stal pravidelným hostem na toryovských recepcích a v této době se také zrodilo jeho přátelství s vlivnou toryovskou hostitelkou Frances Anne, markýzou Londonderry.¹⁴

Mezi toryi získal body za publikování otevřeného dopisu o dvoustech stranách adresovanému lordu Lyndhurstovi, známému jako *Vindication*, které bylo především obranou Sněmovny lordů, kterou Disraeli označil za více reprezentativní (zastupitelskou) než Dolní sněmovnu. Zde se také poprvé objevila jeho antiwhigovská teorie anglických dějin. Argumentoval zde, že toryové jsou tou pravou „demokratickou“ stranou, naopak whigové jsou „oligarchickou anti-národní stranou“, která získala moc jen díky volební reformě. V jedné věci měl rozhodně pravdu: whigové se drželi u moci díky podpoře skotských poslanců a O’Connellových Irů, v Anglii samotné byli oproti toryům v menšině.¹⁵ Tyto své názory později ještě rozvinul ve svých slavných románech *Conningsby, or The New Generation* (1844) a *Sybil, or The Two Nations* (1845).

Ve svých politických esejích pokračoval vydáním *The Spirit of Whiggism* v červenci 1836, které v mnohém navazuje na *Vindication*. Tentokrát dílo věnoval siru Robertu Peelovi,¹⁶ tehdejšímu toryovskému lídrovi.

Když v červnu 1837 zemřel Vilém IV., byly automaticky vypsané nové volby a Disraeli získal nabídku kandidovat za torye v okrsku Maidstone. Tentokrát již byl zvolen a to spolu se svým toryovským kolegou Wyndhamem Lewisem.

---

13 BLAKE, c. d., s. 114.

14 Frances Anne, markýza Londonderry (1800-1865), skrze svou dceru, jež se provdala za Johna Churchilla, 7. vévodu Marlborough, byla prababičkou Winstona Churchilla.

15 *Vindication of the English Constitution in a Letter to a Noble and Learned Lord*, by Disraeli the Younger, London 1835, s. 65–70.

16 Sir Robert Peel (1788-1850), pocházel z velmi bohaté průmyslnické rodiny z Lancashire. Sekretářem pro Irsko 1813-20, ministrem vnitra (Home Secretary) ve 20. letech, kdy se zasadil o přijetí řady reforem, reformoval torye, autor proslulého Tamworthského manifestu, dvakrát premiérem 1834–1835 a 1841–1846.

1. 3 Poslancem, skupina Young England, krize kolem Repeal of the Corn Laws

Do povědomí svých kolegů v Dolní sněmovně se zapsal již svou „*maiden speech*“, úvodním projevem, který pronesl 7. prosince 1837. Irští poslanci ¹⁷ ho v podstatě nenechali projev dokončit a přerušovali ho pokřiky a hučením. Svůj projev tehdy zakončil prorockými slovy: „*Posadím se, ale přijde den, kdy mě budete muset poslouchat*“. ¹⁸

V březnu 1838 náhle zemřel Disraeliho kolega z Maidstonu Wyndham Lewis. Pro Disraeliho bylo zajímavé, že po sobě zanechal vdovu, zaopatřenou doživotním příjmem ve výši 4500 liber ročně, a domem v Londýně na té „správné“ adrese Grosvenor Gate č. 1. Mary Anne, jež se narodila v roce 1792 a byla tedy o celých 12 let starší než Disraeli, byla velmi zvláštní postavou. Byla nevzdělaná, ale ne hloupá, ve společnosti proslula svými nevhodnými a často absurdními poznámkami a dotazy, přesto byla vcelku oblíbená. Disraeli sám o ní prohlásil, že si není schopná zapamatovat, kdo byl dříve – Řekové nebo Římané. ¹⁹ Jeho prvotní motivy stran sňatku ²⁰ byly zřejmě ryze praktické. Disraeli o manželství údajně prohlásil: „*Všichni mí přátelé, kteří se oženili z lásky, budou bijí své manželky nebo žijí odděleně*.“ ²¹ Blake zdůrazňuje, že „*Disraeli potřeboval domov, lásku a bezpečné útočiště*“, ²² a to vše mu bezmezně oddaná Mary Anne poskytovala nadmíru. Ona sama později často říkala, že Disraeli si ji vzal pro peníze, ale kdyby to mohl udělat znovu, vzal by si ji z lásky. Jejich manželství se vskutku ukázalo jako mimořádně šťastné. Dala mu lásku, obdiv a úctu, které potřeboval, a ušetřila ho starostí o domácnost, které nesnášel. Zcela věřila v jeho génia. Nebylo bez důležitosti, že nakonec zaplatila asi 13 000 liber jeho dluhů, ²³ což rozhodně nebyla zanedbatelná částka.

Toryové po delší odmlce v roce 1841 vyhráli volby a Robert Peel byl královnou po

---

¹⁷ Jednalo se z jejich strany za jakousi odplatu za Disraeliho předchozí spory s jejich vůdcem Danielem O'Connellem.

¹⁸ „*I will sit down now, but the time will come when you will hear me*.“ Cit. BLAKE, c. d., s. 149.

¹⁹ BLAKE, c. d., s. 152.

²⁰ Vzali se 28. srpna 1839.

²¹ „*All my friends who married for love either beat their wives or live apart from them*.“ Cit. BUTLER, Geoffrey, *The Tory Tradition: Bolingbroke – Burke – Disraeli – Salisbury*, London 1914, s. 63.

²² BLAKE, c. d., s. 154.

²³ Srv. ALDOUS, c. d., s. 56.

jistých vzájemných sporech pověřen sestavením vlády. Disraeliho při jmenování členů svého kabinetu přešel, což Disraeli vnímal jako zradu a nedocenění svých služeb, i když, objektivně řečeno, nebyly důvody, proč by ho Peel měl vybrat. Premiér musel uspokojit především velké hráče v Konzervativní straně, významné muže s vlivem, rodokmenem a penězi. V jeho kabinetu nakonec bylo osm peerů, dva dědici hrabství, tři baroneti, jeden rytíř a pouze jeden „Mr.“. Jistě se dá namítnout, že Disraeli byl génius a všechny by je strčil do kapsy, ovšem Peel jednal racionálně. Na druhou stranu je pravda, že budoucnost mohla vypadat jinak, kdyby Disraeli nějaký úřad získal.²⁴

Výrazem jeho roztrpčení bylo připojení se ke skupince mladých, bohatých a trochu naivních aristokratů v uskupení nazývaném Young England. Jeho zakladateli byli spolužáci z Etonu a Cambridge George Smythe, nejstarší syn lorda Strangforda, a lord John Manners, druhorozený syn 5. vévody Rutlanda. Blake Young England označil za „*Oxfordské hnutí přetransformované v Cambridge z náboženského v politické hnutí*“ a dále že se svým způsobem jednalo o „*nostalgický únik z nepříjemné současnosti do příjemnější a imaginární minulosti*“.²⁵ Třetím členem jejich spolku byl Alexander Baillie-Cochrane, pozdější baron Lamington. V Disraelim našli svého vůdce. Seděli spolu, radili se o každém tématu a strhávali na sebe pozornost zbytku Dolní sněmovny – podobně jako později Churchillova The Fourth Group.²⁶

Peel disponoval bezpečnou většinou, ovšem nikdy nebyl dobrý v řízení a organizaci strany. Mnohé odrazoval svým strohým a trochu povýšeným vystupováním. Byl obdivován, ale rozhodně nebyl milován.²⁷ Od počátku roku 1845 byl Disraeli a Young England, kteří se těšili sympatiím poslanců ze zadních lavic (*backbenchers*), v otevřené opozici vůči Peelovi.

Jedna z nejpřelomovějších událostí viktoriánské doby, jež vyústila odvoláním tzv. Obilních zákonů (*Repeal of the Corn Laws*), začala v září 1845, kdy po neúrodě

---

24 ALDOUS, c. d., s. 34.

25 BLAKE, c. d., s. 171.

26 The Fourth Group nebo Party – volné uskupení poslanců lorda Randolpha Churchilla, sira Henry Drummonda-Wolffa, sira Johna Gorsta a občas i Arthura Balfoura utvořené po volbách v roce 1880. Jejich vystupování v Dolní sněmovně bylo namířeno hlavně proti Williamu E. Gladstonovi a také proti konzervativní první řadě (*frontbench*), zejména konzervativnímu vůdci v Dolní sněmovně siru Staffordu Northcotovi, kterého zejména Churchill považoval za neschopného.

27 Srv. GAUNT, Richard A., *Sir Robert Peel, The Life and Legacy*, London 2010, s. 131–142; CHARMLEY, John, *A History of Conservative Politics since 1830*, Basingstoke 2008, s. 11.

brambor došlo v Irsku k hladomoru. Podstatou celého problému byla chudoba irských rolníků a dosti neutěšená celková situace v Irsku, kterou se politici snažili nepříliš úspěšně řešit po celou druhou polovinu 19. století. Disraeli ve své kritice Peela poukázal na skutečnost, že Peel hladomoru pouze využil k odvolání Obilních zákonů,²⁸ o čemž byl přesvědčen již před událostmi v Irsku.²⁹ Kdyby mu šlo jen o Irsko, mohl přeci platnost Obilních zákonů dočasně pozastavit, což by v této výjimečné situaci jistě podpořila celá strana.³⁰ Peel jako vůdce strany spjaté s pozemkovou aristokracií vyhrál volby s heslem obrany Obilních zákonů, přesto se zdá být zřejmé, že byl již jistou dobu přesvědčeným zastáncem volného obchodu tak, jak ho prezentovali známí radikálové Joe Bright a Richard Cobden,³¹ zakladatelé velmi vlivné nátlakové skupiny Ligy proti obilním zákonům (*Anti-Corn Law League*). Peelovo rozhodnutí zákony odvolat vyvolalo nebývalý rozkol v Konzervativní straně, mnohem vážnější než byla otázka katolické emancipace v roce 1829 nebo volební reformy v roce 1832. Konzervativní strana v podobě, v jaké ji Peel pracně vybudoval ve 30. letech, se rozštěpila a již se nikdy nespojila.³² Většina strany, která se prezentovala jako strana prosazující zájmy pozemkových vlastníků, se Peelovým jednáním cítila podvedena. Nejvýznamnější osobností, která Peelův kabinet na protest opustila, byl lord Stanley, budoucí 14. hrabě Derby.³³ Proti Peelovu počínání také velmi rázně vystoupil lord George Bentinck,³⁴ druhorozený syn 4. vévody Portlanda, jenž byl sice již osmnáct let poslancem, ale zřídka kdy zde promluvil. Blake Bentincka, známého milovníka koní, popisuje jako člověka s černobílým pohledem na svět, který člověka buď ctil a vážil si ho, nebo ho

---

28 Obilní zákony chránily domácí zemědělství před dovozem z ciziny. Cla ovšem zvyšovala cenu potravin, především chleba, odtud snaha průmyslníků o jejich odstranění. Jejich odvolání znamenalo vítězství politiky volného obchodu.

29 CHARMLEY, John, *A History of Conservative Politics since 1830*, Basingstoke 2008, s. 18.

30 EVANS, Eric J., *Sir Robert Peel, Statesmanship, Power and Party*, Florence 1991, s. 62–70; BLAKE, c. d., s. 222.

31 John Bright (1811–1889), snad nejznámější postava radikálů, později v Liberální straně, zastánce volného obchodu a kritik britské zahraniční politiky, zejména krymské války, jeden z nejlepších řečníků ve své generaci. Richard Cobden (1804–1865), také radikál a zastánce volného obchodu, s Francií v roce 1860 vyjednal obchodní dohodu známou jako Cobden–Chevalier Treaty.

32 GAMBLES, Anna, *Rethinking the Politics of Protection, Conservatism and the Corn Laws 1830–52*, in: *The English Historical Review*, Vol. 113, No. 453, s. 928–952.

33 Lord Derby (1799–1869), pocházel z jedné z nejmocnějších a nejbohatších rodin v zemi se zázemím v Lancashire. Původně whig, vůdce Konzervativců 1846–68, trojnásobný premiér (1852, 1858–59, 1866–68). Politiku vnímal jako povinnost aristokracie spíše než jako osobní kariéru.

34 Lord George Bentinck (1802–1848), stejně jako Derby pocházel z velmi bohaté a vážené rodiny, jeho strýcem byl George Canning. V roce 1834 opustil stranu whigů a znovu stejně jako Derby zamířil k toryům. Proslul svou vášní pro koně a nezájmem o politiku, což se změnilo až během krize kolem Corn Laws.

nenáviděl a pohrdal jím.³⁵ Robert Peel se během krize kolem Obilních zákonů přesunul z první kategorie do té druhé. Dolní sněmovna nyní byla svědkem zvláštního účelového spojení mezi Bentinckem a Disraelim, posměšně nazývaným „Žokej a Žid“, které ovšem přerostlo v přátelství. Bentinck potřeboval Disraeliho pro jeho řečnický talent, Disraeliho útoky na Peela zase potřebovaly podporu všeobecně vážené osobnosti. Charmley zdůrazňuje důležitost Bentincka, byl to on, kdo podle něj diktoval taktiku útoků na Peela, byl to on, kdo dokázal nejlépe pojmenovat pocit zrady své třídy z Peelova činu, jen on mohl tvrdit, že protekcionismus byl konzistentní a nadále životaschopný systém fungující pro blaho národa jako celku, ne jen pro blaho dílčí skupiny, tedy pozemkových vlastníků. Pouze Bentinckova nenadálá smrt pak posunula Disraeliho do centra dění.³⁶

15. května 1846 bylo ve třetím čtení odhlasováno odvolání Obilních zákonů (*Repeal of the Corn Laws*). Peel, kterého podpořila pouze menšina Konzervativní strany, se mohl spolehnout na hlasy whigů a radikálů. Vévoda z Wellingtonu pak zajistil přijetí zákona ve Sněmovně lordů. Protekcionisté na svou pomstu nemuseli čekat dlouho. 25. června byl spojenými silami whigů, radikálů a toryovských protekcionistů poražen Peelův návrh Donucovacího zákona (*Coercion Bill*) pro Irsko. Královna poslala pro lorda Johna Russella.³⁷ Muselo uplynout dlouhých dvacet osm let, než byl další konzervativní předseda vlády schopen sestavit většinovou vládu. Ironií dějin se jím stal Benjamin Disraeli.³⁸

1. 4 Minoritní konzervativní vlády

Konzervativní strana se navždy rozštěpila. Mezi tzv. peelity (peelites), kteří stranu opustili a následovali Roberta Peela, byli všichni přední řečníci a schopní administrátoři, přední místo mezi nimi zaujímali hrabě Aberdeen v Horní sněmovně, sir James Graham, Henry Goulburn, Sidney Herbert, Edward Cardwell, markýz Dalhousie a především

---

35 BLAKE, c. d., s. 229.

36 CHARMLEY, c. d., s. 22–23.

37 Russellovým bratrem byl vévoda Bedford, jeden z nejbohatších mužů v zemi. Sám Russell ovšem, podobně jako Disraeli, měl po většinu života finanční potíže.

38 Blíže viz CHUNG, Heera, *From a Protectionist Party to a Church Party, 1846–1848, Identity Crisis of the Conservative Party and the Jew Bill of 1847*, in: *Albion*, Vol. 36, No. 2, 2004, s. 256–278.

William Ewart Gladstone v Dolní sněmovně.³⁹ Disraeli se díky jejich odchodu najednou stal tím nejschopnějším řečníkem, který zůstal, odtud také pramenila jeho nepostradatelnost, i přes četné výhrady toryů k jeho osobě. Jednou z hlavních výhrad byl jeho židovský původ. Jak Charmley zdůrazňuje, nešlo jen o to, že byl Žid, jeho vzhled byl navíc velmi židovský.⁴⁰ Těchto předsudků se Disraeli bohužel nezbavil do konce života.

Protekcionismus rozdělil celou společnost, rodiny i přátele. Vévoda z Newcastle přerušil veškeré styky se svým synem lordem Lincolnem, který se postavil na stranu peelitů, a použil veškerý svůj vliv, aby jeho syn nebyl v dalších volbách znovuzvolen. Usmířili se, až když vévoda umíral.⁴¹

Disraeli potřeboval k podpoření svého nového postavení ve straně vylepšit své sociální postavení. Jestliže měl vést stranu pozemkových vlastníků, potřeboval být jedním z nich. Díky půjčce 25 000 liber od Bentincka a jeho bratrů si mohl zakoupit Hughenden Manor v Buckinghamshire, severně od High Wycombe. Nyní se z něj stal „country gentleman“.

V září 1848 nečekaně zemřel lord Bentinck, což vyvolalo otázku, kdo bude vůdcem Dolní sněmovny. Disraeli byl nejschopnější, zároveň ale také nejkontroverznější kandidát. Lord Stanley proto přišel s myšlenkou vytvoření jakéhosi „výboru tří“, který tvořili Disraeli, J. C. Herries a Lord Granby.⁴² Aberdeen to výstižně komentoval slovy: „*Sieyes, Roger Ducos a Napoleon Bonaparte.*“⁴³ Stanley, od června 1851 hrabě Derby, ovšem záhy pochopil, jak moc Disraeliho potřebuje.

Po Peelově tragické smrti⁴⁴ v roce 1850 bylo podniknuto několik pokusů o znovusjednocení strany. Všechny ovšem skončily neúspěchem. Jedním z hlavních důvodů byla nevraživost většiny peelitů vůči osobě Disraeliho, který v jejich očích zničil jejich milovaného vůdce, asi nejzřetelněji tato motivace působila u Gladstona. Po roce 1852 je i u „konzervativců–protekcionistů“ znatelný ústup od protekcionismu. Disraeli

---

39 Srv. PATTERSON, David, *Liberals and Conservatives 1846-1895*, Oxford 2008, s. 37–39.

40 CHARMLEY, c. d., s. 31.

41 ALDOUS, c. d., s. 42.

42 Pozdější vévoda Rutland, starší bratr Disraeliho přítele lorda Johna Mannerse.

43 Cit. BLAKE, c. d., s. 268.

44 Zemřel na následky zranění po pádu z koně.

pochoopil, že pokud mají toryové obstát ve volbách, musí změnit postoj. Komentoval to slavným výrokem: „*Proteccionismus je nejen mrtvý, je zatracený.*“⁴⁵

Rozkol, který následoval po odvolání Obilních zákonů, se dá srovnat s reakcí na otázky katolické emancipace nebo volební reformy. Také to byly otázky, které ve straně vyvolaly velké vášně a načas stranu rozštěpily. Tato situace ovšem netrvala dlouho a Robert Peel byl schopen staré toryovské seskupení přetransformovat v „modernější“ Konzervativní stranu. Jeho úsilí pak během krize kolem Obilních zákonů jakoby vyšlo vniveč a bylo na Disraelim, aby stranu dal znovu dohromady.

Jak jsem již uvedla výše, konzervativcům trvalo téměř třicet let, než byli schopni zformovat většinovou vládu. Přesto za Derbyho vedení získali tři šance k vytvoření vlády minoritní. Bylo to umožněno především problematičností spojení radikálů, whigů a peelitů. Po krátké době ovšem vždy své spory dokázali překonat a najít nějaké sjednocující téma, což mělo za následek jen krátkou životnost konzervativních vlád.

Disraeli věřil ve vládu pozemkové aristokracie, protože věřil, že garantuje stabilitu a svobodu, naopak whigovskou oligarchii považoval za „nedemokratickou“, neprávem si uzurpující moc.⁴⁶ Odtud také ono nepravděpodobné spojení mezi ním a Derbyem, dědicem jednoho z nejstarších titulů a největších pozemků v Anglii. Derby⁴⁷ je velmi zajímavou a neprávem často opomíjenou postavou, stojící jakoby ve stínu Benjamina Disraeliho. V jejich době tak tomu ale rozhodně nebylo. Derby byl velmi inteligentní, vynikající řečník a dominující postava Sněmovny lordů. Až do svého odchodu z politiky byl zcela jistě nezpochybnitelným šéfem strany. Spojení obou mužů bylo zprvu velmi problematické, a přestože se propast mezi nimi během let zmenšovala, nikdy zcela nezmizela. Jak uvádí Blake, skutečnost byla velmi prostá – potřebovali jeden druhého.⁴⁸

Zcela jiný vztah měl Disraeli naopak s Derbyho synem Edwardem Stanleym, pozdějším 15. hrabětem Derbyem. Stanley Disraeliho velmi obdivoval a často pobýval v

---

45 „*Protection is not only dead but damned.*“ Blíže viz ALDOUS, c. d., s. 60–61.

46 TUCKER, Albert, *Disraeli and the Natural Aristocracy*, in: The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne d'Economie et de Science politique, Vol. 28, No. 1, 1962, s. 3–5.

47 Blíže k jeho osobě HAWKINS, Angus, *The Forgotten Prime Minister, Vol. 2, Achievement, 1851-1869*, Oxford 2008.

48 BLAKE, c. d., s. 287.

jeho sídle v Hughendenu, jejich blízké přátelství trvalo třicet let, než se ve zlém rozešli.

První šance konzervativců sestavit vládu od Peelova pádu přišla v únoru 1852. Derby pro Disraeliho tehdy vybral post kancléře pokladu, což se ukázalo jako nepříliš šťastná volba. Všechny Disraeliho protesty ovšem Derby odbyl slavnou poznámkou: „*Víte stejně jako věděl pan Canning. Dají Vám čísla.*“ Jeho antisemitsky naladěný kritikové tehdy tvrdili, že Derby našel na tento post snad jediného Žida bez finančního důvtipu.⁴⁹ Pouze tři členové kabinetu někdy zastávali nějaký úřad a i ty bylo možné označit spíše jako nezkušené. Do historie se tato vláda zapsala jako „*Who? Who? Ministry*“, protože když Derby vládu představoval, tehdy již starý a téměř hluchý vévoda Wellington po každém jméně zvolal: „Kdo?“. Blake poukazuje na podobnost této vlády s prvním labouristickým kabinetem z roku 1924. „*Je možné zde vidět stejné rozdělení názorů – na jedné straně byli tací, kteří se obávali nepokojů a pozdvižení, na druhé straně zase ti, kteří tvrdili, že by měli dostat svou šanci.*“⁵⁰ Konzervativní vláda padla již v prosinci po porážce rozpočtu, který Disraeli připravil. Vina za porážku ovšem nebyla pouze jeho, nacházel se ve velmi složité situaci, navíc neměl s financemi žádné zkušenosti. Jeho hlavním problémem při sestavování rozpočtu bylo, jak uspokojit zájmy těch, kteří byli poškozeni přijetím zásad volného obchodu a zároveň se vyhnout tomu, aby se proti němu spojila celá opozice.⁵¹ Navíc Disraeli ve finančních otázkách rozhodně nedosahoval takových kvalit jako Peel nebo Gladstone. Návrh rozpočtu⁵² představil v pětihodinovém výstupu 3. prosince. Macaulay to okomentoval tak, že on sám by to samé řekl jasněji během dvou hodin. Debata začala 10. prosince a trvala čtyři následující noci.⁵³ Na závěr pronesl Gladstone projev, zdrcující kritiku rozpočtu,⁵⁴ který učinil dorozumění mezi peelity a konzervativci do budoucna zcela nemožným. Blake tento moment označil za počátek velkého parlamentního duelu, který trval až do Disraeliho smrti.

49 „*You know as much as Mr. Canning did. They give you the figures.*“ Blíže k antisemitským náladám viz WOHL, A., *Dizzi-Ben-Dizzi: Disraeli as Alien*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 34, No. 3, Jul., 1995, s. 375–411.

50 BLAKE, c. d., s. 313.

51 CHARMLEY, c. d., s. 38–39.

52 Blíže ke třem rozpočtům, které Disraeli připravil GHOSH, P.R., *Disraelian Conservatism, A Financial Approach*, in: *The English Historical Review*, Vol. 99, No. 391, s. 268–296.

53 VINCENT, John, *Disraeli*, Oxford 1990, s. 52.

54 *Speech on Disraeli's Budget*, 16 Dec. 1852, in: *Gladstone's Speeches, descriptive index and bibliography*, by Arthur Tilney Bassett, London 1916, s. 155.

Po pádu Derbyho vlády se k moci dostala koaliční vláda peelity lorda Aberdeena s Gladstonem jako novým kancléřem pokladu. Derby a Disraeli se tehdy neshodli na taktice vedení opozice. Blake tvrdí, že „*Disraeli byl možná prvním politikem, který systematicky prosazoval názor, že opozice má oponovat.*“⁵⁵ Disraeliho cílem vždy bylo dosažení moci, Derby, zdálo se, ovšem tento „tah na branku“ postrádal.

V březnu 1854 vypukla Krymská válka, která dominovala politickému životu po následující dva roky. Disraeli a konzervativci neměli žádné slovo při jejím vzniku, ani vliv na její průběh a trvání. Výstižným je ale Disraeliho výrok „*a just but unnecessary war,*“⁵⁶ čímž své mínění vyjádřil zcela jasně. Díky tlaku veřejnosti Aberdeenův kabinet padl a ministerským předsedou se stal poprvé lord Palmerston.⁵⁷ Palmerston se, ačkoli byl poněkud problémovým sekretářem na Foreign Office, ukázal jako vynikající ministerský předseda. Disraeli ho také velmi respektoval a měl s ním možná lepší vztah než Gladstone, jenž s ním zasedal ve stejné vládě. Palmerstonova první vláda padla kvůli nesouhlasu většiny politiků napříč politickými stranami s jeho rázným postupem vůči Číně. Palmerston tehdy zvolil stejnou taktiku jako po své porážce během aféry Dona Pacifika – rozpustil parlament, vyhrál volby a vrátil se silnější než předtím.

Druhou šanci ke zformování vlády Derby získal v únoru 1858 po dalším Palmerstonově pádu kvůli aféře kolem italského atentátníka Orsiniho. Tentokrát se konzervativci u moci udrželi až do června 1859. Opozice ovšem znovu našla téma, na kterém se byla schopna sjednotit. Gladstonova nechuť k Palmerstonovi, především k jeho stylu zahraniční politiky, byla všeobecně známá, jenže jeho nechuť k Disraelimu byla ještě větší. Na proslulé schůzce ve Willis' Room v St James' Street 6. června 1859 se Palmerston, Russell a Gladstone dohodli na společné vládě a dali vzniknout Liberální straně, skutečné unii whigů, peelitů a radikálů. Oním jednotícím tématem byla jejich podpora italského risorgimenta a společný odpor vůči protiitalské politice Derbyho vlády. Gladstone měl navíc v Liberální straně mnohem lepší vyhlídky než u konzervativců. Palmerston byl o pětadvacet let starší, kdežto Disraeli jen o pět. Veřejně

---

55 BLAKE, c. d., s. 355.

56 Tamtéž, s. 359.

57 Henry John Temple, vikomt Palmerston (1784-1865), jeho titul byl irský, proto nezasedal ve Sněmovně lordů, původně tory a sekretář války 1809-30, whigovský Foreign Secretary 1830-1834, 1835-1841, 1846-1851, premiérem 1855-1858 a 1859-1865. Jedna z nejdominantnějších postav viktoriánské éry, velmi oblíben u veřejnosti.

mínění zaujalo spíše proitalský postoj, což konzervativcům uškodilo. Derby, Malmesbury na Foreign Office a královna zaujali prorakouské sympatie. Disraeliho postoj nebyl tak jednoznačný. Jak upozorňuje Blake, Disraeli se nikdy příliš nezajímal o práva utlačovaných národů, jejich boj o nezávislost jej nechával klidným. Rozhodně ale nebyl politikem, který by si nevšímal nálad veřejnosti.⁵⁸

V červnu 1859 se premiérem stal znovu Palmerston a úřad zastával následujících šest let.

V otázce čtyř hlavních problémů doby – italského risorgimenta, americké občanské války, otázky Polska a Šlesvicka-Holštýnska – Disraeli preferoval neintervenci. Odmítl se také setkat s Garibaldim během jeho londýnské návštěvy v dubnu 1864. Když začala občanská válka v USA, Disraeli stejně jako většina Angličanů očekával vítězství Jihu. V soukromí vítal představu vítězství aristokracie nad republikou. Veřejně ale považoval za nevhodné stranit jedné nebo druhé straně. Palmerston, Gladstone a Russell naopak tak opatrní nebyli.⁵⁹ Russell s Palmerstonovou podporou v polské i dánské otázce nabízel britskou pomoc a podporu, které ovšem ve skutečnosti nemohl poskytnout. Vzbudil tak plané naděje, což uškodilo britské prestiži. Tuto politiku Derby opovržlivě označil jako „*meddle and muddle*” (vměšovat se a mást).⁶⁰

1. 5 Setkání s Corrym, vztah s královnou Viktorií

Pozoruhodnou Disraeliho vlastností byla jeho schopnost fascinovat a přitahovat pozornost mladých nadaných mužů. Stejně jako členy Young England nadchl také budoucího hraběte Roseberyho, v době jejich setkání v roce 1865 osmnáctiletého lorda Dalmenyho. Ten ovšem bohužel, z Disraeliho pohledu, zůstal whigem. Veledůležitým setkáním pro budoucnost bylo seznámení se s Montagu Williamem Lowrym–Corrym, druhorozeným synem Henryho Lowryho–Corryho, který zastával post sekretáře admirality v poslední toryovské vládě. Neuplynul ani rok a Corry se stal Disraeliho

---

58 ADELMAN, Paul, *Gladstone, Disraeli and Later Victorian Politics*, Edinburgh 1997, s. 26–27.

59 JONES, Wilbur Devereux, *The British Conservatives and the American Civil War*, in: *The American Historical Review*, Vol. 58, No. 3, 1953, s. 527–543.

60 *From Palmerston to Disraeli (1856-1876)*, compiled by Ewing Harding, London 1913, s. 48–50.

osobním sekretářem a jedním z nejbližších přátel. Corry byl zcela oddaný, velmi výkonný a hlavně bez osobních ambic. Po smrti Mary Anne se pro Disraeliho stal naprosto nepostradatelným.⁶¹

Disraeliho vztah ke královně prošel během jeho kariéry několika proměnami. V očích královského páru mu velmi uškodily jeho útoky na Peela, který byl královniným a zejména princovým oblíbencem. Tento jejich spíše nepřátelský postoj trval i po celá 50. léta. Princ Albert ho považoval za ambiciózního, bezskrupulózního a proto „nebezpečného člověka“. Náзор královna začala měnit až po Albertově smrti v roce 1861, kdy Disraeli při několika příležitostech veřejně uznal princovy kvality a zásluhy a královně zaslal velmi vřelý kondolenční dopis. V roce 1863 se pak Disraelimu a jeho ženě dostalo veliké cti, když byli pozváni na svatbu prince z Walesu,⁶² což znamenalo bod obratu ve vzájemných vztazích.

1. 6 Volební reforma 1867

Krátce po volbách, které vyhrál, Palmerston 18. října 1865, dva dny před svými jednaosmdesátými narozeninami, zemřel. Znamenalo to konec jedné éry. Jeho nástupcem se stal lord John Russell a Gladstone stanul v čele Dolní sněmovny. Russell chtěl svou politickou kariéru zakončit další volební reformou a domníval se, že nyní nastal čas. Problémem ovšem bylo, že neměl všeobecnou podporu své strany.

Disraeliho postoj k parlamentní reformě je možné označit za čistě oportunistický. Důležité bylo, že se na rozdíl od svých konzervativních kolegů reformy nebál. Domníval se, že working classes jsou ve své podstatě konzervativní a budou volit spíše Konzervativní než Liberální stranu, bude-li to doplněno přijetím zákonodárství zlepšujícím jejich životní podmínky.⁶³

Disraeliho pozice ve straně rozhodně nebyla jednoduchá a jistá. Přesto jediný,

---

61 Pozdější baron Rowton. Blíže k jeho vztahu s Disraelim viz ALDOUS, c. d.

62 Budoucí král Edward VII. se 10. března 1863 v kapli sv. Jiří ve Windsoru oženil s dánskou princeznou Alexandrou.

63 Tyto jeho názory se datují od 40. let, kdy vyšly jeho romány *Sybil* a *Tancred*, které se zabývají otázkou politického a sociálního života nižších vrstev společnosti.

kdo mohl jeho pozici reálně ohrozit, byl Edward Stanley a ten se na to nikdy sám necítil.

Disraeli využil situace, kdy se liberálové nebyli schopni mezi sebou dohodnout. Radikálové jako Joe Bright totiž požadovali mnohem radikálnější reformu, než jakou Russell předložil. Naopak Robert Lowe a lord Elcho stojící v čele skupiny označované jako adullamité (*Adullamites*)⁶⁴ se domnívali, že stávající systém funguje dobře, a proto není potřeba žádné reformy. Disraeli se obratně spojil s adullamity, aby porazil jejich vlastní vládu. V rozhodujícím hlasování se 48 liberálů připojilo k opozici.⁶⁵ Russell okamžitě rezignoval a Derby dostal šanci sestavit svou třetí a poslední vládu. Disraeli tentokrát získal mnohem větší slovo při sestavování kabinetu než v předešlých dvou případech. Jeho síla se projevila, když do kabinetu i přes Derbyho protesty prosadil svého spojence Stafforda Northcota.⁶⁶ Disraeli také důrazně žádal Foreign Office pro mladého Stanleyho, i když sám jeho otec i královna Viktorie měli o jeho schopnostech pochyby.⁶⁷

Derbyho vláda byla nyní postavena před otázku „co s reformou“. Zazněly i názory, že by se nemělo dělat nic, pozdější vývoj ale ukázal, že by takový postup byl chybný. Část politiků ovlivnila demonstrace v Hyde Parku 24. července na podporu reformy, také královna byla reformě nakloněna. Podle Disraeliho názoru volební reforma z roku 1832 nespravedlivě zvýhodňovala liberály, navíc díky jejímu přijetí po léta těžili z aureoly reformní strany. Proč by tedy konzervativci nyní nevyužili šance a nepřišli s návrhem, který by vyhovoval více jim. Navíc by to liberálům zasadilo další ránu. Disraeli proto navrhl mnohem radikálnější reformu, než jakou předtím předložili liberálové, což ovšem vyvolalo odpor ultrakonzervativců lordů Cranborna⁶⁸ a Carnarvona a generála Jonathana Peela, kteří pohrozili rezignací. Jen díky podpoře konzervativců ze

---

64 Jejich skupina čítala kolem 20–40 poslanců. Jejich přezdívkou jim dal Joe Bright s odkazem na Knihu Samuelovu.

65 Blíže k bojům o reformu COWLING, Maurice, *Disraeli, Derby and Fusion, October 1865 to July 1866*, in: *The Historical Journal*, Vol. 8, No. 1, 1965, s. 31–71.

66 Stafford Northcote (1818–87), 1. hrabě Iddesleigh, kancléřem pokladu 1874–80, sekretářem na Foreign Office 1885–6. V roce 1843 byl sekretářem Gladstona na Board of Trade. Byl spoluautorem Northcote-Trevelyan Report, která znamenala revoluci v podmínkách přijetí do Civil Service. 1876 lídrem toryů v Dolní sněmovně. Jako vůdce byl příliš měkký, terčem útoků Lorda Randolpha Churchilla, pro klid 1885 povýšen do Sněmovny lordů.

67 BLAKE, c. d., s. 447.

68 Robert Gascoyne-Cecil (1830–1903), do roku 1865 Lord Robert Cecil, od 1865 do 1868 vikomt Cranborne, od 1868 3. markýz Salisbury.

zadních lavic, kteří nechtěli dopustit triumfální Gladstonův návrat, mohli Disraeli a Derby návrh předložit. Trojice odpůrců dostala svému slovu a rezignovala. Disraeli a Derby se rozhodli chopit se iniciativy. Věděli, že jejich jedinou šancí na přežití je udržet opozici rozdělenou. Naštěstí pro ně se ukázalo, že většina liberálů byla připravena konzervativní návrh podpořit. Disraeli nyní hovořil k celé Dolní sněmovně a nikoli jen ke své straně a přehlížel Gladstona, jehož všechny pozměňovací návrhy byly odmítnuty.⁶⁹ Díky volební reformě z roku 1867 se elektorát zvýšil o 80 %, z 1,36 milionu na 2,46 milionu. V anglických hrabstvích byl nárůst voličů o 670 000. Jeden ze tří dospělých mužů v Anglii a Walesu nyní získal právo hlasovat. Možná ještě důležitější byl tzv. Zákon o přerozdělení (*Redistribution Act*), který přerozdělil místa v parlamentu. Města s populací pod 10 000 obyvatel ztratila jednoho poslance, což pro redistribuci uvolnilo celkem 45 míst; 25 z nich připadlo hrabstvím (většinou toryovským), 15 městům, která předtím neměla žádného poslance a 1 získala Londýnská univerzita, zatímco velká průmyslová centra jako Liverpool, Manchester, Leeds nebo Birmingham, kde žila většina voličů, získala pouze třetinu přerozdělovaných křesel.⁷⁰ Disraeli svým obratným jednáním během celého roku dosáhl triumfu. Navzdory minoritní vládě rozdělil liberály a prosadil mnohem radikálnější reformu, než s jakou předtím oni sami přišli. Přijetí druhé volební reformy bylo nesmírně důležitým krokem v Disraeliho kariéře, neboť upevnilo jeho pozici ve straně. Teprve nyní byl pokládán za Derbyho nezpochybnitelného nástupce.

Po nucené rezignaci Derbyho ze zdravotních důvodů⁷¹ v únoru 1868 se Disraeli dočkal své dlouho očekávané odměny a stal se premiérem. Svým přátelům tehdy řekl: „*Vystoupal jsem na vrchol kluzkého stožáru*“ („*I have climbed to the top of the greasy pole*“). Opojení mocí ale netrvalo dlouho. Gladstone, který byl během bojů o reformu ponížen, dokázal znovu sjednotit Liberály a vyhrát volby s heslem „vyřešení irské otázky“. ⁷² Přestože, jak Roy Jenkins trefně uvádí, téměř až do svých šedesáti let se o Irsko téměř vůbec nezajímal. ⁷³ Liberálové ve volbách v listopadu 1868 získali 384 mandátů, konzervativci jen 274.

---

69 ST JOHN, Ian, *Disraeli and the Art of Victorian Politics*, London 2010, s. 73–82.

70 Tamtéž, s. 83.

71 Derby zemřel 23. října 1869.

72 Doslova prohlásil: „*My mission is to pacify Ireland.*“

73 JENKINS, Roy, *Gladstone*, Praha 2000, s. 216–18.

1. 7 Opozice

Disraeli po vyhlášení výsledků voleb okamžitě rezignoval, nečekal na svolání nového parlamentu. Tento krok se stal precedentem, který následovali i ostatní premiéři. Královna mu jako odcházejícímu premiérovi nabídla šlechtický titul. Disraeli to odmítl, protože chtěl ještě zůstat v Dolní sněmovně, ovšem měl na královnu jednu velkou prosbu. Požádal ji o povýšení své, tehdy již velmi těžce nemocné, manželky Mary Anne na viscountess Beaconsfield. Byl to velmi neobvyklý krok, k němuž existoval snad jen jeden precedent – povýšení manželky Pitta st. na baronku z Chathamu. Královna touto žádostí nebyla nijak nadšena, nechtěla ale Disraeliho odmítnout. Z Disraeliho strany to byl symbol vděku ženě, která věrně stála po jeho boku a které již nezbývalo mnoho času.⁷⁴ Disraeli vždy pamatoval a dokázal ocenit ty, kterým vděčil za mnohé, jak se na konci jeho života ukázalo i v případě věrného Corryho.

Během Disraeliho krátké první vlády zaznamenal další vývoj jeho vztah s královnou Viktorií. Disraeli vsadil na osobní přístup, lichotky a komplimenty, což byl jeho běžný přístup ke všem ženám, nikoli přetvářka. Na druhé straně si byl jistě i vědom výhod, které mohou plynout z dobrého vztahu s královnou. V tomto ohledu snad nemohl být větší kontrast mezi ním a přístupem Williama Gladstona.

Po prohraných volbách se Disraeli vrátil ke své spisovatelské činnosti. V květnu 1870 vyšel jeho román *Lothair*. Od vydavatele za něj získal na svou dobu rekordních 10 000 liber. Kniha se stala „bestsellerem“, přeci jen román z pera bývalého premiéra byl unikát. Často býval také nemocný a na jednání v Dolní sněmovně nedocházel příliš často. Ve straně to vedlo k debatám o vhodnosti jeho setrvání v čele strany.

V lednu 1872 se v Burghley House, sídle markýze z Exeteru, sešli přední konzervativci a shodli se, že nový hrabě Derby by byl ideálním mužem na post vůdce strany. Přestože postrádal řečnický talent svého otce, byl 15. hrabě mužem mnoha kvalit. Často zaznívaly názory, že by dokázal, na rozdíl od Disraeliho, přilákat ty liberály,

---

⁷⁴ BLAKE, c. d., s. 514–5.

které začal děsit Gladstonův radikalismus.⁷⁵ Problémem ovšem bylo, že se Derby na tento post nikdy zcela necítil, rozhodně ne ještě za Disraeliho života, s nímž ho pojilo velmi blízké přátelství. Charmley se domnívá, že nikoli náhodou Disraeli na konci stejného roku přišel s dvěma veřejnými projevy, což pro něj bylo neobvyklé, které výrazně upevnily jeho pozici ve straně. Disraeliho zvolená taktika vyčkávání byla podle Charmleye tou nejlepší možnou taktikou. Všechny reformní vlády v sobě totiž nesou základ svého pádu. Gladstone ztrácel podporu díky přijetí Zákona o vzdělání (*Education Act*) v roce 1870 nebo kvůli kauze lodi *Alabama*, konečný pád pak přišel s irskou otázkou.⁷⁶ Lídr opozice z těchto kroků mohl jen těžit.

Ony dva dodnes slavné projevy Disraeli pronesl 3. dubna v Manchesteru v Free Trade Hall a 24. června v Crystal Palace, kde byla jeho publikem Národní unie konzervativních sdružení (*National Union of Conservative Associations*). Svou stranu zde nazval „národní“ stranou, která je oddána myšlence zachování institucí země, povznesení impéria a zlepšení podmínek života lidí. Liberální stranu naopak ztotožnil s „kosmopolitními“ názory, které povedou k dezintegraci impéria.⁷⁷ Tento názor také bude opakovat následujících osm let a z dlouhodobého hlediska to ponese ovoce.

Signálem Gladstonovy upadající popularity bylo také jeho velmi vlažné přijetí od shromážděných davů před katedrálou Sv. Pavla 27. února 1872, kde se všechny významné osobnosti účastnily mše za uzdravení prince z Walesu, který onemocněl břišním tyfem, nemocí, na níž zemřel jeho otec, princ Albert. Disraeli byl tehdy na rozdíl od premiéra uvítán bouřlivými pozdravy.⁷⁸

15. prosince 1872 zemřela po dlouhé nemoci Disraeliho žena Mary Anne. Její skon se dá označit za jakýsi přelom ve vztazích Disraeliho a Gladstona. Z blíže neznámých důvodů k ní Gladstone projevovat hlubokou náklonnost, rád s ní ve společnosti hovořil a nikdy se neopomněl pozeptat na její zdraví. Během její nemoci, kdy umírala na rakovinu, v Dolní sněmovně pronesl projev, který Disraeliho přivedl až k slzám a za nějž svému sokovi velmi vřele poděkoval. Po její smrti jakékoli náznaky

⁷⁵ CHARMLEY, c. d., s. 50.

⁷⁶ Tamtéž, s. 51.

⁷⁷ *Conservative Principles (Manchester); Conservative and Liberal Principles (Crystal Palace)* in: *Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield*, arranged and edited by T. E. Kebbel, London 1882, s. 490–535.

⁷⁸ ALDOUS, c. d., s. 218–219.

alespoň přetvářky ve slušnosti z jejich vztahu zmizely. Pro úplnost lze podotknout, že naopak Gladstonova manželka Catherine k harmonickým vztahům rozhodně nepřispívala. Ovlivněna svým antisemitismem dávala nepokrytě najevo své pohrdání Disraelim, který jí oplácel svou proslulou zdvořilostí k ženám, což ji ovšem popuzovalo ještě více. Po volební prohře svého manžela v roce 1874 v dopise synovi Herbertovi napsala: „*Není to odporné po vší námaze a letech tatínkovy práce pomyslet na to, že všechny finanční úspory připadnou tomu Židovi.*“⁷⁹

Po porážce svého návrhu Zákona o irské univerzitě (*The Irish University Bill*) v březnu 1873, který měl být po pozemkové reformě dalším bodem reforem pro Irsko, Gladstone rezignoval. Disraeli ovšem nabídku zformovat vládu ke všeobecnému překvapení odmítl. Zkušenost s třemi minoritními vládami, vydanými na milost liberálům, mu stačila. Odmítl zformovat minoritní vládu v parlamentě, kde mají liberálové stále většinu kolem 90 hlasů. Zmínil rozhovor s královnou, v němž poukázal na nedávné doplňující volby, které dopadly ve prospěch konzervativců. Zdůraznil, že Gladstonova vláda byla poražena při hlasování o „špatném“ návrhu zákona, kdy irští poslanci hlasovali spolu s konzervativci, s nimiž je ovšem jinak nic nepojí.⁸⁰ Věřil, že se štěstí obrací ke konzervativcům a rozhodně nechtěl Gladstonovi ulehčit situaci a poskytnout mu prostor pro opětné uklidnění třenic ve straně. Gladstone, rozrušený neobvyklým jednáním svého soka, se musel vrátit a pokračovat ve svém snažení až do ledna 1874, kdy nečekaně vypsaly volby. Voličům tehdy nabídl velký „úplatek“: zrušení daně z příjmu.⁸¹

Disraeli měl podle Parryho mazaný vhled do psychologie lidí a ten po roce 1867 – obzvláště ve své sociální, zahraniční a imperiální politice – využíval k maximalizaci voličské přitažlivosti pro working classes. „*Viděl se jako vychovatel, ne následovník, veřejného mínění.*“⁸² To platí zejména o jeho sázce na kartu impéria, která se ukázala voličsky atraktivní. Stejně tak se během svého druhého volebního období nebránil „sociálnímu“ zákonodárství, které zašlo dál, než by si představoval Gladstone, který věřil více v model „self-help“.

---

79 ALDOUS, c. d., s. 245.

80 *Hansard*, Ministerial Explanation, 20 Mar. 1873.

81 ADELMAN, c. d., s. 15.

82 PARRY, Jonathan, *Disraeli and England*, in: *The Historical Journal*, Vol. 43, No. 3, 2000, s. 701–702.

Během voleb se úspěšně projevila organizační proměna Konzervativní strany. Volební reforma z roku 1867 se zvýšením počtu elektorátu znamenala nutnost zefektivnění a nových přístupů ze strany obou politických uskupení. Organizace se zlepšila díky utvoření centrální ústředny strany v Londýně v roce 1870 a založení řady místních stranických organizací, které fungovaly zejména ve větších volebních obvodech a které se spojily v jednu celonárodní organizaci – Národní konzervativní unii (*Conservative National Union*) založenou v roce 1867. Disraeli měl velmi šťastnou ruku, když do čela Conservative Central Office vybral schopného administrátora a organizátora J. A. Gorsta.⁸³

17. února 1874 byly vyhlášeny výsledky voleb. Konzervativci získali 350, liberálové 242. Toryové získali poprvé od Peelova vítězství v roce 1841 parlamentní většinu. Již druhý den jel Disraeli za královnou Viktorií do Windsoru, aby přijal pověření ke zformování vlády. Snad nikdo nebyl tak nadšený jako ona. Její náklonnost vůči jeho osobě narůstala natolik, až se stal jejím nejoblíbenějším ministerským předsedou a přítelem. Jejich rozhovory se neodehrávaly ve velkých oficiálních prostorách, ale v příjemnějším a osobnějším prostředí bývalé pracovny prince Alberta. V místnosti byla jen jedna židle, ovšem pro Disraeliho komorník vždy přinesl ještě jednu. Ačkoli byla královna téměř posedlá čerstvým vzduchem a trvala na otevřených oknech po celý rok, udělala výjimku, když přijížděl stále nachlazený Disraeli.⁸⁴ Disraeli ji nikdy nenudil zbytečnými detaily a frázemi, lichotil jí, seznamoval ji s nejnovějšími drby a nazýval ji „Královnou vílou“.⁸⁵ Kontrast mezi ním a Gladstonem nemohl být větší. Šest let jeho vážnosti a složitosti královnou unavilo. Jeho zprávy byly tak složité, že z nich královně museli sekretáři sestavovat výtahy. Často si stěžovala, že během audiencí s ní mluví jako k veřejnému shromáždění. Výborně to shrnula v jedné větě své vnučce: *„Když jsem odcházela z večere, sedíc vedle pana Gladstona, myslela jsem si, že je nejchytřejším mužem v Anglii. Ale když jsem seděla vedle pana Disraeliho, myslela jsem si, že já jsem nejchytřejší ženou v Anglii.“*⁸⁶ Jejich vztah byl opravdovým přátelstvím, které ještě utužila smrt Disraeliho ženy. Oba poté spojovala ztráta milované osoby.

---

83 ADELMAN, c. d., s. 33–35.

84 ALDOUS, c. d., s. 247.

85 Podle básně Edmunda Spensera *The Faerie Queene* pro Alžbětu I.

86 ALDOUS, c. d., s. 249.

Disraelimu bylo 69 let, když se podruhé ujímal úřadu, byl sužován nemocemi a často byl na pokraji fyzického vyčerpání. Svým přátelům si postěžoval, že: „*Moc! Přišla příliš pozdě! Byly dny, kdy jsem již po ránu cítil, že bych dokázal hnout dynastiemi a vládami, ale tyto dny již pominuly.*“⁸⁷ Bylo proto jisté, že se nebude zabývat administrativními detaily, které rád přenechá ostatním. Jeho druhá vláda byla výkvětem talentů, dny nezkušenosti „*Who? Who? Ministry*“ byly dávno minulostí. Derby se znovu ujal Foreign Office, lordem kancléřem se stal lord Cairns⁸⁸, sekretářem pro kolonie lord Carnarvon⁸⁹, sekretářem války Gathorne Hardy⁹⁰, markýz Salisbury se „uráčil“ přijmout post sekretáře pro Indii, sir Stafford Northcote se stal kancléřem pokladu a Richard A. Cross⁹¹ byl jmenován sekretářem vnitra (Home Secretary).

Historici St John i lord Blake vyzdvihují Disraeliho odlišnost od Peela a Gladstona, kteří věnovali velkou pozornost všem detailům a zasahovali do kompetencí svých ministrů. Naopak Disraeliho detaily nikdy nebavily, domníval se, že jeho úkolem jako premiéra je udávat tón vlády a podporovat ministry v jejich úkolech, všem tak poskytl jejich prostor.⁹² Co Disraeliho poutalo nejvíce, byla zahraniční politika. Od roku 1875 se mu naskytla řada příležitostí uplatnit své diplomatické nadání v praxi.

1. 8 William Ewart Gladstone

V práci o Benjaminu Disraelim je prakticky nemožné opominout osobnost jeho největšího politického rivala, vůdce Liberální strany Williama E. Gladstona. Oba začínali jako toryové, přesto skončili jako nesmiřitelní protivníci, kteří nejenže nesouhlasili s politikou toho druhého, ale i v osobní rovině jejich zášť dosáhla větších rozměrů, než bylo na jejich dobu obvyklé. Vyplývá to také z dopisu, jenž lord Granville⁹³ napsal 24.

---

87 „*Power! It has come to me too late! There were days when, on waking, I felt I could move dynasties and governments, but that has passed away.*“ Cit. BLAKE, c. d., s. 542.

88 Hugh Cairns, 1. hrabě Cairns (1819-1885), po Disraeliho smrti vedle Salisburyho zvažován do čela strany.

89 Henry Herbert, 4. hrabě Carnarvon (1831-1890), blízký přítel Salisburyho, aktivní v projektu konfederace na jihu Afriky, opustil vládu během východní krize.

90 Gathorne Hardy, 1. hrabě Crambrook (1814-1906), 1878 nahradil Salisburyho ve funkci sekretáře pro Indii.

91 Richard A. Cross, 1. vikomt Cross (1823-1914), největší nováček v kabinetu, Disraeli měl při jeho výběru velmi šťastnou ruku. Byl zodpovědný za přijetí většiny reformního zákonodárství.

92 ST JOHN, c. d., s. 145.

93 Lord Granville (1815-1891), přední liberál a několikanásobný sekretář na Foreign Office ve vládách svého

dubna 1880 královně Viktorii, v němž zmiňuje, že: „(Disraeli a Gladstone – pozn. R. G.) se nemají rádi více, než je u veřejně činných mužů běžné. O žádném jiném politikovi by lord Beaconsfield nikdy na veřejnosti neřekl, že jeho jednání je horší než těch, kteří spáchali bulharské masakry.“⁹⁴

Gladstone⁹⁵ byl synem bohatého obchodníka, který zbohatl mimo jiné na obchodu s otroky. Dostalo se mu skvělého vzdělání nejprve v Etonu a poté v Christ Church v Oxfordu, kde svým konzervatismem a oponováním navržené volební reformě upoutal pozornost otce svého přítele lorda Lincolna, vévody z Newcastlu.⁹⁶ Díky vévodovi byl také v roce 1832 zvolen poslancem. Gladstone upoutal pozornost Roberta Peela, který mu v krátké toryovské vládě v letech 1834–1835 svěřil juniorský úřad. Po vítězství toryů v roce 1841 se Gladstone stal prezidentem Board of Trade a v roce 1845 dokonce sekretářem pro kolonie. Během krize kolem Obilních zákonů se postavil na stranu Peela a také s ním stranu opustil. V Aberdeenově koaliční vládě se stal poprvé kancléřem pokladu, kde nahradil Disraeliho, jehož návrh rozpočtu v roce 1852 tak ostře odsoudil. V roce 1861 se peelité připojili k Liberální straně pod vedením vikomta Palmerstona. Pro Gladstona tento krok znamenal dilema, protože s Palmerstonem nevycházel dobře, především odsuzoval jeho „agresivní“ pohled na vedení zahraniční politiky. Při rozhodování mu jistě pomohla společná podpora italskému sjednocení a především skutečnost, že Disraeliho nesnášel ještě více než vikomta. Po Palmerstonově smrti a Russellovu krátkému premiérství stanul v roce 1868 v čele Liberální strany.⁹⁷ Stejně jako Disraeli znovu vybudoval Konzervativní stranu, dá se říci, že i Gladstone vybudoval tu Liberální. Za Palmerstona straně dominovali whigové, kteří za Gladstona začali ustupovat do pozadí. Také náhled liberálů na zahraniční politiku se za Gladstona značně odklonil od názorů Palmerstona. Gladstone jako několikanásobný kancléř pokladu měl na zřeteli finanční aspekt silné zahraniční politiky a s postupem času čím dál více dával důraz na morální aspekt politiky, což bylo další téma, které Disraeli prostě nemohl pochopit. Gladstone byl postupem času vnímán stále více jako mluvčí směru

---

blízkého přítele Gladstona. Více jak třicet let vedl liberály ve Sněmovně lordů. Po Gladstonově rezignaci byl spolu s lordem Hartingtonem vůdcem liberalů.

94 Cit. BLAKE, Robert, *Disraeli and Gladstone*, Cambridge 1969, s. 1.

95 Blíže k jeho osobě a politice JENKINS, Roy, *Gladstone*, Praha 2000.

96 Henry Pelham-Clinton, 4. vévoda z Newcastlu (1785-1851), oponoval jak katolické emancipaci, tak volení reformě 1832, jeden z vůdců frakce ultra-toryů.

97 LEE, Stephen J., *Gladstone and Disraeli*, New York 2005, s. 1–7.

„malá Anglie“ („*Little England*“).

Vztah Gladstona a Disraeliho prošel několika mezníky. Za první významný střet lze označit boj o volební reformu v roce 1867, v níž Disraeli s přehledem Gladstona porazil. Přesto Gladstone vyhrál následující volby. Vyhrocení jejich vztahu pak přinesla východní krize v roce 1875, kdy oba zastávali postoje, kterým ten druhý prostě nerozuměl. Tehdy jejich vztah přerostl v osobní nenávist, která trvala až do Disraeliho smrti.

2 Zahraniční politika Velké Británie do roku 1874

2. 1 Proudý zahraniční politiky

Po celé 19. století se Británie v zahraničních otázkách přiklápěla k politice označované jako „skvělá izolace“ (*splendid isolation*). Bylo to dáno zejména skutečností, že Velká Británie měla po konci napoleonských válek mezi velmocemi výrazně dominantní postavení, kdy za jejího jediného skutečného konkurenta mohlo být považováno pouze Rusko, a také skutečností velmi výhodné námořní polohy, která ji oddělovala od častých konfliktů na kontinentě. Přesto měla britská zahraniční politika v kontinentální Evropě jisté zájmy, pro jejichž obranu byla ochotna i postavit a financovat velké armády, nejznámějšími příklady v tomto směru jsou války vedené vévodou z Marlborough a později vévodou Wellingtonem. Británie se vždy postavila proti hrozbě dominance jedné velmoci na kontinentě, vždy preferovala udržování rovnováhy moci, která jí dávala lepší možnosti manévrování a co nejlepšího dosažení vlastních zájmů. Británie nikdy neměla silné pozemní vojsko, zato disponovala mohutnou námořní flotilou. Její financování bylo značným finančním břemenem, které se ale podařilo snížit díky rozvoji zámořského obchodu, jehož ochrana se stala jejím hlavním úkolem. Obchod stál také na počátku budování impéria.

Období od konce napoleonských válek do roku 1865 lze do značné míry charakterizovat jako politiku kontinuity bez větších zvrátů v koncepci Foreign Office. Hlavním důvodem byla dlouhá éra působení vikomta Palmerstona, jenž jen s malými přestávkami dominoval zahraničním záležitostem v období 1830–1865. Nelze říci, že by se zahraniční politika lišila podle toho, která ze dvou stran, zda toryové nebo whigové, byla právě u moci. Spíše se dá hovořit o stylu jednotlivých sekretářů na Foreign Office.⁹⁸ Lord Castlereagh a George Canning⁹⁹ pocházeli oba z tábora toryů, přesto

⁹⁸ Blíže viz LOWE, John, *Britain and Foreign Affairs 1815-1885: Europe and Overseas*, Florence 1998; GOODLAD, Graham, *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, London 2000.

⁹⁹ Robert Stewart, 2. markýz Londonderry (1769-1822), zahraniční záležitosti měl na starosti v období 1812–1822, kdy spáchal sebevraždu. Se svým kolegou a nástupcem Canningem měl napjaté vztahy,

zastávali dosti jiné směry zahraniční politiky. Castlereagh se snažil o omezení ruských aspirací a o rovnováhu rakouské a pruské moci v německém prostoru a to za pomoci kongresů. Canning, jenž čelil spojenectví konzervativních východních dvorů, naopak kongresový systém spíše odmítal jako omezení svého manévrovacího prostoru. S Palmerstonovým příchodem přišla mocenská politika založená na prestiži a obraně práv Británie. Palmerston si mohl dovolit akce jako byla podpora Dona Pacifika v roce 1850, protože velmocenské prvenství Londýna bylo v jeho době takřka nezpochybnitelné. Palmerston tehdy v Dolní sněmovně pronesl snad svůj nejslavnější projev *Civis Romanus sum*, v němž prohlásil, že britský občan by měl být po celém světě chráněn svou vládou proti nespravedlnosti a srovnal Britskou říši s Římskou, kdy se římský občan mohl bezpečně pohybovat po celém tehdy známém světě. Jeho popularita nikdy nebyla větší. Palmerstonovu politiku silně ovlivňovala jeho rusofobie a snaha o spojenectví „liberálních“ západních zemí v tzv. alianci čtyř proti třem východním „konzervativním“ velmocem. Nešlo ovšem o žádné rigidní uskupení, sám Palmerston ho nazval „systémem účinného vyjednávání“ („*a system of practical mediation*“).¹⁰⁰

V polovině století konzervativce (torye) na jedné straně a whigy a peelity (budoucí liberály) na straně druhé rozdělily otázky italského *risorgimenta*, kdy Derbyho minoritní vláda, ovšem s královninou podporou, byla na straně Rakouska a naopak Palmerstona a Gladstona spojila podpora italského snažení.¹⁰¹ Stejně rozděleny byly obě strany o pár let později během prusko–dánské války. Palmerstonovým opakem byl smířlivý, místy až slabošský lord Aberdeen,¹⁰² jenž zemi přivedl do nešťastné Krymské války.

Z tohoto úvodu lze vysledovat dvě tradice britské zahraniční politiky v 19. století. První skupinu by tvořili proevropsky zaměření internacionalisté, kteří se klonili k

---

jejich kariéře ublížil i duel z roku 1809. George Canning (1770–1828), zahraniční politiku řídil v letech 1822–1827, v roce 1827 byl také na několik měsíců premiérem. Blíže k jejich politickému souboji viz ELLINGER, Jiří, *Duel Castlereagh versus Canning. Dvě tradice britské zahraniční politiky*, in: Dějiny a současnost, roč. 2007, č. 1, s. 21–23.

¹⁰⁰ LOWE, c. d., s. 3.

¹⁰¹ Zvláště Gladstone se o Itálii velmi zajímal. Velmi odsuzoval zkorumpovaný bourbonský režim v Neapoli. S nedůvěrou ovšem hleděl na revolucionáře typu Mazziniho a Garibaldiho, což znamenalo problém, když Garibaldi v roce 1864 navštívil Anglii. Blíže viz SCHREUDER, D. M., *Gladstone and Italian Unification, 1848–1870: The Making of a Liberal?*, in: The English Historical Review, Vol. 85, No. 336, 1970, s. 475–501.

¹⁰² George Hamilton Gordon, 4. hrabě Aberdeen (1784–1860), původně tory, odešel po porážce Peela, 1852–1855 premiérem koaliční vlády, nucen rezignovat kvůli špatnému vedení Krymské války.

pasivnější politice, mezi něž lze zařadit Castlereagha, Aberdeena a později Williama E. Gladstona, a na druhé straně by byli aktivnější, útočnější politiku („*forward policy*“) upřednostňující Canning, Palmerston a Benjamin Disraeli.¹⁰³

Největší výzvou statu quo od vídeňského systému s největšími důsledky do budoucna bylo bezpochyby Bismarckovo sjednocení Německa. Benjamin Disraeli, jako vůdce opozice, a jeden z mála britských politiků varoval, že rovnováha moci byla vítězstvím Pruska nad Francií zcela narušena a obvinil liberální vládu, že svou nečinností poškodila prestiž a zájmy Británie.¹⁰⁴ Naopak tehdejší liberální ministerský předseda Gladstone se stále nerealisticky upínal k myšlence znovuzrození koncertu velmocí a mezinárodní spolupráce.

Důležitou kapitolou zahraniční politiky po celé 19. století byl postoj k impériu. Po napoleonských válkách impérium tvořily k sobě nepříteliš připoutané části rozesté po celém světě. V polovině viktoriánské éry byly často vnímány jako finanční břemeno. V této souvislosti je často připomínán Disraeliho výrok, že kolonie jsou „mlýnskými kameny kolem našeho krku“ („*millstones around our necks*“).¹⁰⁵ Často se ovšem zapomíná dát tento výrok do kontextu. Disraeli ho pronesl jako kancléř pokladu, navíc hovořil jen o nerentabilních a špatně hajitelných državách v Severní Americe, nikoli o impériu jako takovém. Za největší odpůrce impéria lze označit tzv. Manchesterskou školu, jež sestávala z podporovatelů volného obchodu, a jejímž heslem bylo „žádná zahraniční politika“ („*no foreign policy*“).¹⁰⁶ Za vrchol jakéhosi „anti-imperialismu“ lze považovat období 1868–1870, tedy první dva roky Gladstonova liberálního kabinetu. Poté ale přichází zlom, kdy se veřejnost v souvislosti s nečinností vlády ve věci francouzsko-pruské války a ruského vypovězení klauzule Pařížské smlouvy o demilitarizaci Černého moře začala o zahraniční politiku více zajímat. Svou roli pak sehrálo i přijetí výsledku arbitráže v kauze lodi *Alabama*, jež bylo širokou veřejností vnímáno jako ponižující.¹⁰⁷ Disraeli pečlivě vnímal nálady veřejnosti a obranu impéria,

103 LOWE, c. d., s. 14.

104 *Hansard*, CCIII, 15 Jul. 1870, 343–346.

105 STEMBRIDGE, Stanley R., *Disraeli and the Millstones*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 5, No. 1, 1965, s. 125.

106 PATTERSON, c. d., s. 24.

107 Fregata *Alabama* byla během americké občanské války v britských loděnicích postavena pro Konfederaci. Severu způsobila značné škody, USA proto po válce požadovaly odškodnění. Britové souhlasili s arbitráží. Arbitrové v Ženevě v září 1872 rozhodli ve prospěch USA a přisoudili jim odškodné ve výši 15,5 milionu dolarů (3,25 milionu liber). *The Times*, 16 Sep. 1872, in: *From Palmerston to Disraeli (1856-1876)*,

britských zájmů a prestiže učinil jedním z hlavních bodů Konzervativní strany. Udělal z impéria politické téma, jež se ukázalo voličsky velmi atraktivní. Gladstone naopak poukazoval na nákladnost a amorálnost impéria. Veřejné mínění v této otázce zůstávalo rozděleno, lze ale říci, že nejvyšší vrstvy a working classes podporovaly spíše silnou zahraniční a imperiální politiku, zatímco business middle class jí oponovaly.

V roce 1872 Disraeli pronesl dva již zmiňované projevy, které ze zpětného pohledu bývají interpretovány jako počátek „nového imperialismu“ („*new imperialism*“). První projev přednesl v hale Free Trade Hall v Manchesteru 3. dubna 1872. Dodnes je tento tři a čtvrt hodiny dlouhý projev slavný díky pronesení fráze „*One nation*“. Prohlásil tehdy, že „*programem Konzervativní strany je zachování „Constitution of the country*““. Pokračoval tím, že radikální síly v současné vládě poškozují prověřené instituce jako je Koruna, Sněmovna lordů, církev, unie s Irskem a národní čest. Dále je jeho projev připomínán hlavně díky již zmíněným výhradám k liberální zahraniční politice. Druhý projev pronesl v Crystal Palace 24. června. Zde vyzvedl tři cíle toryovské politiky: ochranu institucí, prosazování zájmů impéria a zlepšování podmínek života working classes. Neřekl zde nic nového, těmito záležitostmi se zabýval už třicet let. Znovu zopakoval, že liberálové jsou „kosmopolitní“ nebo „kontinentální“ stranou, a naopak konzervativci jsou stranou „národní“ rozvíjející témata jako patriotismus, impérium a sociální reforma.¹⁰⁸

Za první ránu prestiži Británie lze označit „blufování“ lorda Palmerstona coby premiéra a jeho sekretáře lorda Russella, kterým se neúspěšně snažili odradit Prusko od války s Dánskem. Dalším oslabením byly postoje lordů Clarendona¹⁰⁹ a Stanleyho, tedy jak liberálního, tak konzervativního sekretáře. Téměř shodně se oba domnívali, že Británie nemá zapotřebí do přelomových událostí let 1866–1871 zasahovat. Stanleyho neochota k jakékoli diplomatické aktivitě podle Lowe vedla dokonce k rezignaci Británie na pozici evropské velmoci.¹¹⁰ Bismarckovo Německo se stalo dominantní velmocí na kontinentě, aniž to v Británii vyvolalo znepokojení. Jako vysvětlení bývá často uváděn

---

compiled by Ewing Harding, London 1913, s. 93–94.

108 *Conservative Principles (Manchester); Conservative and Liberal Principles (Crystal Palace)* in: *Selected Speeches...*, s. 490–535.

109 George Villiers, 4. hrabě Clarendon (1800–1870), sekretářem na Foreign Office 1865–1866, 1868–1870. Výrazný frankofil, zemřel těsně před vypuknutím prusko-francouzské války. Jeho nástupcem se stal hrabě Granville.

110 LOWE, c. d., s. 65.

argument, že se tato událost přímo nedotýkala britských zájmů. Navíc britsko-francouzské vztahy již delší dobu nebyly zrovna harmonické. Skutečností ovšem je, že se Británie dobrovolně vzdala své role „dohlížitele na rovnováhu“ v Evropě a načas jakoby rezignovala na podíl na rozhodování o významných událostech. Dopustila citelné oslabení Francie, v jehož důsledku Paříž načas ztratila postavení velmoci. Argument, že silné Německo mělo být silnou protivahou Francie, nedává příliš smysl, vezmeme-li v potaz, do jaké míry byla Francie oslabena a jak dlouho jí trval návrat mezi velmoci. Podstata problému bude spíše v tom, že *„žádný z tehdejších britských sekretářů nebyl pro Bismarcka rovnocenným partnerem. Na jeho obratné manévrování prostě nestačili.“*¹¹¹ Změnu slabé a nevýrazné politiky nepřinesl ani nástup nového liberálního sekretáře Granvilla, jenž nahradil zesnulého Clarendona. Lowe přesto nejvíce odsuzuje hlavně Stanleyho. Byl to on, kdo podle něj zapříčinil *„téměř naprosté smazání Anglie v očích Evropy,“* protože *„příliš jasně dával najevo britský nezájem“*¹¹², až se s Británií přestalo počítat.

2. 2 Odlišné zahraničně–politické koncepce Disraeliho a Gladstona

„While we are opposed to imperialism, we are devoted to empire“,¹¹³ prohlásil Gladstone v roce 1881. Za jeho vlády došlo k největším britským záborům v Africe. „Anti-imperialista“ Gladstone také nechal v roce 1882 obsadit Egypt. Jeho nástupce v úřadu premiéra a předsedy strany a za jeho vlád sekretář na Foreign Office lord Rosebery¹¹⁴ měl ovšem mnohem blíže k Salisburyho pohledu na zahraniční politiku. Gladstonovy názory přesto nelze ztotožnit s hluboce pacifistickou, intervence zcela odmítající Manchesterskou školou. Jeho víra v internacionalismus a v uplatnění morálky v mezinárodní politice byly to, co ho tak odlišovalo od Disraeliho.¹¹⁵ Stručně řečeno: mistr *Reálpolitiky* Bismarck Gladstona nesnášel, naopak s Disraelim vycházel dobře.

111 LOWE, c. d., s. 67.

112 Tamtéž, s. 68.

113 Tamtéž, c. d., s. 8.

114 Archibald Primrose, 5. vévoda Rosebery (1847-1929), do 1868 lord Dalmeny, sehrál klíčovou roli v Midlothianské kampani v roce 1879, vůdcem frakce liberálů-imperialistů, 1894 premiérem k velké radosti královny. Byl idolem své doby, oženil se s nejbohatší dědičkou v Anglii Hannah Rothschild.

115 LEE, c. d., s. 113.

Odlišnost Disraeliho a Gladstonova přístupu k zahraniční politice byla do očí bijící. Oba vykonávali velmi zřetelný osobní vliv na politiku Foreign Office, zároveň ovšem jejich názory často nebyly sdíleny jejich vlastními stranami. Je velmi zajímavé, že se v obou stranách najdou osobnosti více se hodící do opačného tábora. V Konzervativní straně byl nejvýraznější osobností tohoto typu lord Derby (dříve lord Stanley), který také nakonec v Liberální straně skončil, u liberálů jimi zase byli lord Hartington ¹¹⁶ a především již zmiňovaný lord Rosebery, jenž měl velmi blízko k Salisburyho názorům. Velmi zajímavou kapitolou je také vývoj vztahů Disraeliho s jeho sekretářem Derbym a později Salisburyem, které si prošly značnými turbulencemi a o nichž bude pojednáno ještě dále, naopak vztahy Gladstona s jeho sekretářem Granvillem byly mnohem méně bezproblémové, i když i tady se dá říci, že tato jejich shoda platila spíše pro jejich první vládu v letech 1868–1871, v letech 1880–1885 už to bylo poněkud složitější. U Gladstona se musí brát na zřetel jeho zaujetí domácími problémy a otázkou Irska, které ho zejména od jeho druhé vlády dále plně zaměstnávaly. Vedle finanční otázky velmocenské politiky, která ho jako několikanásobného kancléře pokladu velmi zajímala, odsuzoval v zahraniční politice hlavně uplatnění síly. Jeho představa byla „vláda práva aplikovaná v mezinárodních vztazích“ ¹¹⁷, čímž jakoby patřil spíše do 20. století. Neochvějně také věřil ve fungování koncertu velmocí. Nepochopil, že tato doba byla již minulostí, jeho době vládla *Reálpolitika*.

Disraeli nebyl žádný idealista. Správně rozpoznal změnu rozložení sil po vítězství Pruska a dobře rozuměl důležitosti prestiže v evropských vztazích. Pochopil, že průbojnost je nezbytnou vlastností pro Bismarckovu éru. ¹¹⁸ Uvědomoval si skutečnost, aby se Británie mohla vrátit k zasahování do dění v Evropě, je třeba oslabit, nejlépe rozbít, *Dreikaiserbund*, protože Británii nejvíce vyhovuje možnost diplomatického manévrování. Odtud pramenilo jeho odhodlání neustoupit Rusku a to ani za cenu hrozeb válkou. S Británií se podle něj muselo znovu začít počítat. ¹¹⁹

---

116 Spencer Cavendish, 8. vévoda z Devonshire (1833-1908), 1858-1891 lord Hartington, vedl whigovské křídlo v Liberální straně, v čele strany po Gladstonově odchodu, v Gladstonově druhé vládě sekretářem pro Indii a poté sekretářem války. Kvůli nesouhlasu s Home Rule (mj. jeho mladší bratr lord Frederick Cavendish byl brutálně zavražděn ve Phoenix Parku v roce 1882) stranu v roce 1886 opustil a stal se vůdcem liberálních unionistů. Proslul také svým vztahem s vévodkyní z Manchesteru, kterou si nakonec, když ovdověla, vzal.

117 LOWE, c. d., s. 69.

118 BOURNE, Kenneth, *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902*, Oxford 1970, s. 126.

119 KOVIC, Miloš, *Disraeli and the Eastern Question*, New York 2011, s. 85.

Disraeli nikdy nerozuměl nacionalismu, což se projevilo i v jeho postoji k italskému *risorgimentu* a vlastně i k Irsku. Především to ovšem mělo vliv na jeho politiku během Východní krize, kdy se znovu ukázala propast mezi ním a Gladstonem, který hovořil o „právech balkánských národů“. Disraeli také téměř vždy hovořil o „Anglii“, ne o „Británii“ a měl toho až nápadně málo co říci o Skotsku nebo Walesu.¹²⁰ Naopak Gladstone spojil své jméno s cílem vyřešení „irské otázky“ a ke své nejslavnější předvolební kampani si zvolil skotský Midlothian. Jistě na to měl velký vliv fakt, že konzervativci byli voličsky nejsilnější právě v Anglii, kdežto liberálové naopak.

2. 3 Důležité zahraničně–politické události za Gladstonovy vlády

Jak již bylo řečeno výše největší změnou rovnováhy sil za Gladstonovy vlády bylo pruské vítězství nad Francií. Británie v této válce zaujala neutrální postoj a pouze se dotázala obou stran, Francie i Pruska, jaký zaujmou postoj k neutralitě Belgie. Prusko téměř bez váhání 6. srpna 1870 odpovědělo, že nemíní jeho status narušit. Naopak Francie poněkud váhala a zaslala stejnou odpověď do Londýna až 11. srpna. Belgie tedy byla zajištěna a Gladstone se domníval, že tím role Británie v celé otázce skončila. I přes drtivou porážku McMahonovy armády u Sedanu 22. září se situace vyhrotila teprve, když se do Londýna dostaly detaily mírové smlouvy, která počítala s německým zábořem Alsaska a Lotrinska. Teprve tehdy začal Gladstone protestovat a vyvíjet horečnou aktivitu, protože takový krok byl vážným porušením jeho víry v „sebeurčení“ („*self-determination*“) a byl pro něj „nemorální“. Také veřejné mínění se postavilo proti pruským nárokům. Gladstone v *Edinburgh Review* anonymně publikoval článek „*Germany, France and England*“, který měl zapůsobit na veřejnost, a zároveň se snažil přesvědčit své kolegy v kabinetu, že takovou věc nemohou dopustit. Převážně pacifistický kabinet ho ovšem odmítl podpořit a jeho pozdě vyvíjená aktivita proto vyšla naprázdno.¹²¹

Další ranou britské prestiži bylo jednostranné ruské vypovězení klauzule Pařížské

---

120 PARRY, c. d., s. 704.

121 SCHREUDER, D. M., *Gladstone as "Troublemaker". Liberal Foreign Policy and the German Annexation of Alsace-Lorraine, 1870–1871*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 17, No. 2, 1978, s. 106–134.

mírové smlouvy z roku 1856 o demilitarizaci Černého moře. Gladstone se v této věci zmohl jen na svolání konference, která ruský krok posvětila.

Vývoj situace byl následovný. V říjnu 1870 byla Evropa polekána oznámením, že jedno z hlavních opatření Pařížské mírové smlouvy z roku 1856 bude zrušeno jednostrannou akcí velmoci, přitom pro kontrolu jejích plánů bylo toto opatření přijato. Sir Andrew Buchanan, britský velvyslanec v Petrohradě, byl knížetem Gorčakovem¹²² informován, že car Alexander II. nemá v úmyslu být nadále vázán článkem smlouvy, který neutralizoval Černé moře. Sir Buchanan po předání zprávy o tomto rozhovoru do Londýna očekával instrukce opustit Petrohrad. Gladstonova vláda ovšem místo tohoto kroku vyslala zvláštního vyslance ke knížeti Bismarckovi zjistit jeho stanovisko v celé záležitosti. Německý kancléř doporučil svolání konference, k čemuž se nakonec přiklonil i Gladstone. Disraeli ve svém projevu v Dolní sněmovně v říjnu 1870 poukázal na důležitost tohoto článku v roce 1855 během vídeňských jednání, naopak Gladstone vyjádřil pochybnosti, že by pro Palmerstona a Clarendona byla neutralizace Černého moře tak důležitá jako nyní pro Disraeliho. Disraeli prohlásil, že *„neutralizace Černého moře byla a je podstatou celé Pařížské mírové smlouvy, právě tato neutralizace je otázkou, kvůli níž jsme bojovali a podstoupili tak velké oběti a vydrželi strádání, které nikdy nesmí být zapomenuto.“*¹²³ Dále připomněl vídeňská jednání a čtyři body, z nichž Rusko tehdy odmítlo pouze jeden – právě neutralizaci Černého moře – a pro spojence byla tato otázka tak důležitá, že se rozhodli ve válce pokračovat.¹²⁴ Oponoval Gladstonově námitce a tvrdil, že jak pro Palmerstona, tak pro Clarendona byla neutralizace dostatečným důvodem k pokračování ve válce. *„Byl to hlavní cíl války. Ptám se proto nyní, máme jakýkoli důvod věřit, že se politika Británie změnila? Věřím, že se nemůže změnit.“* Připomněl Buchananovo varování, které zaslal Clarendonovi i Granvillovi, že se Rusové k tomuto kroku odhodlají, a obvinil je, že toto varování nebrali dostatečně na zřetel.¹²⁵ Vyjádřil se i k plánované konferenci. *„Proč byla konference svolána je pro mě těžké pochopit, a doufám, že nám dnes někdo vysvětlí, k čemu vlastně bude. Myslím si, že konference bude chybou.... Proč svolávat konferenci, za*

---

122 Kníže Alexander M. Gorčakov (1798-1883), 1863–1883 ruským ministrem zahraničí.

123 *Black Sea Conference, 24 Feb. 1871*, in: *Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield*, arranged and edited by T. E. Kebbel, London 1882, s. 135.

124 Tamtéž, s. 136.

125 Tamtéž, s. 139.

těchto podmínek, jen pro ukázání ponížení této země." ¹²⁶

Většinu času Gladstonovi během jeho prvního premiérského období zabraly domácí reformy a otázka Irska. Dokonce i zde se s Disraelim neshodl. Gladstone si prošel dlouhou cestou, kdy od tvrdého postupu vůči Irům přešel k politice postupných reforem, až svou politickou dráhu zakončil přesvědčením se, že jedinou nadějí, jak udržet unii je Home Rule pro Irsko (samospráva ve vnitřních záležitostech), čímž ovšem fatálně rozdělil svou stranu. Pro Disraeliho byla otázka Irska vždy těžko řešitelným problémem. Po většinu jeho kariéry irští katolíci drželi v parlamentu vyvažující počet hlasů. Disraeli, považující se za anglického patriota, zůstal vždy v opozici vůči irským radikálním požadavkům v oblasti náboženské, pozemkové i ústavní reformy, ať už se jednalo o požadavky O'Connella ve 30. letech, feniánů v 60. letech nebo Home Rulers po roce 1870. Podle Parryho právě jeho nepřátelství vůči O'Connellovi také pomáhá vysvětlit jeho odklon od radikálů k toryům ve 30. letech. ¹²⁷

Irská otázka ovšem nebyla tou hlavní třecí plochou mezi oběma státníky. Tím se stal přístup k impériu a východní krize v letech 1875–1878. Tato otázka bude tématem následující kapitoly, na tomto místě proto jen stručný úvod do problematiky.

„Nemocný muž na Bosporu“. Toto nelichotivé pojmenování dal kdysi tak mocné a obávané Osmanské říši údajně ruský car Mikuláš I. Složitý problém vztahů velmocí k upadající sultánově říši se v mezinárodních vztazích označuje pojmem Východní otázka. ¹²⁸ Za největší konkurenty v této části světa v 19. století lze označit Velkou Británii a Rusko, jejichž přístup ovšem nebyl rigidní a měnil se podle okolností. Po Vídeňském kongresu se Británie do dění na východě poprvé zapojila během řeckého boje za nezávislost. Tento krok byl do značné míry osobním rozhodnutím George Canninga, jenž bylo umožněno jeho silnou pozicí v kabinetu a také velmi výraznou podporou ze strany veřejnosti, a skončil společnou britsko–francouzsko–ruskou intervencí u Navarina v roce 1827, k níž došlo krátce po Canningově smrti. Disraeli, přestože Canninga obdivoval, s jeho „řeckou“ politikou nesouhlasil, mimo jiné kvůli jeho již zmiňovanému postoji k otázce „nacionalismu“ a jeho okouzlením Osmanskou říší a Orientem, které se

¹²⁶ *Black Sea Conference, 24 Feb. 1871*, in: *Selected Speeches...*, s. 149.

¹²⁷ PARRY, s. 714–715.

¹²⁸ Blíže k britským postojům Holland Rose, John, *Great Britain and the Eastern Question*, in: *The Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 1922, s. 307–319.

datovalo od jeho *Grand Tour* na počátku 30. let. Naopak za Krymské války v 50. letech se Británie spolu s Francií postavily na obranu Osmanské říše proti Rusku. Významné byly i krize na Blízkém východě vyvolané soupeřením sultána Mahmuda II. a jeho vazala, schopného egyptského místodržícího Muhammada Alího. První z nich vypukla v roce 1832 a mnohem aktivněji v ní na obranu sultánových držav tentokrát vystoupilo Rusko než Británie. Dozvuk této krize přišel v roce 1839. Tentokrát byla krize zažehnána společným britsko–ruským postupem, z jejichž iniciativy také vzešla Londýnská smlouva z roku 1840, modifikovaná o rok později po přistoupení Francie k jednacímú stolu. Krymská válka byla uzavřena Pařížskou mírovou smlouvou z března 1856, jež oslabila pozici Ruska na Blízkém východě a situaci, zdálo se, vyřešila až do poloviny 70. let, kdy došlo k nepokojům na Balkáně,¹²⁹ které budou hodnoceny v další kapitole.

---

129 Blíže k východní otázce viz SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999, s. 180–203.

3 Disraeliho druhá vláda 1874–1880

3. 1 Vítězství ve volbách, domácí reformy

Disraeliho druhá vláda (1874–1880) byla první konzervativní vládou s většinou v Dolní sněmovně od Peelova pádu. Disraelimu bylo nyní 69 let a byl často unavený a nemocný. Přestože někteří historikové Disraelimu vyčítají, že neměl připravený žádný program, který by jeho vláda měla naplnit, nejen St John toto tvrzení odmítá s tím, že konzervativci si naopak v 70. letech našli tři pole zájmů, které během své vlády v 70. letech dále rozvíjeli. Prvním důležitým bodem bylo „sociální“ zákonodárství, které mělo zlepšit postavení working classes, potencionálních voličů toryů, druhým bodem byla podpora „zavedených institucí“, tedy církve a monarchie, které Disraeli a ostatní považovali za zdroj blahobytu národa a záruku svobod, a konečně třetím a pro tuto práci nejdůležitějším bodem byla podpora zájmů impéria a upevnění pozice Velké Británie v mezinárodních vztazích.¹³⁰

Svůj pohled na aristokracii, monarchii a církev Disraeli vyjádřil ve svém pojetí „*One-Nation Conservatism*“, které je možné vysledovat již od vydání románu *Sybil* (1845), které mělo podtitul *The Two Nations*. Těmito dvěma národy podle Disraeliho byli „bohatí a chudí“ („*the Rich and the Poor*“). Tradiční, konzervativní, pohled Disraeli spojil se zájmem o zlepšení života working classes a nové pracující střední třídy, která se vytvořila díky rozvoji urbanizace. Přestože Disraeli oponoval chartistickému hnutí,¹³¹ s některými jejich požadavky sympatizoval. Upozorňoval na nebezpečí vytvoření dvou národů. Viděl tradiční dominanci pozemkových vlastníků jako vhodnější v péči o své „poddané“, než nastupující věk podnikatelů, kteří se o své zaměstnance nestarali. Prezentoval Konzervativní stranu na rozdíl od liberálů jako tu, jež má starost o blaho nižších tříd a jež usiluje o „jeden národ“. ¹³² Díky těmto názorům se Disraeli ze

¹³⁰ Blíže viz ADELMAN, c. d., s. 25–26; ST JOHN, c. d., s. 143–144.

¹³¹ Chartismus, hnutí v letech 1836–1848 požadující volební i sociální reformu. Měli šest hlavních požadavků: všeobecné volební právo pro muže, tajné hlasování, volby 1x ročně, zrušení majetkového censu pro poslance, stejné volební obvody, platy pro poslance. Nespokojení byli i s ekonomickou situací a postavením pracující třídy.

¹³² Blíže viz PATTERSON, c. d., s. 107–109.

zpětného pohledu začal označovat jako první „*Tory democrat*“, což byla do značné míry ale jen idea využitá lordem Randolphem Churchillem a jinými konzervativci k propagaci své strany.

Personální obsazení druhé Disraeliho vlády bylo velmi silné. Sir Stafford Northcote se ujal kancléřství pokladu, ministrem vnitra se stal mladý, ale velmi slibný Richard Cross, sekretářem války skvělý řečník Gathorne Hardy a lord Salisbury se stal státním sekretářem pro Indii. Benjamin Disraeli se velmi výrazně lišil od Peela i Gladstona ve svém přístupu k premiérskému úřadu. Nezabýval se detaily administrativy, které ho nudily, ani nezasahoval do záležitostí jednotlivých ministerstev. Domníval se, že úlohou premiéra je spíše vytvářet příznivou atmosféru v kabinetu, uklidňovat rozpory a vést. Výrazněji se angažoval jen v záležitostech Foreign Affairs po roce 1875, což ovšem bylo dáno nejen jeho zájmem o zahraniční záležitosti a prestiž země, ale i nevhodností lorda Derbyho pro tento úřad.

Disraeliho druhá vláda je, především v prvním roce svého fungování, spojena s významným „sociálním“ zákonodárstvím, jehož hlavním tvůrcem byl Richard Cross. Jako příklad těchto důležitých zákonů můžeme jmenovat *Public Health Act of 1875*, *Artisans' Dwellings Act of 1875*, *Merchant Shipping Act of 1876* nebo *Food and Drugs Act of 1875*.¹³³

Jak již bylo řečeno výše, jedním z hlavních Disraeliho cílů byla podpora monarchie, která pro něj znamenala symbol národní identity. Během 70. let monarchie pro Disraeliho začala znamenat spojující prvek Velké Británie s impériem. Navíc královna Viktorie, i přes své zmenšující se pravomoci, mohla být významným spojencem nebo nepříjemným nepřítelem. Disraeli měl to štěstí, že od 60. let pro něj platila první možnost, navíc do značné míry díky němu měli konzervativci zajištěnou královninu přízeň až do konce její vlády.¹³⁴ Ostatně nebylo to ani tak těžké vedle Williama Gladstona a jeho, z královnina pohledu, nebezpečné a nepředvídatelné politiky, jenž měl ve své vládě navíc republikány jako byl Charles Dilke. Nejvíce se Disraelimu královnina podpora hodila během Východní krize, i když mu nakonec její

---

133 Blíže k vnitřní politice Disraeliho druhé vlády viz WILLIS, Michael, *Gladstone and Disraeli, Principles and Policies*, Cambridge 1989, s. 42–60; PATTERSON, c. d., s. 116–123.

134 Blíže viz DAVIS, Richard Whitlock, *Disraeli*, London 1976, s. 168–169; ST, JOHN, c. d., s. 155–156.

horlivost a militantnost přivodila i mnoho potíží.

3. 2 Válka v Habeši

Nejvýraznější změnu od předešlé liberální administrativy konzervativci přinesli v zahraniční politice. Liberálové, i když s významnými výjimkami, byli těmi „*Little Englanders*“, naopak konzervativci, i když také s významnými výjimkami, se postavili do čela boje za obnovení prestiže Británie. V tomto směru historička Freda Harcourt upozornila na důležitost Disraeliho projevu z roku 1866, v němž prohlásil, že „*Anglie již není jen evropskou velmocí, je hlavním městem obrovského námořního impéria, rozprostírajícího se po všech oceánech ... významně zasahujícího do dění v Asii, protože Anglie je opravdu více asijskou než evropskou velmocí.*“ ¹³⁵

Není bez důležitosti připomenout jednu nepřiliš slavnou zahraničně-politickou událost, k níž došlo ještě za předešlé konzervativní vlády, a jež vyvolala značné diskuse mezi historiky. Touto událostí byla expedice do Habeše, dnešní Etiopie, v roce 1867. Tato výprava byla podle Johna Waltona vítaným odpoutáním pozornosti veřejnosti od domácích problémů během zápasu o volební reformu a po svém úspěšném završení se zase stala dobře propagovaným vojenským úspěchem. ¹³⁶ Tato vojenská expedice byla v podstatě trestnou výpravou, jejímž cílem bylo osvobození britských rukojmích, konkrétně několika misionářů a dvou zástupců britské vlády. Vládce Habeše, císař Theodor, se k tomuto kroku uchýlil po sérii nedorozumění s Brity. Za velitele záchranné a zároveň trestné výpravy byl vybrán generál sir Robert Napier. ¹³⁷ Jednalo se o velmi složitou akci v nepřístupném terénu v horách značně vzdáleném od moře. Expedice byla přesto zakončena Napierovým vstupem do hlavního města Magdaly, císařovou sebevraždou a osvobozením rukojmí. ¹³⁸ Jednalo se o velmi nákladnou akci, její úspěch proto toryové neopomněli náležitě propagačně využít. Proč je tato epizoda

---

¹³⁵ Výňatek z projevu otištěn in: HARCOURT, Freda, *Disraeli's Imperialism, 1866-1868: A Question of Timing*, in: The Historical Journal, Vol. 23, No. 1, 1980, s. 96.

¹³⁶ WALTON, John K., *Disraeli*, New York 1990, s. 39.

¹³⁷ Robert Napier (1810-1890), 1. baron Napier z Magdaly, pomáhal vyprostit z obležení indické Lakhnu, účastnil se obou sikhských válek, vrchní velitel v Indii, v letech 1876–1883 guvernér Gibraltaru.

¹³⁸ Blíže viz HOOKER, J. R., *The Foreign Office and the 'Abyssinian Captives'*, in: The Journal of African History, Vol. 2, No. 2, 1961, s. 245–258.

připomínána? V souvislosti s těmito událostmi totiž přišla historička Freda Harcourt ve svém kontroverzním článku z roku 1980 s tezí, že Disraeli byl ve skutečnosti prorokem fenoménu z konce 19. století tzv. nového imperialismu („*new imperialism*”).¹³⁹ Jeho důraz na prestiž a sílu impéria v zahraničních záležitostech Harcourt vidí poprvé uplatněnou v praxi právě během této trestné expedice. Harcourt tvrdí, že Derby a Disraeli válku vědomě využili, aby odpoutali pozornost veřejnosti od stávajících ekonomických obtíží a sjednotili národ díky válce „za čest Anglie“. Většina historiků¹⁴⁰ jí v tom ovšem oponuje a vidí expedici jen jako jednu ze slavných „malých válek“ viktoriánské éry, kdy Britové byli k akci spíše donuceni místními okolnostmi a poté, co na daném území dosáhli svých cílů, zase odešli. C. C. Eldridge s ní souhlasí v tom, že tato expedice spadá do doby, kdy se měnila atmosféra ve společnosti a zájem o impérium začal vzrůstat nejen u tisku, ale začal být atraktivním tématem také pro nové voličstvo z řad working classes.¹⁴¹ O tom, že událost nezůstala bez povšimnutí, svědčí i otištění dopisu jednoho z britských rukojmí Henryho Sterna, jenž zaslal své ženě.¹⁴² V dopise datovaném 1. května 1867 se Stern snaží o popis pozic císaře Theodora a vyslovuje také domněnku o králově šílenství. Historička Nini Rodgers¹⁴³ ve svém nesouhlasu s Fredou Harcourt zase zdůrazňuje, že jak Derby, tak Disraeli byli podle ní příliš zaměstnání volební reformou, než aby byli schopni zinscenovat válku. Naopak se domnívá, že k válce byli spíše donuceni akcemi císaře Theodora a dokazuje, že válka byla řízena hlavně Foreign Office, zejména zdejším vlivným podsekretářem Jamesem Murraym. Zodpovědnost za kampaň v kabinetu navíc padla na bedra sekretáře pro Indii sira Stafforda Northcota, nikoli Disraeliho, jenž byl kancléřem pokladu, a jeho role v celé záležitosti proto byla velmi omezená.

Pro jeho menší roli ohledně expedice do Habeše svědčí i fakt, že Disraeli se o koloniální záležitosti nikdy příliš nezajímal. Kolonie rád přenechal lordu Carnarvonovi a po roce 1878 jeho nástupci siru Michaelu Hicks Beachovi,¹⁴⁴ z čehož také pramenily

---

139 HARCOURT, c. d., s. 108–109.

140 Mj. Walton, Lee, St John i Eldridge.

141 ELDRIDGE, C. C., *Disraeli and the Rise of a New Imperialism*, Cardiff 1996, s. 31.

142 *Abyssinian Captives*, The Times, 9 Jul. 1867, otištěno in: *From Palmerston to Disraeli (1856-1876)*, compiled by Ewing Harding, London 1913, s. 67–69.

143 RODGERS, Nini, *The Abyssinian Expedition of 1867–1868: Disraeli's Imperialism or James Murray's War?*, in: *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 1, 1984, s. 129–149.

144 Michael Hicks Beach (1837-1916)- 1. hrabě St Aldwyn, kancléř pokladu 1885–1886, 1895–1902, prezident Board of Trade 1888–1892. Přezdíván „černý Michael“.

pozdější potíže. Podle Paula Adelmana ho prostě koloniální věci jako takové nezajímaly, fascinovala ho jen Indie, perla v koruně impéria, a Osmanské impérium a přikládal velkou důležitost jejich obraně. Stěžejní pro něj byla velikost a prestiž impéria, nikoli ale dobývání nových území.¹⁴⁵

Ani expedice do Habeše, ani následná již třetí válka s Ašanty¹⁴⁶ z let 1873–1874 nevedla k žádným větším rozepřím mezi Gladstonem a Disraelim. Válka začala ještě za Gladstonovy vlády, ale její výsledek nebyl znám před volbami, a mírová jednání tak připadla nové Disraeliho vládě. Disraeli se snažil ašantskou válku využít v předvolebním boji, ale neúspěšně. V případě této války nelze Gladstona, ač premiéra, označit za toho, kdo o válce rozhodl. Plány k útoku byly připraveny bez konzultace s ním, ve skutečnosti to byla akce jeho koloniálního sekretáře lorda Kimberleyho.¹⁴⁷ Velitelem expedice byl jmenován tehdy čtyřicetiletý sir Garnet Wolseley.¹⁴⁸ Kimberley měl velké problémy přesvědčit tehdy Gladstona k souhlasu s operací. 4. února 1874 Wolseley vstoupil do hlavního města Kumasi. Zpráva o tom se ovšem dostala do Londýna až po Gladstonově rezignaci. Mírová jednání připadla na starost Kimberleyho mladšímu a více vynalézavému nástupci, lordu Carnarvonovi. Mírová smlouva, počítající s vytvořením protektorátu, byla podepsána 14. března. Území Ašantů bylo anektováno až v roce 1901 po poslední, čtvrté ašantské válce.¹⁴⁹ Disraeli se o tuto otázku nezajímal o nic více než předtím Gladstone. Alespoň jednu věc měli společnou: Afrika nikdy nepatřila k jejich hlavním oblastem zájmu.

3. 3 Nákup akcií Společnosti Suezského průplavu

Disraeliho první velkou úspěšnou akcí na poli zahraniční politiky byl zisk části akcií Společnosti Suezského průplavu.

---

¹⁴⁵ ADELMAN, c. d., s. 23.

¹⁴⁶ Na Zlatém pobřeží, dnešní Ghana.

¹⁴⁷ John Wodehouse (1826–1902), 1. hrabě Kimberley, 1870–1874 sekretář pro kolonie, 1894–1895 ministr zahraničí.

¹⁴⁸ Garnet Wolseley, (1833–1913), 1. vikomt Wolseley, sloužil v Barmě, na Krymu, v Indii během povstání, v Číně, Kanadě a na různých místech Afriky. Slávu si vysloužil právě díky ashantské kampaně a později díky expedici do Súdánu. V letech 1895–1900 byl vrchním velitelem britských sil.

¹⁴⁹ McINTYRE, W. D., *British Policy in West Africa: The Ashanti Expedition of 1873–1874*, in: *The Historical Journal*, Vol. 5, No. 1, 1962, s. 19–46.

Suezský kanál byl otevřen v roce 1869 a od té doby byli jeho hlavními využívateli Britové, kteří ovšem prostřednictvím lorda Palmerstona vehementně protestovali proti jeho výstavbě. 56 % akcií Společnosti spravující průplav vlastnili Francouzi, 44 % patřilo egyptskému chedívi. V roce 1875 se Disraeli díky svým přátelům Rothschildům dozvěděl, že současný chedív Ismail Paša plánuje prodat své akcie francouzskému konsorciu, protože nutně potřebuje peníze na splácení svých astronomických dluhů. Britský premiér byl pevně odhodlán nedopustit, aby Francouzi vlastnili celou společnost. V listopadu proto instruoval britského konzula v Egyptě, aby chedívi nabídl, že podíl odkoupí Británie. Jednání s Francouzi se velmi vlekla, a proto chedív souhlasil. Jeho cena zněla čtyři miliony liber. To znamenalo problém, protože parlament právě nezasedal a Disraeli neměl kde takovou sumu rychle sehnat. Tady začíná proslulá historie toho, jak Disraeli vyslal svého osobního sekretáře Monty Corryho ke svému příteli, baronu Rothschildovi. Corry barona požádal o čtyři miliony liber. „Kdy?“, zeptal se baron Rothschild. „Zítra“, odpověděl Corry. „Jaká je vaše záruka?“, „Britská vláda“, odpověděl Corry. „Budete je mít“, zakončil baron. Disraeli pak nadšené královně poslal vzkaz „*You have it, Madame.*“¹⁵⁰ Britská vláda za 4 080 000 liber získala 176 602 akcií Společnosti.¹⁵¹ Společnosti N. de Rothschild & Sons za jejich prostředkování připadla provize 2 ½ %.¹⁵² Liberální opozice celou akci odsoudila jako nestandardní postup ohrožující parlamentní zvyklosti, veřejnost a královna Viktorie ovšem byly nadšeny. Disraeli se v Dolní sněmovně musel bránit nařčení za „svévolný“ čin. *„Dnešní debata ukázala přinejmenším jeden fakt. Kdyby byl premiérem ctihodný poslanec za Greenwich (Gladstone – pozn. R. G.), ke koupi podílu ve společnosti Suezského kanálu by zajisté nedošlo. ... Ctihodný poslanec mě kritizuje za jednání se soukromou firmou. Ctihodný poslanec také považuje výši úroků pro barona Rothschilda za příliš vysokou. ... Neumím si představit, že tito muži (Gladstone a Robert Lowe, poslanec za University of London – pozn. R. G.), tak dobře obeznámení s financemi, opravdu věří, že je v této zemi někdo jiný, kdo byl měl 4 000 000 liber nečinně ležících v bance. ... Celá záležitost musela být vyřešena rychle a diskrétně. Nikdo se na to nehodil více než Rothschildové. ... Je nám vytýkáno, že jsme měli požádat o pomoc guvernéra Anglické banky. ... Poslanec za Galway (Mitchell Henry) nám dokonce vytkl, že jsme právě guvernéra*

150 ST JOHN, c. d., s. 188.

151 Blíže k nárůstu britského zájmu o Egypt viz HOSKINS, Halford L., *British Foreign Policy in Africa, 1873–1877*, in: *Geographical Review*, Vol. 32, No. 1, 1942, s. 140–149.

152 *Suez Canal (Purchase of Shares)*, 1876 (14), *Parliamentary Papers*.

nepožádali o ony čtyři miliony liber. Ovšem zapomněl, že je proti zákonům této země, aby Anglická banka půjčovala peníze ministerstvům. ... Rodina Rothschildů je velmi spolehlivá, Lionel de Rothschild byl dokonce členem této sněmovny. ¹⁵³

Nákup akcií se do budoucna ukázal jako velmi výhodná investice. V roce 1901 dividendy dosáhly výše 880 000 liber. V roce 1898 byla cena akcií, za něž Britové zaplatili ony čtyři miliony, dvacetčtyři milionů, před rokem 1914 dokonce čtyřicet milionů. ¹⁵⁴ Disraeliho krok byl obecně pokládán za počátek nového směru v zahraniční politice. Zejména liberální tisk očekával britskou okupaci Egypta. To ale Disraeli nikdy neměl v úmyslu. Chtěl pouze zabránit tomu, aby se celá Společnost dostala do rukou Francouzů. ¹⁵⁵ Je ironií dějin, že Egypt nechal obsadit „antiimperialista“ Gladstone rok po Disraeliho smrti. Gladstone nákup akcií v roce 1875 označil za *laciný, hrubý a z mezinárodního hlediska rozkladný divadelní trik* ¹⁵⁶ a v článku *Aggression on Egypt and Freedom in the East* z roku 1877 varoval před nebezpečími vyplývajícími z okupace Egypta, zejména zdůrazňoval zhoršení vztahů s Francií. ¹⁵⁷

3. 4 Císařský titul pro královnu Viktorii

Druhou záležitostí, s níž je Disraeli spojován a jež je často uváděna jako důkaz jeho zájmu o rozvoj impéria, bylo přijetí Zákona o královských titulech (*Royal Titles Act of 1876*).

Celou záležitost dala do pohybu sama královna Viktorie, nikoli Disraeli, přestože mu tato idea nebyla cizí. Disraeli poprvé s takovým návrhem přišel po indickém povstání v roce 1858 a zmínil ho znovu v korespondenci s královnou v roce 1874. Upozornil pouze, že je nutné vyčkat vhodného okamžiku. ¹⁵⁸ Královna této rady ovšem příliš nedbala a během roku 1875 na Disraeliho vyvíjela značný nátlak, aby v této věci podnikl potřebné kroky. Její postoj se utvrdil po návštěvě cara Alexandra II., jenž

¹⁵³ *Hansard*, 21 Feb. 1876, 652–661.

¹⁵⁴ BLAKE, *Disraeli*, s. 586.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 586–587.

¹⁵⁶ JENKINS, c. d., s. 302.

¹⁵⁷ WILLIS, c. d., s. 99.

¹⁵⁸ BUCKLE, George E., *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, Vol. 5 1868–1876, New York 1920, s. 457.

Londýn navštívil předešlý rok. Královnu Viktorii tehdy rozčilovalo, že jí je car titulárně nadřazen. Jako ještě větší ponížení pak vnímala vyhlídku, že se její dcera, pruská korunní princezna Viktorie, stane císařovnou. Královna si téměř nemohla vybrat horší načasování. Disraeli byl plně zaměstnán krizí na Balkáně a napjatá atmosféra ve společnosti zrovna nenahrávala tomuto imperiálnímu gestu. Disraeli se rozhodl využít alespoň návštěvu prince z Walesu v Indii, která se stala velkým úspěchem, a pokusil se naznačit, že přání o přijetí tohoto titulu vzešlo právě z Indie.¹⁵⁹

17. února 1876 Disraeli představil v Dolní sněmovně návrh zákona umožňující Jejímu Veličenstvu přijmout nový titul. Když bylo uvedeno, že tento titul bude císařovna („*Empress*“), vyvolalo to prudké reakce opozice, která veřejně odsoudila tento pokus vnést do anglické monarchie tento „podřadný imperialismus“, a pod zástěrkou nové formy přinést vojenský despotismus. Liberálové, především Gladstone, zaujali velmi nepřátelské stanovisko a ani veřejnost nebyla nadšená. Stejně tak konzervativní kabinet byl k tomuto nápadu velmi rezervovaný a považoval tento krok za zbytečnou komplikaci v napjaté chvíli s ohledem na Východní otázku. Dokonce panovaly obavy, že nový titul zastíní ten starý, královský. Disraeli 9. března před nepřátelsky naladěnou Dolní sněmovnou bránil prerogativa královny a ohradil se proti nařčení, že titul „císaře“ nebo „císařovny“ naznačuje vojenskou nadvládu, že nikdy nebyl přijat nikým jiným než těmi, kteří získali moc a vládli mečem. Připomněl výrok svého předřečníka, pana Lowea, pozdějšího lorda Sherbrooka, že *„veřejné mínění spojuje titul císař se špatnými příklady“*. *„Je zde ovšem mnohem silnější a důležitější výhrada proti titulu císařovna. ... že snižujeme převahu královského titulu tím, že Jejímu Veličenstvu propůjčujeme císařskou důstojnost. Důrazně odmítám, že by jakákoli císařská důstojnost byla nadřazena královskému titulu, a vyzývám kohokoli, aby dokázal opak. Každý den slýchám a čtu o záměru svěřit Jejímu Veličenstvu titul nadřazený tomu, který zdělala od svých předků.“*¹⁶⁰ *... Rozšíření titulu není ani novým systémem, ani novou ideou, nalezneme to ve všech dobách, a je v souladu se způsoby a zvyklostmi všech zemí. Zesílení titulu je založeno na velkém respektu pro místní vlivy, pro zaznamenání význačných činů a zájmů v dějinách zemí. Pouze zesílením titulu se můžeme sblížit a uspokojit představivost národů („satisfy the imagination of nations“), a to je něco, čím*

159 K peripetii kolem přijetí zákona blíže viz KNIGHT, L. A., *The Royal Titles Act and India*, in: *The Historical Journal*, Vol. 11, No. 3., 1968, s. 488–507.

160 *Royal Titles Bill*, 9 Mar. 1876, in: *Selected Speeches...*, s. 234.

*vlády nesmí opovrhovat. Bylo řečeno, že pokud tento císařský titul bude přijat, je to něco neanglického. Ale proč neanglického?"*¹⁶¹ Dále hovořil o tom, jaký efekt bude mít přijetí tohoto titulu v Indii. *„V Indii si ho přejí, je toužebně očekáván. Knížata a indické národy ho očekávají s největším možným zájmem. Vědí přesně, co to znamená.“*¹⁶² Tato argumentace ovšem nikoho příliš nepřesvědčila. S vypětím sil Disraeli dosáhl přijetí zákona, jeho pozici to ale spíše uškodilo.

Královnin nový titul zněl: Viktorie, z vůle boží, Velké Británie a Irska, královna, ochránkyně víry, císařovna indická (Victoria, by the Grace of God, of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Queen, Defender of the Faith, and Empress of India). Královna byla novým titulem nadšená a nechápala „antivlastenecké“ stanovisko opozice.

3. 5 Východní otázka 1875-1878

3. 5. 1 Vypuknutí povstání v Bosně a Hercegovině, diplomatická aktivita velmocí

Povstáním v daleké Bosně a Hercegovině v červenci 1875 na sebe znovu strhla pozornost evropských velmocí Východní otázka. Až do setkání zástupců velmocí na kongresu v Berlíně v červnu 1878 stála Evropa na pokraji války. Disraeliho rozhodná, neústupná politika, zdůrazňující zájmy a prestiž Velké Británie, způsobila v ostrovním království ostré rozdělení společnosti na dva nepřátelské tábory.

Když se Benjamin Disraeli ujímal premiérského úřadu, Evropě dominoval Spolek tří císařů (*Dreikaiserbund*) a vedoucím státníkem kontinentu byl německý kancléř Otto von Bismarck. Disraeli se obával, že izolace Británie povede k tomu, že důležité otázky evropské i světové politiky budou členové tohoto Spolku řešit sami bez konzultací s Británií a ta bude jen postavena před hotovou věc. Aby se zlepšilo mezinárodní postavení Británie, bylo podle něj třeba Spolek zničit nebo alespoň oslabit.

---

¹⁶¹ *Royal Titles Bill*, 9 Mar. 1876, in: *Selected Speeches...*, s. 236.

¹⁶² Tamtéž, s. 239.

K tomu se mu naskytla první příležitost v červenci 1875, kdy povstali Srbové v Bosně. Situaci v listopadu zkomplikovalo vyhlášení bankrotu ze strany sultána Abdulazize, které ztížilo jeho možnosti při potlačování povstání. V záležitosti se začal velmi angažovat rakousko-uherský ministr zahraničí hrabě Gyula Andrassy. Ten spolu s ruským velvyslancem ve Vídni Novikovem přišel s návrhem reforem pro povstale provincie. Proti tomu se ovšem rázně postavil hrabě Ignatěv, tehdejší ruský velvyslanec v Konstantinopoli.¹⁶³ V ruské zahraniční politice se během Východní krize projevil rozkol mezi jednotlivými mocenskými frakcemi. Ministr zahraničí hrabě Gorčakov stál v čele umírněnější politiky, usilující o kooperaci a dorozumění v rámci koncertu velmocí. Proti němu stála skupina ovlivněná panslavismem, která do povstalých provincií začala posílat peníze, zbraně i dobrovolníky. Panslavisté počítali s podporou Ignatěva, jenž měl ale své plány. Nechtěl Osmanskou říši zničit, jen ji více připoutat k carskému Rusku. Poslední slovo v zahraniční politice měl vždy car. Tentokrát se Alexander II. přiklonil k opatrnému Gorčakovovi. Panslavisté zase získali zastání u careviče, budoucího cara Alexandra III., a jeho matky.¹⁶⁴

Také Vídeň byla v otázce balkánské politiky rozdělena. V čele antipruského tábora stál arcivévoda Albrecht, který byl pro dorozumění s Ruskem a nebránil se okupaci Bosny a Hercegoviny. Proti němu stál protirusky zaměřený Andrassy s podporou uherské šlechty a některých rakouských liberálů, jenž byl proti dalšímu rozšíření monarchie o slovanská území. V případě dělení Osmanské říše byl ovšem připraven zabránit vzniku Velkého Srbska a raději by Bosnu a Hercegovinu obsadil, než aby ji získalo Srbsko.

Andrassy a Gorčakov se dohodli na společném plánu reforem pro Bosnu a Hercegovinu a 30. prosince 1875 ho zaslali vládám všech signatářských zemí Pařížské mírové smlouvy z roku 1856. Tehdy došlo k rozdělení názorů i v Londýně. Hrabě Derby jako ministr zahraničí se vyjádřil pro přijetí této Andrassyho nóty. Lord Salisbury byl naopak proti, protože podle něj měla jen zakrýt územní ambice Ruska a Rakousko–

---

163 Hrabě Nikolaj Pavlovič Ignatěv (1832-1908), stál v čele Asijského oddělení na ministerstvu zahraničí. Byl také vojenským atašé v Londýně. Došel k závěru, že Británie je v Indii zranitelná a že skrze tlak ve střední Asii může být doucena dát Rusku větší prostor v jiných částech světa – včetně Balkánu.

164 Blíže k jednotlivým směrům v ruské zahraniční politice WEEKS, Richard G., *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A Reinterpretation*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No. 1, 1979, s. D1055-D1070.

Uherska. Disraeli se přiklonil na stranu Salisburyho a domníval se, že je lepší stát stranou od ostatních velmocí, než se jimi nechat vtáhnout do nechtěných akcí, na paměti měl tehdy hlavně pozici Canninga v roce 1827 a nešťastné Navarino. Mnohem závažnější pro Disraeliho rozhodnutí ovšem byla forma předkládané nóty. Disraeli se řídil Palmerstonovým heslem „*Anglie má vést, nikoli následovat*“, šlo o otázku prestiže. Východní otázka nemohla být řešena bez účasti Británie. Všechny ostatní velmoci s nótou vyjádřily souhlas a přijal ji nakonec i sultán. Disraeli tehdy prý prohlásil, že „*nemůžeme být turečtější než sultán*“.¹⁶⁵ Přesto nóta k ničemu nevedla a události uvízly na mrtvém bodě, až do května 1876, kdy propuklo povstání v Bulharsku. Sultán zde v tísní nasadil oddíly bašibozuků,¹⁶⁶ které se daly do díla. Zprávy o masakrech Bulharů vyvolaly válečné nálady v Srbsku, kde nyní rakouský vliv ustoupil ruskému. Iniciativu převzali car a Gorčakov, kteří 10. května dorazili do Berlína s plánem autonomie pro Bosnu a Hercegovinu. Výsledkem jejich jednání s Bismarckem bylo Berlínské memorandum, jež doporučovalo provést reformy ke zlepšení postavení sultánových křesťanských poddaných. 13. května bylo memorandum předáno britskému, francouzskému a italskému velvyslanci v Berlíně se žádostí, aby se jejich vlády co možná nejdříve vyjádřily. Do Londýna memorandum dorazilo v pátek odpoledne, kdy již byl Derby na svém venkovském sídle a Foreign Office ho královně a premiérovi předalo až v neděli večer. Toto zpoždění a Derbyho laxnost Disraeliho tehdy velmi rozladily. Britského premiéra ani tolik nezajímalo samotný obsah dokumentu, jako fakt, jakým byl přijat. V rozčilení prohlásil, že „*jednali s námi jako bychom byli Srbsko nebo Černá Hora*“.¹⁶⁷ Itálie a Francie znovu vyjádřily souhlas a britský velvyslanec v Konstantinopoli sir Henry Elliot¹⁶⁸ hlásil, že stejně hodlá učinit i sultán. Disraeli pro své odmítnutí získal jednomyslnou podporu kabinet. Milos Kovic britské odmítnutí Berlínského memoranda označuje za přelomový bod Východní krize, kdy se Británie oddělila od zbytku velmocí a „*začala jednat jako hlavní hráč v boji o dominanci na východě*“.¹⁶⁹ Ihned dal také rozkaz k vyslání dalších dvou lodí do Besického zálivu,

---

165 KOVIC, c. d., s. 101.

166 Bašibozuci, nepravidelné jednotky osmanské armády, měli ve výzbroji většinou tradiční jatagan, tj. kratší jednosečný meč se specifickou hlavicí.

167 KOVIC, c. d., s. 107.

168 Sir Henry George Elliot (1817-1907), působil na různých diplomatických postech, 1863–1867 velvyslancem v Itálii, 1867 velvyslancem v Konstantinopoli, nepopulární kvůli svým protureckým postojům během východní krize, 1877 přemístěn do Vídně.

169 KOVIC, c. d., s. 108.

celkem tak v osmanských vodách bylo již deset britských lodí. V této fázi krize se svým premiérem kupodivu nesouhlasila královna Viktorie, která vyjádřila obavy, že se země dostane do izolace. Disraeli se jí snažil vysvětlit, že „*flotila Vašeho Veličenstva nebyla vyslána do Středoziemního moře, aby chránila křesťany nebo Turky, ale na podporu impéria Vašeho Veličenstva*“.¹⁷⁰

V hlavním městě Osmanské říše zatím byla situace značně nepřehledná. 30. května došlo ke svržení sultána Abdulazize I. Jeho nástupce Murat V. však vládl jen 93 dní. Situace se poněkud uklidnila až v srpnu 1876 s nástupem Abdülmecida II., jehož pozice ze začátku ale rozhodně nebyla jednoduchá.

Vlády Srbska a Černé Hory situaci považovaly za vhodnou pro vstup do války proti Turkům, v čemž byli podporováni Rusy. Ruský konzul v Bělehradě Karcov plnil rozkazy Nikolaje K. Gierse, jenž stál v čele Asijského oddělení ministerstva zahraničí a měl blízko k careviči. Karcov měl Srby informovat, že pokud se velmoci mezi sebou nedohodnou, měli by být na válku připraveni. Giers se dostával stále více do centra dění díky často nemocnému a indisponovanému Gorčakovovi. Bělehrad nakonec opravdu 30. června sultánovi válku vyhlásil a o den později se k němu připojila i Cetyně.

3. 5. 2 Bulharské hrůzy, Gladstonův návrat

Další zlom nastal s uveřejněním zpráv o masakrech křesťanských Bulharů bašibozuky, o nichž poprvé 23. června informoval liberálně zaměřený deník *Daily News*. Podle jeho zpravodaje bylo zabito až na 30 000 lidí. Britská veřejnost byla těmito zprávami zděšena a téměř přes noc se v zemi rozšířily protiturecké nálady. Disraeli přesto kurz své politiky nezměnil, což mu na dobových karikaturách vyneslo označení „*mlčící sfinga*“.¹⁷¹ Radikální poslanec William Edward Forster se pak Disraeliho 10. dubna v Dolní sněmovně dotázal, zda to, co se dočetli v novinách je pravda. Zda je

---

170 SETON-WATSON, R. W., *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question: A Study in Diplomacy and Politics*, London 1935, s. 517.

171 Další karikatury k východní otázce *Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons*, Punch 1843-1878, London 1878.

pravda, že „mladé dívky byly prodány do otroctví a že mnoho Bulharů si ve vězení prošlo mučením“. Disraeli odpověděl, že pochybuje, že k mučení skutečně došlo, protože Turci jsou orientálním národem, který ukončuje své spojení s viníky „efektivnějším způsobem“. Tato poznámka mu byla vyčtena jako příliš zlehčující situaci a stala se základem pro mnohé útoky na jeho osobu. 11. srpna byla otázka nadnesena znovu poslancem Evelynem Ashleym. Disraeli ve svém projevu prohlásil: „V novinách bylo uvedeno, že 30 000 lidí bylo zabito a 10 000 uvězněno. Dále že 1000 dívek bylo veřejně prodáno do otroctví a asi 40 dalších dívek bylo upáleno ve stodole a že hromady lidských hlav byly vystaveny v ulicích bulharských měst. Takové jsou zprávy v novinách, které ovšem nejsou potvrzeny žádnými informacemi, které dostala naše vláda, a tudíž věřím, že jsou zveličeny. Lord Derby sdělil siru Henrymu Elliotovi obavy naší vlády a pověřil ho vyšetřením událostí. Věřím, že je to celé výmysl. Nevěřím, že 1000 žen bylo na trhu prodáno do otroctví. Neobdrželi jsme jakoukoli informaci o bytí jen jediném prodeji. Byl jsem napadán za své prohlášení, že nevěřím, že je možné, aby bylo v Bulharsku 10 000 vězňů. Jak se dá vyčíst ze zpráv, nikdy jich nemohlo být více než 3000. Stejně tak v otázce 10 000 vězňů, kteří si měli projít mučením. Jaký důkaz je zde pro toto mučení? Velmi dobře víme, že tam došlo k vraždění, že jistě došlo i k otřesným případům násilností a že tam probíhá krutá občanská válka.“¹⁷² Dále se snažil ospravedlnit i počínání vlády ohledně diplomatické iniciativy ostatních velmocí. „Odmítli jsme se připojit k Berlínské nótě, protože jsme byli přesvědčeni, že pokud tento krok uděláme, budeme brzy svědky vměšování do tureckých záležitostí, a nebyli jsme toho názoru, že „materiálními zárukami“ bude tato složitá otázka vyřešena k obecnému blahu nebo k zájmům Anglie, což koneckonců musí být naší starostí.“¹⁷³ Z celého projevu vyplývá jeho primární zájem o prestiž a udržení impéria. „Co je naší povinností v této kritické chvíli je udržet impérium. Nikdy nebudeme souhlasit s jakýmkoli krokem, i když by mohl načas dosáhnout poměrného klidu a falešného blahobytu, který by ohrozil impérium.“¹⁷⁴ Byl to jeho poslední projev v Dolní sněmovně. Druhý den bylo oznámeno, že ho královna povýšila na hraběte Beaconsfielda. Hlavním důvodem bylo jeho stále zhoršující se zdraví.

Bulharské masakry byly častým tématem korespondence mezi lordem Derbyem a

172 *Bulgarian Atrocities*, 11 Aug. 1876, in: *Selected Speeches...*, s. 153–155.

173 Tamtéž, s. 159–160.

174 Tamtéž, s. 160.

sirem Elliotem, který byl k událostem skeptický a nechtěl je nechat ovlivnit britské zájmy, proto také do Londýna zasílal spíše uklidňující zprávy. „*Měl jsem další rozhovor s velkovezírem ohledně bašibozuků v Bulharsku... Znovu mi zopakoval, že čísla obětí nejsou tak vysoká. Konkrétně hovořil o vesnici Bojadžikoj, v níž se pohřešuje jen 70 lidí, z nichž ne všichni jsou jistě mrtví, a brzy se vrátí.*“¹⁷⁵

Bulharské masakry výrazně zhoršily Beaconsfieldovy manévrovací možnosti. Britský premiér se také začal stále více obávat vstupu Ruska do války. Rusové znovu přešli do diplomatické ofenzivy, když 8. července dosáhli Alexander II. a Gorčakov v Zákupcích¹⁷⁶ dorozumění s Františkem Josefem I. a Andrássem. Přes veškeré Beaconsfieldovo úsilí to byli i nadále členi Spolku tří císařů, kdo nadále určoval osud Balkánu.

Mezitím byli do oblastí postižených masakry vysláni dva komisaři, kteří měli přinést bližší informace. Brit Walter Baring a Američan Eugene Schuyler potvrdili, že k masakrům došlo, i když některá čísla byla skutečně nadnesená. Jejich zpráva ještě posílila probulharskou agitaci na britských ostrovech. Na shromáždění v Manchesteru biskup James Fraser kritizoval turkofilní politiku vlády. Opravdovou senzací se pak stal projev kanovníka z katedrály sv. Pavla Henryho Liddona z 13. srpna, v němž prohlásil, že věřící jsou před Bohem zodpovědní za východní politiku své vlády. V Darlingtonu na severu Anglie zase mladý editor *Northern Echo* William Thomas Stead 25. srpna uveřejnil sérii článků útočících na vládní protureckou politiku.¹⁷⁷ Velmi odlišný postoj zaujala katolická komunita. John Rossi ve svém článku dokazuje, jak katolická komunita v čele s kardinálem Henrym Edwardem Manningem po celou dobu Východní krize zastávala jednotný postoj podpory konzervativní vlády, což je odvedlo od původní spolupráce s liberály. Manning následoval doporučení Vatikánu, který dal najevo, že jeho podpora patří osmanské vládě. Rusko, protektor ortodoxních věřících, bylo s Vatikánem ve sporu, utvrzeném hlavně ruským postupem za polské revolty v roce 1863. Britští katolíci s velkým podezřením hleděli na Rusko jako ochránce „utlačovaných“. Přestože vyjádřili své sympatie obětem, trvali na tom, že aspiracím

---

175 Dopis sira H. Elliota hraběti Derbymu z 23. července 1876, C. 1640, *Correspondence respecting the Affairs of Turkey*, No. 14, s. 9.

176 Tehdy Reichstadt, dohoda nebyla sepsána, což později vedlo k trochu odlišnému výkladu obou stran, na čem se vlastně dohodli.

177 KOVIC, c. d., s. 140.

Ruska, které se ke katolíkům chová mnohem hůře, se musí čelit. Katolický tisk se začal ptát, proč Gladstone nevěnoval stejnou pozornost ruskému počínání v Polsku. Zazněly i hlasy, že když prosazuje nezávislost pro Bosnu a Hercegovinu a Bulharsko, mohl by to samé nabídnout i Irsku. Katolíci kritizovali Gladstona i za to, že jím rozpoutané protivládní hnutí podkopalo pozici vlády v jednání s ostatními velmocemi. Výsledkem krize z pohledu katolíků pak byl jejich odklon od liberálů k toryům.¹⁷⁸ Nejvyšší společenské vrstvy hlavního města, včetně City, se také postavily za podporu Osmanů. Stejně jako katolická menšina i židovská komunita své sympatie během krize přesunula od liberálů ke konzervativcům. U Lionela Rothschilda a jeho syna Nathaniela mohlo roli sehrát také jejich přátelství s Disraelim, důležitější byl však jistě fakt, že pozice Židů byla v Osmanské říši mnohem lepší než v Rusku, Rumunsku nebo Srbsku.

Bulharská agitace proti vládní politice byla pro Beaconsfielda nepříjemná ještě z jednoho významného důvodu. Tehdy se ukázala jako prorocká slova vévodkyně z Manchesteru, když po Gladstonově „odchodu na odpočinek“ prohlásila „*jakmile ucítí příležitost, vrátí se*“.¹⁷⁹ Bulharské masakry opravdu poskytly Gladstonovi vítanou záminku k návratu. Ten 6. září zveřejnil svůj proslulý pamflet *Bulgarian Horrors and the Question of the East*. Gladstone se místy nechal unést svou zlobou a nenávistí k Turkům. Popsal je jako „*jeden velký nelidský druh lidí*“ a události v Bulharsku pro něj byly „*satanské orgie*“. Netajil se také názorem, že Beaconsfield měl podle něj svůj díl zodpovědnosti za tyto masakry. Pamflet je nenávistný a jednostranný, samozřejmě o zločinech Bulharů v něm není ani zmínka.¹⁸⁰ Každopádně Gladstone svým dílem zaznamenal neskutečný úspěch, během týdne se prodalo na 40 000 výtisků a během měsíce dokonce 200 000. Z Gladstona, mrzouta na odpočinku, se rázem stala vedoucí postava probulharské agitace, což mu otevřelo cestu zpět na vrchol Liberální strany. Protože ve skutečnosti si nepřál nic jiného, než být znovu ministerským předsedou.¹⁸¹

Beaconsfield se o pamfletu vyjádřil, že je zlomyslný a především špatně napsaný a představuje ze všech bulharských hrůz tu nejhorší. Milos Kovic se jen připojuje k

---

178 ROSSI, J. P., *Catholic Opinion on the Eastern Question, 1876-1878*, in: Church History, Vol. 51, No. 1, 1982, s. 54-70.

179 ALDOUS, c. d., s. 268.

180 GLADSTONE, William Ewart, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, New York and Montreal 1876, s. 10-13, 21-28.

181 JENKINS, T. A., *Gladstone, the Whigs and the Leadership of the Liberal Party, 1879-1880*, in: The Historical Journal, Vol. 27, No. 2, 1984, s. 343.

ostatním historikům, kteří zdůrazňují, že východní otázka změnila jejich starou rivalitu v osobní nenávist. Gladstone Beaconsfielda obvinil z nepřátelství ke křesťanství a prosazování „židovské a nekřesťanské politiky“. ¹⁸²

Beaconsfieldova pozice v mezinárodním jednání byla bez podpory veřejnosti oslabena. Jeho hlavní prostředek, hrozba vojenskou intervencí, ztratil na síle. Rusku se toto oslabení britské vlády velmi hodilo. Zajímavé je, že Beaconsfield v dopisech lady Chesterfieldové a lady Bradfordové dával „bulharské hrůzy“ vždy do uvozovek, což svědčilo o tom, že své pochyby o masakrech nezměnil. S postupem času začalo také stále více hrozit to, čeho se snad nejvíce obával – rozdělení kabinetu. Alespoň z Petrohradu zatím docházely dobré zprávy. Velvyslanec Loftus ¹⁸³ informoval Foreign Office o rozhovoru s knížetem Gorčakovem, který prohlásil že *„Rusko nepodnikne ve věci dosažení míru žádné úvodní kroky, ale rádo se připojí k ostatním velmocem. ... Evropská konference by se podle něj měla konat za dvou podmínek: 1. neměla by se odehrávat v žádném hlavním městě velmoci, 2. měl by se jí účastnit ministr, aby se dosažená rozhodnutí mohla co nejdříve uplatnit v praxi. Podle jeho názoru by se právě Anglie měla ujmout vedoucí úlohu v prostředkování míru.“* ¹⁸⁴

Velvyslanec Elliot mezitím potvrdil Baringovy zprávy ohledně masakrů, ale ohradil se proti nařčení, jež byla vůči němu vznesena a pokusil se obhájit svou politiku. *„Byla vznesena závažná obvinění, že velvyslanectví Jejího Veličenstva je spojeno s těmito krutostmi. Bylo naznačeno, ne-li přímo prohlášeno, že toto velvyslanectví neudělalo nic, aby těmito ukrutnostem zabránilo a to ze slepého stranění Turkům a že se snažilo dokonce zakrýt jejich existenci. Špinavější pomluva nebyla nikdy vymyšlena. Protestoval jsem od počátku proti nasazení bašibozuků. Upozorňoval jsem na páchané excesy, také jsem ale zmínil nepřesnost mnoha čísel, což se později potvrdilo. ... Mé chování nikdy nebylo ovlivněno náklonností k Turkům, ale vždy jen odhodláním prosazovat zájmy Británie. A že tyto zájmy jsou úzce spojeny se zabráněním rozkladu Osmanské říše je přesvědčení, které mám společné s nejvýznačnějšími státníky, kteří řídili naši zahraniční politiku, ale nyní se zdá, že mají převahu ti, kteří dovolili svým*

182 BLAKE, *Disraeli*, s. 602; KOVIC, c. d. s. 147.

183 Lord Augustus Loftus (1817-1904), vyslanec v Prusku 1865–1868, velvyslanec v Rusku 1871–1879, guvernér Nového Jižního Walesu 1879–1885.

184 Dopis lord Lofta hraběti Derbymu z 15. srpna 1876, C. 1640, *Correspondence respecting...*, No. 52, s. 43.

pocitům zapomenout největší zájmy v této otázce." ¹⁸⁵ Je jasné, proč Gladstone Elliotem opovrhoval a naopak Disraeli ho bránil.

Beaconsfield zvolil tu nejlepší možnou taktiku. Na výpady agitátorů téměř nereagoval a vyčkával. Ke konci září se hnutí samo vyčerpalo a začalo odeznívat. Teprve poté 20. září v projevu v Aylesbury prohlásil, že pozice vlády byla podryta faktem, že v jeho snaze bránit britské zájmy a evropský mír, nebyl podpořen většinou země. Také využil této příležitosti a vrátil Gladstonovi úder, když jeho pamflet označil za nenávistný. Beaconsfield se také pokusil obhájit odmítnutí Berlínského memoranda, když tvrdil, že jeho nepřijetím se Británie dostala ke kormidlu velmocí a že to pro ni znamenalo diplomatickou výhodu. Britská iniciativa pak podle něj selhala hlavně kvůli krokům Srbska. ¹⁸⁶

3. 5. 3 Zhoršení vztahů s Derbym, konference v Konstantinopoli

4. října se poprvé od srpna sešel kabinet. Beaconsfield zde byl postaven před nový problém: proti jeho politice se stále více začal stavět jeho nejbližší spolupracovník a mnohaletý osobní přítel lord Derby. Nakonec se paradoxně ukázalo, že Derby je více žákem politiky svého otce, 14. hraběte Derbyho a jeho ministra zahraničí Malmesburyho. Derby sám sebe přesvědčil, že Beaconsfield je „jen“ kvůli prestiži ochoten riskovat válku a rozhodl se to nedopustit. S tím, jak se začal zhoršovat premiérův vztah s Derbym, začal se lepšit jeho vztah s lordem Salisburyem. ¹⁸⁷ Beaconsfield si velmi dobře uvědomoval, jaký vliv má markýz ve vládě i ve straně a spočítal si, že se mu jeho podpora bude hodit. Ještě důležitější se ukázala podpora královny, která se od svého původního rezervovaného postoje rychle změnila ve vášnivou podporovatelku Disraeliho neústupnosti.

Pro Srby se zatím válka vyvíjela velmi nepříznivě a Turci začali dokonce ohrožovat Bělehrad. Lord Loftus z Petrohradu hlásil, že „*prudkost ve vyjadřování*

---

185 Telegram sira Elliota hraběti Derbymu z 4. září 1876, C. 1640, *Correspondence respecting...*, No. 221, s. 197.

186 Výňatky z projevu otištěny in: BUCKLE, George E., *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, Vol. 6, 1876–1881, New York 1920., s. 65–67.

187 ST JOHN, c. d., s. 177–179.

ruského tisku se stále více zaměřuje proti Anglii a Rakousku a neušla pozornosti carské vlády." ¹⁸⁸ Car dal sultánovi 31. října ultimátum: pokud do 48 hodin nedojde k zastavení palby, hrozil odvoláním svého velvyslance z Konstantinopole a přerušением diplomatických styků. Elliot informoval Londýn o sultánově reakci. *„Porta přijala ruské ultimátum, které obdržela od gen. Ignatěva. Jeho podmínky jsou nepřijatelné. Ignatěv vypadá spokojeně. Telegrafoval srbskému a černoorskému knížeti, aby zastavili nepřátelské útoky.“* ¹⁸⁹

Disraeli si dobře uvědomoval, že potřebuje na svou stranu získat některou z velmocí a nejvíce byl nakloněn Rakousku–Uhersku. Problém byl v tom, že rakousko–uherským velvyslancem v Londýně byl hrabě Friedrich Ferdinand von Beust, jenž neměl důvěru ministra zahraničí Andrásyho, a proto často také nebyl o krocích své vlády informován. Andrásy byl vůči Disraeliho snahám velmi obezřetný, obával se, že britský premiér chce Vídeň pouze využít pro své zájmy. Zároveň byl Andrásy stále více podezřívavý také k ruským plánům, což zase Disraeliho záměrům nahrávalo. O Andrásyho rezervovanosti Londýn informoval velvyslanec Buchanan ¹⁹⁰. Derby ve své odpovědi na jeho telegram vyjádřil naději, že se knížete podaří přesvědčit: *„Zcela chápu jeho váhání, ale doufám, že se Vám podaří přesvědčit ho, že konference je nejlepší, ne-li jediné možné, řešení stávající situace. ... Doufám, že kníže uzná naše argumenty a nevyužije v Konstantinopoli svůj vliv k povzbuzení Porty ve svém odporu vůči konferenci.“* ¹⁹¹

4. listopadu bylo na schůzce kabinetu dohodnuto, že Derby pozve ostatní velmoci na konferenci, jejímž dějištěm měla být Konstantinopol, a že zástupcem Británie bude sekretář pro Indii lord Salisbury. Derby Salisburymu zaslal následující instrukce: *„Vláda se usnesla na následujících bodech pro jednání. 1. trvat na nezávislosti a územní integritě Osmanské říše, 2. deklarování toho, že velmoci nemají v úmyslu usilovat o jakékoli územní výhody, žádné koncese stran obchodu pro své občany, které by ve stejné podobě neobdrželi i ostatní, 3. základ mírových návrhů*

188 Dopis lorda Lofta hraběti Derbymu z 27. září, C. 1640, *Correspondence respecting...*, No. 464, s. 358.

189 Dopis sira Elliota hraběti Derbymu z 2. listopadu 1876, C. 1640, *Correspondence respecting...*, No. 828, s. 583.

190 Sir Andrew Buchanan (1807–1882), zastával různé diplomatické posty, 1871–1878 velvyslancem ve Vídni.

191 Dopis hraběte Derbyho siru Buchananovi z 8. října 1876, C. 1640, *Correspondence respecting...*, No. 541, s. 404.

předložených Portě má obsahovat: a) status quo ante bellum pro Srbsko a Černou Horu, b) autonomii pro Bosnu a Hercegovinu. Největší nutností je znovunastolit klid (ve válkou postižených – pozn. R. G.) provinciích." ¹⁹² Markýz do hlavního města Osmanské říše dorazil 5. prosince a brzy navázal přátelské styky s ruským zástupcem, hrabětem Ignatěvem, a zároveň se snažil co nejvíce eliminovat vliv britského velvyslance lorda Elliota, kterého neměl rád. Od počátku rozhovorů bylo zřejmé, že se pozornost velmocí obrátila od Bosny a Hercegoviny, Srbska a Černé Hory, kvůli nimž byla konference svolána, na Bulharsko.

Salisburyho spolupráce s Ignatěvem vzbudila obavy jak Beaconsfielda, tak Derbyho a načas přispěla k jejich opětovnému sblížení. Mezi Derbym a Salisburyem panovaly již delší dobu napjaté vztahy. Jednou příčinou bylo zřejmě to, že jen jeden z nich mohl být Beaconsfieldovým nástupcem, druhou pak Salisburyho nechuť k Mary, lady Derbyové, své dřívější nevlastní matce, která se po smrti jeho otce provdala v roce 1870 za Derbyho.

Na prvním zasedání konference 23. prosince bylo zástupcům velmocí oznámeno, že sultán přijal konstituci, čímž podle turecké strany pominuly důvody pro její další jednání. Salisbury začal stále naléhavěji požadovat, aby byl Elliot odvolán. Podrážděný Beaconsfield v dopise Derbymu napsal, že: *„Salisbury si neuvědomuje, že jeho hlavní cíl ve vyslání do Konstantinopole je udržet Rusy mimo Turecko, ne vytvořit ideální podmínky pro osmanské křesťany. Je více ruský než Ignatěv, plus Arabe que l'Arabie!”*

¹⁹³ Ignatěv také začal skrze Šuvalova britské vládě doporučovat, aby Elliota odvolala, což Beaconsfielda pobouřilo. Následkem toho začal Elliota ještě více obhajovat, přitom jeho odvolání sám ještě nedávno prosazoval. Byl připraven ho odvolat až ve vhodný okamžik, aby nemohl být obviněn, že tak činí na cizí příkaz, a nahradit ho svým přítelem Layardem. Svou těžkou pozici Beaconsfield vyjádřil v dopise lady Chesterfieldové, v němž si povzdechl, že *„přeji si, aby Rusové i Turci byli na dně Černého moře”*. ¹⁹⁴

---

192 Dopis hraběte Derbyho markýzi Salisburyemu z 20. listopadu 1876, C. 1641, *Correspondence respecting the conference at Constantinople and the Affairs of Turkey*, No. 1, s. 1–3.

193 Dopis lorda Beaconsfielda lordu Derbymu z 30. prosince 1876, otištěn in: BUCKLE, c. d., vol. 6, s. 111.

194 Dopis lorda Beaconsfielda lady Chesterfieldové z 3. ledna 1877, in: *The Letters of Disraeli...*, Vol. II, s. 126.

Derby 9. ledna reagoval na Salisburyho výhrady ohledně jeho a Beaconsfieldovy pozice vůči konferenci: „Obdržel jsem Váš telegram, v němž tvrdíte, že velkovezír věří, že se „může spoléhat na pomoc lorda Derbyho a lorda Beaconsfielda“, a proto Vás musím informovat, že velkovezír byl mnou varován o opaku. ... Všichni spojení s vládou Jejího Veličenstva hovoří stejným jazykem.“¹⁹⁵ To ovšem nebyla tak zcela pravda, protože Derby nevěděl, že Beaconsfield udržuje se Salisburyem korespondenci, jež se lišila od té oficiální z Foreign Office. Ještě 12. ledna si Salisbury stěžoval do Londýna na těžké jednání s Turky: „S lítostí musím konstatovat, že velkovezír neprojevil žádnou ochotu ustoupit argumentům, které jsem mu předkládal. Zcela odmítl souhlasit s jmenováním jakékoli (dozorčí – R. G.) komise, jež by byla zformována jen cizinci. Stejně tak odmítl jmenování valiů¹⁹⁶ odsouhlasených velmocemi a ustanovení domobran složených z muslimů i křesťanů.“¹⁹⁷ 18. ledna pak velkovezír Midhat Paša oznámil turecké odmítnutí závěrů konference. Sultán možná ani nemohl jednat jinak. V této době se probudil turecký nacionalismus a v Konstantinopoli panovaly silné proticizinecké nálady. Roztrpčený Salisbury se do Londýna vrátil 6. února a neúspěch své mise přičítal Derbymu a Beaconsfieldovi. Britský premiér viděl s obavami úzkou spolupráci Salisburyho a Ignatěva, protože se obával, že Rusko Británii využije stejně jako za řeckých bojů o nezávislost. Ani postoj Německa a Rakousko–Uherska ovšem nebyl zcela příznivý Rusku. Válka mezi Srbskem a Tureckem byla následkem neúspěchu Berlínského memoranda, nyní po neúspěchu konstantinopolské konference se zdálo, že další válka, tentokrát mezi Tureckem a Ruskem, je jen otázkou času.¹⁹⁸

3. 5. 4 Londýnský protokol, vypuknutí rusko–turecké války

15. ledna 1877 Andrassy a Novikov, ještě před koncem konference, podepsali Budapešťskou konvenci, která, s dalším rozšířením z 18. března, představovala nové potvrzení a rozšíření Zákupské dohody. Rusko nyní souhlasilo s tím, že Bosna a Hercegovina mají být obsazeny rakousko–uherskými jednotkami. Na oplátku Vídeň

195 Dopis hraběte Derbyho markýzi Salisburyemu z 9. ledna 1877, C. 1641, *Correspondence respecting the conference...*, No. 150, s. 183.

196 Vali byl administrativní titul guvernérů stojících v čele vilayetů.

197 Dopis markýze Salisburyho hraběti Derbymu z 12. ledna 1878, C. 1641, *Correspondence respecting the conference...*, No. 220, s. 301–302.

198 KOVIC, c. d., s. 188.

přislíbila neutralitu v budoucí ruské válce s Tureckem. Dodatek ke konvenci obsahoval podmínky pro případ dělení Osmanské říše. Rusko se zavázalo, že na Balkáně nebude vytvořen velký slovanský stát.¹⁹⁹ Stejně jako v případě Zákupské dohody Londýn nevěděl nic ani o Budapešťské konvenci. Derby se na věc přímo zeptal velvyslance Beusta, který propukl ve smích. Velmi pravděpodobně o konvenci také vůbec nevěděl. Buchanan se zase dotázal Andrásyho, který ho jen pár dní před uzavřením konvence ujistil, že žádná dohoda s Ruskem není v dohledu.²⁰⁰

Beaconsfield na počátku února znovu zopakoval, že Výchovní otázka je především otázkou „*distribuce moci ve světě, a to té nejdůležitější části světa*“, a že „*je to otázka, v níž je obsažena existence impérii*“.²⁰¹ Znovu vychvaloval prestiž a sílu impéria, ostatně v tomto náhledu na východní otázku byl po celý svůj život velmi konzistentní. Beaconsfield v politice zásadně odděloval zahraniční politiku a morálku, zatímco Gladstone byl stále na „morální misi“. Jejich střet byl střetem prosazování zájmů impéria proti prosazování práv národů. Konzervativní vláda měla štěstí, že i opoziční liberálové byli rozděleni. Zcela vládu odsuzující Gladstone a vévoda Argyll stáli na jedné straně, na druhé pak lord Hartington a další opatrní whigové.

28. února byl mezi Turky a Srby podepsán mír na základě statu quo ante bellum. 31. března se velvyslanci velmocí v Londýně dohodli na protokolu, jenž Portě znovu doporučoval reformy.²⁰² Britské připojení k Londýnskému protokolu bylo záhy neutralizováno jmenováním nového velvyslance Austena Henryho Layarda,²⁰³ ještě většího turkofila než byl Elliot, na jehož odvolání trval lord Salisbury. Sultán protokol 9. dubna odmítl a car se proto domníval, že má nyní usnadněnou pozici a 24. dubna Osmanské říši vyhlásil válku. Car od počátku tvrdil, že válku vede k prosazení Londýnského protokolu, a Beaconsfield si správně uvědomoval, že vzhledem k veřejnému mínění v této chvíli nemůže jít do války proti Rusku. Vláda proto rozhodla o zachování neutrality a lord Derby byl pouze pověřen zaslat Rusku nótu vyjadřující britské zájmy. Nóta z 6. května Rusko varovala, že Británie bude považovat své zájmy

---

199 Vytvoření Velkého Bulharska po Sanstefanské smlouvě Vídeň považovala za porušení této konvence.

Blíže viz SKŘIVAN, *Lexikon*, s. 51.

200 KOVIC, c. d., s. 191.

201 *Hansard*, 8 Feb. 1877.

202 BOURNE, c. d., s. 130.

203 Sir Austen Henry Layard (1817-1894), 1877–1880 velvyslancem v Konstantinopoli, známý cestovatel a archeolog, shodou okolností byl také synovcem Disraeliho bývalé patronky paní Austen.

za ohrožené v případě ruského narušení následujících oblastí: Perského zálivu, Egypta, Suezského kanálu, Konstantinopole a Úžin.²⁰⁴

Po vypuknutí rusko-turecké války s konečnou platností šlo ke svému konci dlouholeté přátelství Beaconsfielda a Derbyho. Derby byl přesvědčen, že premiér žene zemi zbytečně do války, Beaconsfield svého ministra zase považoval za příliš laxního. V jejich roztržce sehrála nemalou roli i ambiciózní lady Derbyová, jež udržovala nadmíru přátelské styky s hrabětem Šuvalovem. Právě ona také byla označena za jeho zdroj informací z jednání britského kabinetu. Ostatně již na konferenci v Konstantinopoli se Salisbury podívoval informovanosti Ignatěva. Beaconsfield Derbymu přestal důvěřovat, před otevřenou roztržkou dal ale přednost jeho částečné izolovanosti od rozhodování. Premiér nyní konzultoval většinu záležitostí s královnou Viktorií.²⁰⁵ Oproti původnímu postoji začala být královna stále více radikální a rozhodně chtěla vzdorovat „ruskému nebezpečí“.

Zásadním vývojem procházel také postoj lorda Salisburyho. Od počáteční opozice vůči Beaconsfieldově politice se stále více přibližoval k jeho stanoviskům, až se stal jeho nejbližším kolegou. V červenci na zasedáních kabinetu Salisbury premiérovi stále častěji začal vyjadřovat svou podporu. Navzdory mnohým neshodám byli oba toho názoru, že pokud dojde k dělení Osmanské říše, Británie musí získat svůj díl. Podle Salisburyho kolegy a blízkého přítele lorda Carnarvona byly hlavním motivem jeho nového kurzu ambice. Salisbury podle něj prostě chtěl být Beaconsfieldovým nástupcem.²⁰⁶

V této složité situaci byla velmi přivítána zpráva, že Osman Paša zastavil na konci července ruský postup u pevnosti Plevno. Tato informace přinesla vítané uvolnění tlaku a napětí jak ve vládě, tak dočasně i ve vztahu Beaconsfielda a Derbyho.

Britský premiér byl připraven jít do války, ale z celého srdce si ji nepřál. Věřil, že blufováním a výhrůžkami by Rusko od války odradil, tato taktika byla ale znemožněna domácí opozicí. Premiér a sekretář pro Indii byli připraveni na dělení Osmanské říše v případě nutnosti, naopak Derby se domníval, že Británie zde nemá žádné zájmy, v

204 BLAKE, *Disraeli*, s. 621.

205 KOVIC, c. d., s. 203–204; 211; 215.

206 Tamtéž, s. 217–218.

tomto náhledu se blížil Gladstonovi, na rozdíl od něj se ale ani nezajímal o budoucnost balkánských křesťanů. Odvolával se spíše na zájmy obchodních kruhů, které si drahou válku nepřály.

1. srpna se k Rusku vojensky připojilo Rumunsko a vyhlásilo nezávislost. Srbsko zatím váhalo, protože se obávalo ruských záměrů i případné odvety Turků po ruském stažení. Přelomem ve válce se stal pád Plevna 9. prosince. Cesta na Konstantinopol se tím otevřela. 13. prosince pak Srbsko také vstoupilo do války.

3. 5. 5 Aktivity královny Viktorie, útoky na Beaconsfielda

Královna důrazně varovala, že Británie se nemůže stát velmocí druhého řádu, Británie musí rozhodně jednat. Dokonce pohrozila svou rezignací, protože by nemohla nadále vládnout zemi, jež se sebou nechává takto jednat. Stále na premiéra tlačila, aby byl rozhodnější a přijal rezignaci lordů Derbyho a Carnarvona. Příliš opatrný kabinet ji doháněl k nepřítelosti.²⁰⁷ Beaconsfield, aby demonstroval svou složitou situaci, si jí posteskl, že „*v kabinetu nejsou ani tři muži, kteří by podporovali vyhlášení války Rusku*“.²⁰⁸ Královna veřejně podpořila jeho politiku, když ho 15. prosince navštívila v jeho sídle Hughendenu. Stejně pocty se předtím dostalo jen lordu Melbournovi. Veřejné mínění zůstávalo rozdělené, přesto se po pádu Plevna vzedmula nová vlna bojových nálad.

Královna si také pozvala lady Derbyovou a varovala ji před nebezpečím pro Británii i pro její vlastní reputaci pramenící z jejího příliš blízkého vztahu k Šuvalovovi. Lady Derbyová jí odpověděla v útočném tónu a odmítla se s Šuvalovem přestat scházet. Svého muže pak přesvědčila, že úniky informací má na svědomí Beaconsfield a jeho úzké styky s Rothschildy. Derby jí uvěřil také proto, že byl stále více ovlivněn předsudky ohledně Beaconsfieldových židovských kořenů, začal mluvit o „*cizí ideji prestiže*“, která je židovská, a o „*Beaconsfieldových osobních, cizích motivech*“.²⁰⁹

---

207 Blíže viz ARNSTEIN, Walter R., *The Warrior Queen: Reflections on Victoria and Her World*, in: Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 30, No. 1, 1998, s. 22–23.

208 LOWE, c. d. s. 75.

209 KOVIC, c. d., s. 232.

Anthony Wohl ve svém článku dokazuje, že právě během Východní krize se stále více dostával do popředí Beaconsfieldův židovský původ, projevilo se to také na jeho karikaturách z té doby. Častým se stalo obvinění, že je hnán svým židovstvím, že prosazuje zájmy své rasy a naopak oslabuje anglické tradice, zájmy a dokonce morálku.

²¹⁰ Podle Wohla to byl „nejjedovatější útok na jakéhokoli premiéra v celém 19. století, založený hlavně na jeho etnickém původu“. ²¹¹ Disraeliho rozhodná politika, spojená s jeho dobře známým zaujetím Orientem, dala radikálním liberálům a nonkonformistům námět k jeho vykreslení jako „nepřítele, cizince“. ²¹² Byl vykreslován jako orientální „Dizzi–Ben–Dizzy“, „náš orientální premiér“ mající „asijskou krev“. ²¹³

3. 5. 6 Jingoismus, Sanstefanský mír

Na zasedání kabinetu 23. ledna byl schválen premiérův návrh na vyslání flotily ke Konstantinopoli. Oponovali pouze Carnarvon a Derby. Oba také znovu nabídli svou rezignaci a Beaconsfield ji tentokrát přijal. Jako Derbyho nástupce premiér královně navrhl Salisburyho, čímž byla nadšena. Ještě týž den vyplula flotila šesti lodí ze Smyrny směrem k Dardanelám, po pár hodinách ovšem admirál Hornby obdržel rozkaz zakotvit v Besickém zálivu, protože sultán právě přijal ruské podmínky zastavení palby. ²¹⁴ S tím také pominuly důvody rezignace Derbyho a Carnarvona, ovšem vztahy premiéra a sekretáře pro kolonie již byly tak špatné, že se jeho návrat ukázal nemožný. Derby se vrátil již 27. ledna, nadále už ale na zasedání neseděl vedle premiéra.

Beaconsfield se stal silnějším než kdykoli předtím. Jediným, kdo zůstával v opozici, byl Derby, nyní ovšem zcela osamocený. Úzká spolupráce premiéra se Salisburyem, Cairnsem a Hardym vedla Gladstona k jízlivému komentáři: „Když říkáte vláda, myslíte lord Beaconsfield“. ²¹⁵

Pobouření britské veřejnosti dalo vzniknout „jingoismu,“ hnutí, jež se dá popsat

---

210 WOHL, Anthony S., „Dizzi–Ben–Dizzi“: Disraeli as Alien, in: Journal of British Studies, Vol. 34, No. 3, 1995, s. 378.

211 Tamtéž, s. 386.

212 Tamtéž, s. 393.

213 Tamtéž, s. 396.

214 VINCENT, c. d., s. 202–203.

215 KOVIC, c. d., s. 238.

jako agresivní, impérium podporující šovinismus převážně městského obyvatelstva. Jingoisté chtěli mnohem radikálnější politiku než vedl Beaconsfield, a byli proto protipólem Gladstonova obecnstva. Rozzuřený dav také tehdy rozbil okna Gladstonova londýnského domu.

Beaconsfieldova pozice byla nyní nejsilnější za celou dobu krize. Měl za sebou sjednocený kabinet, odhodlanou královnu, většinu veřejného mínění i parlamentní většinu s téměř mlčící opozicí.

Vrchní velitel ruských sil, velkokníže Nikolaj Nikolajevič zastavil postup své armády v San Stefanu, nedaleko Konstantinopole. Car zřejmě nechtěl být zodpovědný za vypuknutí další Krymské války, proto dával svému bratrovi poněkud nejednoznačné instrukce. Ani velkokníže ovšem nechtěl, aby na něj padla vina za rozpoutání nové války s některou z velmocí. Přítomnost ruských vojsk a britské flotily v takové blízkosti osmanského hlavního města vyvolávala dojem hrozby války.²¹⁶ Tato napjatá situace trvala až do konce dubna 1878.

V San Stefanu hrabě Ignatěv nadiktoval tureckým reprezentantům podmínky míru. Smlouva měla 29 článků a tím nejdůležitějším bodem byl vznik tzv. Velkého Bulharska, jež mělo sahát od Ochridského jezera a Černého moře a Dunaje na severu po Egejské moře na jihu. Rusko mělo získat Besarábii ztracenou po Krymské válce i důležitá města Batumi a Kars. Rumunsko, Srbsko a Černá Hora měly získat nezávislost.²¹⁷ Smlouva byla podepsána 3. března a jakmile její podmínky vešly ve známost, vyvolala odpor ostatních velmocí.

Stejně jako v případě Berlínského memoranda fakt, že smlouva byla sepsána bez konzultací s Británií, byl dostatečným důvodem k Beaconsfieldově nespokojenosti. Dle jeho názoru Bulharsko definované sanstefanským mírem a nové ruské držení Arménie navíc zásadně ohrožovaly jak Úžiny a Perský záliv, tak samotné přežití Osmanské říše. Důležité bylo, jak se zachová Rakousko–Uhersko, jež mělo větší podporu Bismarcka než Rusko. Vídeň Sanstefanský mír považovala za porušení dohody ze Zákup i Budapešťské konvence a požadovala revizi. S Bismarckovou podporou Andrassy pozval velmoci do

---

216 KOVIC, c. d., s. 243–244.

217 C. 1973, No. 22, 1878, *Preliminary treaty of peace between Russia and Turkey*.

Berlína na kongres, kde měly být mírové podmínky smlouvy projednány. Rusko se obávalo hrozby nové „krymské koalice,“ a zároveň se před souhlasem s kongresem pokusilo uklidnit obavy svých spojenců.

Beaconsfield, aby jasně demonstroval odhodlání vlády Jejího Veličenstva, předložil 16. března kabinetu návrh na přesunutí 7 000 indických jednotek na Maltu, aby v případě potřeby byly připraveny postavit se Rusku. Salisbury jako sekretář pro Indii dal již guvernérovi Bombaje rozkaz připravit dalších 20–50 000 mužů, aby byli k dispozici v případě potřeby.²¹⁸

3. 5. 7 Londýnský protokol a Kyperská konvence

Zveřejnění podmínek Sanstefanského míru mezi britskou veřejností vyvolalo pobouření. Téměř všeobecně bylo nyní požadováno svolání kongresu, který by smlouvu znovu projednal. Beaconsfield zachovával klid a rozvahu, což značí i jeho dopis lady Bradfordové, v němž píše, že očekává, že Rusové znovu odmítnou požadavky jeho vlády: *„Myslím, že nepřijmou naše požadavky, či spíše podmínky. Lidé jsou velmi znepokojení a považují válku za nevyhnutelnou. Já nikoli a také nejsem vůbec znepokojen. Zastávám názor, že když Rusko uvidí, jak neústupná Anglie je a jak je připravená na konflikt, samo nám nabídne separátní jednání. To bude skvělý triumf po všech jejích tlachání o naší izolaci.“*²¹⁹

Lord Beaconsfield se nemýlil, Rusové skutečně začali brát jeho hrozby vážně, navíc se na jeho stranu začal stále více stavět hrabě Andrassy, čímž hrozila Rusku izolace. 26. března Beaconsfield lady Bradfordové napsal, že by se měla *„připravit na velké události“*.²²⁰ 27. března na zasedání kabinetu navrhl, aby byly povolány zálohy. Stejný den Derby podruhé a definitivně rezignoval. Byl přesvědčen, že premiér vede zemi do války. Třicet let blízkého přátelství a spolupráce skončilo trpkým rozchodem. Derby zanedlouho začal v parlamentu mluvit o tajných informacích z kabinetních

²¹⁸ DAVIS, c. d., s. 203–204.

²¹⁹ Dopis lorda Beaconsfielda lady Bradfordové z 24. března 1878, in: *The Letters of Disraeli...*, Vol. II, s. 208.

²²⁰ Dopis lorda Beaconsfielda lady Bradfordové z 26. března 1878, in: *The Letters of Disraeli...*, Vol. II, s. 209.

jednání, čímž si vysloužil ostré odsouzení svých bývalých kolegů a další zhoršení vztahu s Beaconsfieldem.²²¹ Pro Petrohrad byl Derbyho odchod znamením Beaconsfieldovy rozhodnosti.

Parlamentu své záměry přednesl v projevu z 8. dubna. *„Z Rakouska přišlo pozvání na kongres v Berlíně. Bez zaváhání jsme souhlasili a neptali jsme se, proč by Berlín měl být vybrán místo Vídně. Vše, co jsme si přáli, bylo, aby se takové setkání uskutečnilo. Připomínám Vám, že během tajných jednání Rusko využilo příležitosti a posouvalo své jednotky a pokud neokupovalo, alespoň obklíčilo turecké hlavní město. Proto jsme považovali za naši povinnost poradit královně vyslat flotilu do Dardanel. Domníváme se, že když souhlasíme s účastí na kongresu v Berlíně, naše politika by měla být jasná.“*²²² ... *„Předtím než svolíme k účasti na kongresu musí být zcela jasné, že Rusko musí souhlasit, že každý článek smlouvy mezi Ruskem a Tureckem musí být předložen kongresu k projednání, nikoli nutně k souhlasu, ale aby bylo zváženo, které články vyžadují přijetí a shodu velmocí a které nikoli.“*²²³ ... *„Sanstefanská smlouva zcela ruší Turecko v Evropě. odstraňuje državy Osmanského impéria v Evropě, vytváří velký stát, který, pod jménem Bulharsko, je obydlen mnoha národy ale ne Bulhary. Toto Bulharsko sahá až k břehům Černého moře a zmocňuje se přístavů tohoto moře, táhne se až k pobřeží Egejského moře a přivlastňuje si i přístavy tohoto moře. Smlouva ustanovuje pro vládu tohoto státu knížete, kterého vybere Rusko, na administrativu bude dohlížet a řídit ruský komisař a tento nový stát má být obsazen, říkám na neurčitou dobu, ale nejméně po dva roky ruskými vojsky.“*²²⁴ Ohledně Besarábie, o níž Rusko přišlo po Krymské válce, britský premiér prohlásil: *„Klauzule Pařížské smlouvy ohledně odstoupení Besarábie byla pro lorda Palmerstona důležitá. Zahrnovala v sobě uvolnění Dunaje, a lord Palmerston k otázce přistupoval jako k článku nikoli lokální, ale evropské důležitosti. Trval na jeho začlenění do smlouvy i během pařížských jednáních, když se Rusko snažilo tomu vyhnout.“*²²⁵ ... *„Vždy jsem si myslel, že když je potřeba ukázat naší sílu, Anglie se může spolehnout na své námořnictvo a vojsko, že zachovají prestiž a zájmy impéria.“*²²⁶ ... *„Pokládáme za naši povinnost poradit Jejím Veličenstvu*

221 BUCKLE, c. d., vol. 6, s. 272–277.

222 *Calling Out Reserve Forces*, 8. dubna 1878, in: *Selected speeches....*, s. 167.

223 Tamtéž, s. 168.

224 Tamtéž, s. 170.

225 Tamtéž, s. 171.

226 Tamtéž, s. 174.

*povolat rezervy. ... Není to náš poslední prostředek, ale náš první zdroj. ... Její Veličenstvo bude během krátké doby disponovat armádou o 70 000 vycvičených mužích. Nedovedu si představit, že v současné pozici, v níž se naše země nachází, kdy hrozí obrovské změny v důležité části světa, změny, které hrozí zájmům Anglie, a dovolím si říci i svobodě Evropy, nedovedu si představit, že byt' i jediný člověk, který cítí zodpovědnost na řízení země, by mohl jen na chvíli tvrdit, že když jsou všichni ozbrojení, Anglie sama by měla zůstat neozbrojena." („when all are armed, England alone should be disarmed").*²²⁷ Svůj projev pak zakončil svým klasickým velebením impéria: *„Impérium není dědictvím, z kterého se můžeme těšit, je hlavně dědictvím, které musíme udržovat, a udrženo může být jen pomocí stejných kvalit, díky nimž bylo vybudováno – odvahou, disciplínou, trpělivostí, odhodláním a úctou k právu a respektem k národním zájmům. Na východě Evropy je v tuto chvíli bezpečnost tohoto impéria ohrožena. Ani na okamžik bych si nepomyslel, že lordi této země nebudou chtít v této chvíli prosazovat zájmy této země. Věřím, že budete jednomyslně hlasovat ve prospěch návrhu, který Vám předkládám."*²²⁸

Královna byla Derbyho odchodem nadšená. Salisbury se nyní konečně přesunul do čela Foreign Office a v čele Indian Office ho nahradil Hardy, zanedlouho vikomt Cranbrook. Od této chvíle se datoval počátek úzké spolupráce Beaconsfielda a Salisburyho. Historik Bourne velmi vítá jmenování Salisburyho do čela Foreign Office, protože to podle něj *„Anglii osvobodilo od prázdné politiky Granvilla a Derbyho"*.²²⁹

Po Salisburyho příchodu na Foreign Office, Británie souhlasila s vytvořením Bulharska, s územními zisky a nezávislostí pro Rumunsko, Srbsko a Černou Horu, stejně jako s rakousko–uherským získáním Bosny a Hercegovin, což na první pohled může působit jako opuštění politiky zachování integrity Osmanské říše. To také vedlo Seton–Watsona k závěru, že *„se Salisburyho jmenováním se Beaconsfield vzdal své předešlé „palmerstonovské" politiky a přizpůsobil se Salisburyho názorům."* Seton–Watson šel dokonce tak daleko, že tvrdil, že *„na Berlínském kongresu, díky Salisburymu, Británie sledovala politiku, která měla více společného s představami Gladstona než*

---

227 *Calling Out Reserve Forces*, 8. dubna 1878, in: *Selected speeches....*, s. 175–176.

228 Tamtéž, s. 177.

229 BOURNE, c. d., s. 133.

Beaconsfielda."²³⁰ Miloš Kovic mu v tomto rázně oponuje. Podle něj to byl ve skutečnosti Salisbury, kdo se přizpůsobil ve svých názorech Beaconsfieldovi, nikoli naopak. „Premiér měl několik stálých a jasných představ, které Salisbury, předtím než se stal sekretářem, musel přijmout. Rozdělení sultánových držav v Berlíně nebylo znakem Beaconsfieldovy ústupnosti Salisburymu. Naopak to bylo něco, s čím už delší dobu počítal. Naopak Salisbury prodělal proměnu z téměř podporovatele osvobození sultánových křesťanských poddaných k důraznému podporovateli užití rozhodných, třeba i vojenských kroků k zastavení ruských jednotek a obrany Osmanského impéria."

231

Po převzetí kontroly nad zahraniční politikou Salisbury s Beaconsfieldovou pomocí vypracoval koncept dopisu, který zaslal všem velmocem a britskému parlamentu, v němž jasně vyložil britské požadavky. Jednalo se o proslulý „Salisburyho oběžník“. Znovu se zde opakovalo, že Sanstefanská dohoda jako celek, nikoli jen její části, má být předložena kongresu k projednání.²³²

17. dubna se v britských novinách objevila zpráva, že indické jednotky dorazily na Maltu, což vzbudilo senzaci. Beaconsfield o tom lady Bradfordové následujícího dne napsal „vzbudilo to mnoho vzrušení“ a dále, že „to Rusům ukáže, že to myslíme vážně."

233

Při nejbližším zasedání parlamentu 6. května byla vláda obviněna, že porušila zákony země přesunutím jednotek na Maltu bez schválení parlamentem. Konzervativci ovšem měli většinu hlasů, a tak zůstalo jen u protestů. Beaconsfield byl unaven nikam nevedoucími jednáními s Andrássem obrátil svou pozornost k Rusku. Vše záviselo na carovi. Nikolaj Nikolajevič hlásil vyčerpání a nemoci svých vojáků, Gorčakov byl vážně nemocen a Ignatěv rychle ztrácel vliv. Situace využil Šuvalov, jenž byl jednání velmi nakloněn, a jenž chtěl iniciativou zvýšit svůj vliv. Od 7. do 22. května byl v Petrohradě, kde získal nové instrukce. Velmi se zde snažil zdiskreditovat Ignatěva a ze sebe učinit nástupce starého Gorčakova.²³⁴

230 SETON-WATSON, c. d., s. 376–379.

231 KOVIC, c. d., s. 258.

232 Blíže viz CECIL, Gwendolen, *Life of Robert, Marquis of Salisbury*, vol. 2, London 1932, s. 226–228.

233 Dopis lorda Beaconsfielda lady Bradfordové z 18. dubna 1878, in: *The Letters of Disraeli...*, Vol. II, s. 211.

234 Blíže viz WEEKS Jr., Richard G., *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A Reinterpretation*, in:

Současně probíhala jednání se sultánem. Britové usilovali o získání nějakého záchytného bodu ve východním Středomoří. V úvahu přicházely Varna, Batumi, Lesbos nebo Kréta. Alexandretta byla zavržena, protože by mohla přinést francouzské nepřátelství. Téměř na poslední chvíli byl vybrán Kypr. Disraelimu bylo vytýkáno, že naplňuje své romantické románové představy, protože o zisku Kypru psal již v *Tancredovi* v roce 1847. Ostatně stejná výtky padla již při přijetí Zákona o královských titulech. 19. května sultán zaslal telegram žádající o pomoc, peníze a alianci. Layard byl pověřen vést jednání o konvenci se sultánem, jejímž základem by byla britsko–turecká aliance potvrzující anglický zisk Kypru a turecké reformy vlády týkající se křesťanských poddaných. Sultán nebyl nadšen ztrátou dalšího území, přesto byla konvence 4. června podepsána.²³⁵

Šuvalov získal souhlas k jednání a 28. května dosáhl se Salisburym dohody ve všech bodech jednání. Výsledkem jejich snažení byla tři tajná memoranda podepsaná 30. a 31. května. Rusko souhlasilo s rozdělením Bulharska na dvě části s tím, že severní část obdrží autonomii. Oproti přáním Andrásyho dohoda dovolovala možnost stanovení bulharských hranic až k řece Vardar. Přítomnost tureckých jednotek v jižním Bulharsku, kde se odehrály masakry v 1876, nebyla předvídána, bližší upřesnění tohoto bylo ponecháno na kongresu. Také bylo dohodnuto, že velmoci budou mít právo diskutovat o budoucím statu Epiru, Thesálie a dalších provincií, u nichž Británie zdůrazňovala obavu o pozici a práva Řecka. Nakonec Británie vyjádřila souhlas s připojením Besarábie k Rusku. Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora nebyly zmíněny, což dávalo Británii i Rusku jistou volnost v budoucích jednáních s Rakousko–Uherskem. Obě strany dokument interpretovaly jako základní dorozumění, které jim ovšem nechává možnost dosažení lepších závěrů na nadcházejícím kongresu.²³⁶

Během 24 hodin se základní body této tajné dohody objevily na stránkách londýnského listu *Globe*. Debata v parlamentu se tím okamžitě obrátila od přítomnosti indických jednotek na Maltě k tomuto tématu. Jingoisté, kteří nevěděli o Kyperské konvenci, Beaconsfielda obvinili z kapitulace a slabosti, zároveň se přistav Batumi, jenž

The Journal of Modern History, Vol. 51, No. 1, 1979, s. D1055–D1070.

235 Blíže viz TEMPERLEY, Harold, *Disraeli and Cyprus*, in: The English Historical Review, Vol. 46, No. 182, 1931, s. 274–279; LEE, Dwight E., *A Memorandum Concerning Cyprus, 1878*, in: The Journal of Modern History, Vol. 3, No. 2, 1931, s. 235–241.

236 Blíže viz KOVIC, c. d., s. 265–266.

zůstal v ruských rukou, stal synonymem pro zbabělost vlády. Nic z toho Beaconsfielda nemuselo trápit. Spolu s konvencí s Rakousko–Uherskem z 6. května mu dohoda s Ruskem dávala jistotu, že jeho hlas v Berlíně nezůstane nevyslyšen.

3. 6 Berlínský kongres

Parlament byl informován, že na kongresu v Berlíně, jenž začne 13. června, budou Británii reprezentovat lordi Beaconsfield a Salisbury.²³⁷ Královna měla zprvu velké starosti, jak to ovlivní premiérovo zdraví, nakonec se ale nechala přesvědčit. Třetím britským reprezentantem byl velvyslanec v Londýně Odo Russell. Beaconsfield se na cestu vydal již 8. června, protože si chtěl před zahájením jednání dostatečně odpočinout a navíc chtěl cesty využít k několika zastávkám. Do Berlína dorazil 11. června po pobytech v Calais, Bruselu, Kolíně nad Rýnem a Hannoveru. Britský premiér správně očekával, že nejdůležitější ujednání budou dosažena na neformálních schůzkách mimo oficiální program a že hlavními postavami budou zástupci Ruska, Británie a Rakousko–Uherska. Reprezentanti Francie a Itálie, William Waddington a hrabě Lodovico Corti, skutečně sehráli spíše druhé housle, nemluvě o postavení turecké delegace, jejich ústup z participace na jednání byl zvláště výrazný v porovnání s jejich úlohou na Pařížské mírové konferenci v roce 1856. Beaconsfield si velmi rozuměl s hrabětem Andrássem, což usnadnilo jejich společný postup. Ihned po úvodních formalitách britský premiér přešel do útoku. Salisbury o tom v dopise královnině sekretáři napsal: „*Lord Beaconsfield zaměřil pozornost kongresu na nebezpečí vyplývající z přítomnosti ruských armád v bezprostřední blízkosti Konstantinopole. Zdůraznil, že tato jejich pozice není opodstatněná příměří, na kterém se obě velmoci dohodly, a může kdykoli pod vlivem jakékoli náhodné zvěsti vést ke kolizi, jejíž následky by byly katastrofické.*“²³⁸ Ostrý tón jeho řeči byl ještě umocněn skutečností, že svůj projev pronesl oproti všem zvyklostem v angličtině. Tento fakt se dá ovšem vysvětlit jeho nedostatečnou znalostí francouzštiny.

237 Pro zajímavost zástupci ostatních zemí byli: Bismarck, Bülow a Hohenlohe (Německo), Andrassy, Károlyi a Haymerle (Rakousko–Uhersko), Waddington, Saint–Vallier a Desprez (Francie), Corti a Launay (Itálie), Gorčakov, Suvalov a d'Oubril (Rusko), Carathéodory, Mehemed Ali a Sadoullah (Osmanská říše).

238 Dopis lorda Salisburyho královnině sekretáři z 13. června 1878. C. 2083: Turkey. No. 39 (1878). *Correspondence relating to the Congress of Berlin, with the protocols of the Congress*. No. 4, s. 4.

Beaconsfieldovo razantní vystupování poněkud vyvedlo z míry Šuvalova, jehož pozice manévrování byla ztížena nutností konzultací s carem a čekáním na instrukce z Petrohradu a také jeho soupeřením se zdravotně indisponovaným, přesto proti němu intrikujícím, hrabětem Gorčakovem. Když jednání s Rusy hrozila uvíznout na mrtvém bodě, Beaconsfield teatrálně hrozil opuštěním kongresu a dával příkazy k přistavení vlaku.²³⁹

Dva mistři reálpolitiky, Bismarck a Beaconsfield, spolu povečeřeli a britský premiér i přes své špatné zdraví neodmítl kancléřem nabídnutý doutník. Jejich vzájemné sympatie vedly Bismarcka k proslulé poznámce „*Der alte Jude, das ist der Mann.*“ Beaconsfield byl hvězdou kongresu, byl hostem mnoha recepcí a večírků, často ho hostila také pruská korunní princezna Viktorie.

Disraeli dosáhl téměř všech svých cílů v otázce Bulharska. Své přítelkyni lady Bradfordové napsal: „*Dosáhli jsme prakticky všeho.*“²⁴⁰ Bylo rozděleno na dvě části a jižní část byla nazvána Východní Rumélie, nikoli Jižní Bulharsko, aby tím více odvrátili úvahy na budoucí sjednocení. Ohledně přístavu Batumi, jehož setrvání v ruských rukou způsobilo takové pohoršení britských jingoistů, Salisbury 6. července informoval královnina sekretáře, že „*kníže Gorčakov kongresu sdělil carův úmysl učinit z Batumi svobodný přístav. Lord Beaconsfield s tím vyjádřil obecný souhlas a bližší podmínky budou upřesněny bilaterálním jednáním (mezi Ruskem a Británií – pozn. R. G.).*“²⁴¹ O osm let později přesto Rusové přístav opevnili.

Berlínská smlouva (protokol) byla slavnostně podepsána 13. července, Beaconsfield byl v té době velmi nemocný a ani se nezúčastnil závěrečných ceremonií. Dokonce bylo nutné povolat z Londýna jeho lékaře. Nejdůležitějšími články Berlínské smlouvy byl článek 1, který stanovil že „*Bulharsko je ustanoveno autonomním knížectvím pod suverenitou sultána a bude mít křesťanskou vládu a národní domobranu.*“²⁴² Dále článek 13, jenž vytvořil „*provincii pod názvem Východní Rumélie,*

---

239 Blíže viz *The Congress of Berlin and Its Consequences*, in: *The North American Review*, Vol. 127, No. 265, 1878, s. 392–405.

240 Dopis lorda Beaconsfielda lady Bradfordové z 11. července 1878, in: *The Letters of Disraeli...*, s. 232.

241 Dopis lorda Salisburyho královnině sekretáři z 6. července 1878. C. 2083, *Correspondence relating...*, No. 25, s. 140.

242 C. 2108 Turkey. No. 44 (1878). *Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey, for the settlement of affairs in the east*, s. 15.

jež zůstane pod přímou politickou a vojenskou autoritou sultána, pod podmínkou správní autonomie, a jež získá křesťanského generálního guvernéra." ²⁴³ Článek 25, který stanovil, že „*provincie Bosna a Hercegovina budou okupovány a spravovány Rakousko–Uherskem. Vláda Rakousko–Uherska si nepřeje převzít správu Novopazarského sandžaku, který se rozprostírá mezi Srbskem a Černou Horou v jihovýchodním směru, bude zde proto pokračovat osmanská správa."* ²⁴⁴ Článek 26 stanovil nezávislost Černé Hory, článek 43 nezávislost Rumunska, článek 58 ruský zisk osmanských území Ardahanu, Karsu a Batumi a článek 59 zaznamenal, že car prohlásil, že jeho záměrem je učinit z Batumi svobodný přístav, v zásadě obchodní. ²⁴⁵

13. července také lord Salisbury zaslal královnině sekretáři kopii smlouvy a v doprovodném dopise zdůraznil, že „*Berlínská smlouva na rozdíl od Sanstefanské obnovuje, se zárukami lepší vlády, větší územní celek pro sultána a silněji jeho impérium zabezpečuje proti vnějšímu útoku. Byla přijata opatření zajišťující naprostou rovnost všech náboženství před zákonem platící pro všechna území, jichž se smlouva týká."* ²⁴⁶ Dále se vyjádřil k jednotlivým bodům smlouvy a vyzdvihl „*zatlačení základny ruského vlivu zpět z Balkánu a revidování možností ruského vlivu v Bulharsku."* Za velmi důležitou označil také skutečnost, že „*sultánovo území znovu získalo hajitelné hranice, daleko od jeho hlavního města."* ²⁴⁷

Do Londýna se oba britští reprezentanti vrátili 15. června a byli uvítáni početnými davy, které neměly mnoho paralel v anglické historii. Premiér jásajícím davům oznámil, že přivezli „*mír se ctí*“ („*peace with honour*“). Nadšená královna mu nabídla Podvazkový řád, vévodský titul a titul pro jeho bratra nebo synovce. Beaconsfield odmítl vše kromě Podvazkového řádu pod podmínkou, že ho dostane i Salisbury. Tři dny po návratu Beaconsfield ve Sněmovně lordů pronesl projev, který na galerii přitáhl mnoho zvědavých pozorovatelů, mj. i prince z Walesu. Lord Beaconsfield byl přesvědčen, že revidováním Sanstefanské smlouvy v Berlíně byla díky úsilí Británie obnovena nezávislost Osmanské říše. „*Turecko znovu existuje!*“, zvolal kníže Bismarck,

243 C. 2108 Turkey. No. 44 (1878). *Treaty between Great Britain, Germany...*, s. 18.

244 Tamtéž, s. 21.

245 Tamtéž, s. 25–27.

246 Depeše lorda Salisburyho královnině sekretáři z 13. července 1878. C. 2081. Turkey. No. 38 (1878).

Despatch from the Marquis of Salisbury inclosing a copy of the treaty signed at Berlin, July 13, 1878, s. 1.

247 Tamtéž, s. 3.

když Turecko znovu získalo území na Balkáně. Britský premiér dále tvrdil, že okupací Kypru a dohledem nad Malou Asií Británie zmenšila, nikoli zvětšila, své závazky. „Musíme za každou cenu vzdorovat ruské invazi do oblasti Malé Asie, a odstraněním všech záminek k takovému kroku jsme ve skutečnosti zmenšili možnost, že budeme ke střetu donuceni v budoucnu.“²⁴⁸ (Sanstefanskou smlouvou – pozn. R. G.) „hrozící poškození zájmů britskému impériu bylo odvráceno“.²⁴⁹ Dále shrnul závěry kongresu, vyzdvihl obnovení moci sultána v Evropě a vytvoření Východní Rumélie. Obhajoval rakousko–uherskou okupaci Bosny a Hercegoviny, když tvrdil, že tak bylo učiněno „pro blaho samotné Bosny a Hercegoviny, která se nacházela v anarchii a jen jí prospěje dobrá správa této velmoci. „Rakousko se velmi hodí pro roli, jež mu byla svěřena. Není to ostatně poprvé, co Rakousko okupuje některé provincie na žádost zbytku Evropy k zajištění toho, že pořádek a klid, které jsou v zájmu celé Evropy, převáží na daném území. Nikoli jednou, dvakrát či třikrát se Rakousko ujalo takového úkolu. Můžou existovat různé názory na politiku, kterou Rakousko uplatnilo, nebo na principy vlády, které zastává, ovšem to nemá nic společného s faktem, že za současných neutěšených podmínek v Bosně, Rakousko přinese této provincii řád.“ Dále se ohradil proti načení, že dopustil dělení Turecka. „Náš cíl byl přesně opačný, naším cílem bylo dělení zabránit.“²⁵⁰ ... „po válce jako je tato je nemožné, aby nedošlo k urovnání trvalého charakteru bez přerozdělení území a bez významných změn. Ale toto není dělení. Země může ztratit provincie, ale není to dělení jejího území. Není to tak dávno, co významná země ztratila provincie. Přesto, není Francie nadále velmocí se skvělou budoucností? Také Rakousko ztratilo mnoho provincií – dokonce více než Turecko, také Anglie ztratila provincie – nejvzácnější držbu – ztrátu, které každý Angličan musí nyní litovat. Ztratili jsme je z důvodu špatné vlády. ... Je zcela pravda, že sultán přišel o provincie, je pravda, že jeho armády byly poraženy, je pravda, že jeho nepřítel je dokonce i nyní před jeho branami, ale toto vše se stalo i jiným velmocem.“²⁵¹ Neopomněl zmínit také otázku Řecka a jeho aspirací, za jejichž nedostatečnou podporu byl kritizován zejména princeznou z Walesu, jejíž bratr Jiří I. byl řeckým králem. „Proti kongresu a především proti anglickým reprezentantům byly vzneseny vážné námitky, že nevzali dostatečně v potaz zájmy a požadavky Řecka. Toto tvrzení je zcela nepodložené. Anglická vláda byla

248 *Berlin Treaty*, 18 Jul. 1878, in: *Selected Speeches...*, s. 179.

249 Tamtéž, s. 180.

250 Tamtéž, s. 187–188.

251 Tamtéž, s. 189–190.

první, která upozornila na to, že Řecku by měl být dán na kongresu prostor. Dostalo se jim slyšení, ovšem v momentě, kdy vyjádřili své požadavky, bylo zcela jasné, že nepochopili důvod, proč byl kongres svolán a jaké jsou jeho hlavní úkoly. ... Počítali s tím, že získají území Epiru, Thesálie a ostrov Krétu. Špatně pochopili, proč se kongres sešel. Naším cílem nebylo dělení Turecka a předání Řecku části jeho území, ale naopak obnova jím ovládaných území a zlepšení podmínek života jeho poddaných." ²⁵²

Skutečně žádnému jinému balkánskému národu nebyl na kongresu dán takový prostor jako Řecku, které mělo všeobecně lepší podmínky než slovanské národy, kterými Beaconsfield i Bismarck spíše pohrdali. Vyzdvihl výsledky, kterých jeho vláda bez jediného výstřelu dosáhla, když parafrázoval Bismarckův výrok: *„Turecko v Evropě znovu existuje. ... Nemůžete se podívat na mapu po Sanstefanské smlouvě a úpravě po Berlínské smlouvě, aniž byste viděli skvělé výsledky, kterých jsme dosáhli. Pokud by tyto změny měly být následkem dlouhé války – pokud by měly být výsledkem bojů, jaké jsme podstoupili na Krymu – nedomnívám se, že ani v tomto případě by je bylo možné označit za nevýrazné a neuspokojivé. Doufám, že ani vy ani tato země nezapomene, že těchto výsledků bylo dosaženo bez prolití krve jediného Angličana, a pokud zde byly nějaké výdaje, byly to alespoň výdaje, které přinejmenším ukázaly zdroje a odhodlání této země."* ²⁵³ Poté se v projevu přesunul od záležitostí Evropy k Asii. Reagoval na útoky na svou osobu ze strany jingoistů, že ponechal Rusům Kars a Batumi. *„Po San Stefanu měli Rusové získat Kars, Ardahan, Bayazid a údolí Alaškert s přilehlými územími, tedy významné obchodní cesty v této části světa. Také měli získat důležitý přístav Batumi. ... Kongres v Berlíně schválil ruský zisk Karsu a Batoumi. Mohli jsme jako zástupci Jejího Veličenstva s tímto krokem nesouhlasit a hrozit válkou."* Argumentoval tím, že Turecko v Sanstefanské smlouvě souhlasilo s odstoupením těchto i dalších území a nebylo po ruském vítězství a obětech, které podstoupilo, jednoduše možné neponechat mu žádnou „kořist“ a zisky. ²⁵⁴ O posedlosti jingoistů přístavem Batumi prohlásil: *„Batumi se přikládá důraz, jako kdyby to ve světovém významu byl Portsmouth, ovšem ve skutečnosti by měla být spíše srovnávána s Cowesem."* ²⁵⁵ Svůj projev zakončil slovy hrdosti: *„Nemáme žádný důvod obávat se války. Flotila a armáda Jejího Veličenstva nemají sobě rovného. Anglie musí s hrdostí hledět na Středozemní*

252 *Berlin Treaty*, 18 Jul. 1878, in: *Selected Speeches...*, s. 190–191.

253 Tamtéž, s. 193–194.

254 Tamtéž, s. 194–195.

255 Tamtéž, s. 196.

*moře křížované svými loděmi, musí být hrdá na disciplínu a oddanost, kterou jí prokázaly všechny její jednotky ze všech částí impéria. ... Přesto nejsou to jen naše flotily a armády, jakkoli nezbytné mohou být pro udržení naší imperiální síly, na něž spoléhám při dalších podobných událostech. Oceňuji (to, že si Angličané uvědomují fakt – pozn. R. G.), že východní národy spoléhají na tuto zemi, když vědí, že můžeme prosadit naši politiku a současně si uvědomují, že naše impérium je impériem svobody, pravdy a spravedlnosti.“*²⁵⁶

Lord Salisbury po návratu z Berlína o velké východní krizi a bulharských masakrech velmi trefně prohlásil, že *„žádná otázka tak hluboce nenadchla Angličany, nepohnula tak jejich vášně a nevyvolala tak hluboké spory a tak ostrou animozitu.“*²⁵⁷

30. července Gladstone v Dolní sněmovně pronesl projev, v němž se vyjádřil k některým aspektům Beaconsfieldovy politiky v Berlíně. V pasáži týkající se Bosny a Hercegoviny snad nejzřetelněji vyjádřil, co ho tak odlišovalo od Beaconsfielda. Upozornil, že od počátku povstání v Bosně a Hercegovině byl na straně zdejších obyvatel proti Turecku. Oponoval myšlence, že by osmanská vláda měla být jen nahrazena vládou jiné mocnosti. Vláda Rakousko-Uherska totiž obyvatelům této provincie nedovolí zvolit si vlastní osud.²⁵⁸ Něco takového by Beaconsfielda nikdy nenapadlo.

Berlínská smlouva byla skvělý úspěch. Beaconsfield byl na vrcholu moci a popularity. Přesto již tehdy zazněly hlasy, že berlínské uspořádání nemusí být trvalé. Především lord Salisbury, budoucí konzervativní premiér, byl skeptický v otázce zadržování ruských ambicí pomocí podpory Osmanské říše, o jejíž životnosti nebyl přesvědčen. *„Jsem přesvědčen, že stará politika – dostatečně moudrá ve své době – bránění anglických zájmů podporou osmanských sultánů se stala nadále neudržitelnou. Domnívám se, že nastal čas bránit anglické zájmy v mnohem přímějším směru nějakými územními dohodami. Obávám se, že pokud uděláme stejné kroky o pár let později, jedna ze dvou věcí se stane. Buď Francie získá nazpět svou pozici a bude závistivě hledět na jakékoli posílení naší moci ve Středomoří – nebo se Německo stane*

---

²⁵⁶ *Berlin Treaty*, 18 Jul. 1878, in: *Selected Speeches...*, s. 202.

²⁵⁷ SETON-WATSON, c. d., s. 2.

²⁵⁸ *Hansard*, CCXLII, 30 Jul. 1878 672–80.

Blake správně argumentuje, že žádná smlouva nikdy nebyla věčná. Vyzdvihuje ovšem fakt, že Berlínská smlouva byla následována obdobím míru mezi velmocemi stejně dlouhým jako mezi Vídeňským kongresem a vypuknutím Krymské války a že Beaconsfield jako jedna ze dvou hlavních postav kongresu musí s Bismarckem za toto sklidit uznání.²⁶⁰

Hlavní překážkou uvedení výsledků kongresu do praxe se ukázal sultán. Abdul Hamid II. se nechtěl smířit se ztrátou svých evropských držav a doufal v nový konflikt mezi velmocemi. Zdráhal se podepsat konvenci uznávající okupaci Bosny a Hercegoviny a Novopazarského sandžaku. Vídeň proto okupaci 29. července začala bez podepsané konvence. Sultán navíc podpořil odpor místního muslimského obyvatelstva proti „okupantům“. Přes veškeré Salisburyho úsilí byla konvence mezi Rakousko–Uherskem a sultánem podepsána až 21. dubna 1879. Vzájemné vztahy Vídně a Konstantinopole pak zůstaly velmi napjaté. Beaconsfield a Salisbury měli po Berlíně představu společného postupu Británie, Rakousko–Uherska a Osmanské říše proti Rusku a jeho balkánským spojencům. Ani vztahy Londýna se sultánem ovšem nebyly nejlepší. Sultán se nechtěl smířit také se ztrátou Kypru. V tomto případě už ale konvenci podepsal, a nemohl tak nic dělat.²⁶¹

V únoru 1879 Rusko a Osmanská říše podepsaly konečnou mírovou smlouvu. Poté začalo stahování ruských jednotek z Thrákie. Konečného ujednání mezi Británií a Ruskem o evakuaci ruských jednotek z Východní Rumélie a Bulharska bylo dosaženo v dubnu 1879. Disraeli byl také spokojen s výběrem Alexandra Battenberského jako bulharského knížete. Rusko své jednotky stáhlo do 1. srpna 1879 a hrozba nové války se tím rozplynula.²⁶²

Bohužel žádné nadějné vyhlídky již Beaconsfielda do konce jeho volebního období nečekaly. Zbytek jeho premiérství byl poznamenán komplikovanými koloniálními

---

259 Dopis lorda Salisburyho lordu Lyttonovi z 9. března 1877, in: CECIL, *Life of Robert...*, vol. II, s. 130.

260 BLAKE, *Disraeli*, s. 654.

261 KOVIC, s. 292–293.

262 Tamtéž, s. 297.

událostmi na jihu Afriky a v Afghánistánu.

3. 7 Jižní Afrika

Na vývoji událostí v jižní Africe Beaconsfield v podstatě neměl podíl. Zdejší situace byla dědictvím liberální administrativy a Carnarvonových plánů, jehož cílem bylo dosáhnout zde federace britských území a búrských republik. V dubnu 1877 lord Carnarvon zaznamenal úspěch, když Transvaal souhlasil s anexí. Disraeliho podíl na této záležitosti byl značně omezený, jak již bylo řečeno, kolonie, a především Afrika, ho nezajímaly a do záležitostí Colonial Office zasahoval minimálně.

Beaconsfield na veřejnosti cítil povinnost podpořit britské zástupce. V soukromí však prohlásil, že sir Frere by měl být veřejně obviněn. Události na jihu Afriky rozhodně nebyly výrazem nové agresivní politiky usilující o vojenské rozšíření území, spíše vznikly ze série nedorozumění a špatných kalkulací, porušení pokynů z Londýna a špatného odhadu situace.²⁶³

Lowe zdůrazňuje především špatnou práci, kterou odvedli jeho dva ministři vikomt Cranbrook a Michael Hicks Beach, kteří „*dávali přednost lovení zvěře a červenému vínu před svými vládními povinnostmi.*“²⁶⁴ Ještě horší práci odvedli jeho „men on the spot“ Lytton a Frere. Kombinace těchto dvou faktorů se pak ukázala jako osudová.

Při nástupu konzervativní vlády byl Beaconsfield rád, že může koloniální agendu přenechat lordu Carnarvonovi, jenž měl v dané oblasti velmi dobré renomé, vyplývající také z úspěchu jeho projektu federace Kanady. Naneštěstí jak ukazuje Blake Carnarvon tento úspěšný model převzal jako precedens pro řešení problémů na pohled podobných ovšem v podstatě zásadně odlišných.²⁶⁵ Tím důležitým rozdílem bylo, že v Kanadě byla myšlenka federace vítána, zatímco v jižní Africe si ji přála jen menšina Angličanů a hlavně nikdo z Búrů. Půdy chtiví Búrové se nikdy netajili svou nenávistí k Britům a jen

---

263 WALTON, c. d., s. 41.

264 LOWE, s. 76

265 BLAKE, *Disraeli*, s. 665.

ze strachu před Zuluy Búrové v Transvaalu souhlasili v dubnu 1877 s britskou anexí. Tehdy Carnarvon vybral na post guvernéra Kapska a vysokého komisaře pro jižní Afriku sira Bartla Frera, jenž se rozhodl vyřešit otázku Zuluů. Sir Frere byl zkušeným indickým úředníkem, bývalým guvernérem Bombaje, členem India Council a skálním příznivcem *forward policy*.²⁶⁶ Jeho cílem bylo vytvořit Jihoafrickou federaci a stát se jejím prvním generálním guvernérem. V tomto směru očekával, že mu Londýn ponechá volnou ruku.

Situace na jihu Afriky byla velmi složitá. Vedle britských kolonií Kapsko a Natal a búrských republik Transvaal a Oranžsko zde byla řada domorodých kmenů, z těch významných například Xhosi,²⁶⁷ a zulské království v čele s Cečvajem, velmi schopným mužem, který obnovil tradiční systém, kdy se mladí muži mohli oženit až poté, co smočili svou zbraň v krvi.²⁶⁸ Když Carnarvon rezignoval kvůli nesouhlasu s premiérovou východní politikou, stal se novým sekretářem pro kolonie Michael Hicks Beach, jenž ovšem neměl téměř žádné znalosti o africké problematice.²⁶⁹ Frere se začal obávat, že změna na tomto postu ohrozí jeho plány, a proto je ještě urychlil. Frera je možné vinit z přehnané horlivosti a nedostatečné informovanosti z Londýna, na druhou stranu Londýn svého reprezentanta nedostatečně kontroloval. Další komplikací pak byla pomalost komunikace, kdy dopisy mezi Londýnem a hlavním městem Natalu Pietermaritzburgem putovaly tři týdny často až měsíc.

Frere byl přesvědčen, že k zabezpečení míru v oblasti je třeba skoncovat se Zuluy. Požádal proto Londýn o posily. Nemohl si vybrat horší načasování. Kabinet se soustředil na problémy v Afghánistánu, a proto jeho žádosti nebylo vyhověno. 4. listopadu Frere obdržel zprávu od Hickse Beache, jenž vyjádřil svou víru v možnost udržení přátelských vztahů s Cečvajem. 7. listopadu sekretář pro kolonie dokonce zaslal dopis speciálně zakazující vypovězení války. Tento dopis Frere obdržel až 13. prosince, i když již 30. listopadu dostal telegrafický přehled. Přesto Frere pokračoval ve svých plánech a 11. prosince vydal ultimátum Cečvajovi, o němž byl přesvědčen, že povede k

266 ST JOHN, c. d., s. 190.

267 „Xhoský problém“ řešen během xhoských neboli kaferských válek v letech 1811–1812, 1819, 1834–1835, 1846–1847, 1850–1853 a 1877–1878. blíže k situaci na jihu Afriky viz VANDERVORT, Bruce, *Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830–1914*, London 1998.

268 Blíže viz MACCLENDON, Thomas V., *White Chief, Black Lords: Shepstone and the Colonial State in Natal, South Africa, 1845–1878*, Rochester 2010.

269 Blíže viz COPE, R. L., *Local Imperatives and Imperial Policy: The Sources of Lord Carnarvon's South African Confederation Policy*, in: *The International Journal of African Historical Studies*, Vol. 20, No. 4, 1987, s. 615–626.

válce. Požadoval demobilizaci jeho jednotek, přijetí stálého britského rezidenta a změnu jejich manželského zákona.²⁷⁰ Text ultimáta dorazil do Londýna až 2. ledna, pouze devět dní před vypršením ultimáta. Válka byla proto Frerovou válkou, když Londýn postavil před hotovou věc. Není pochyb, že neuposlechl instrukcí. Jak Blake vyzdvihuje, pokud by byl ve své horlivosti úspěšný, bylo by mu stejně jako Lyttonovi odpuštěno.²⁷¹

22. ledna 1879 došlo ke katastrofě. Zulské *impi*²⁷² o zhruba 20 000 válečnicích zcela zdecimovaly britskou posádku 1 200 mužů pod horou Isandhlwana. K této události přitom podle mnoha historiků vůbec nemuselo dojít, kdyby v táboře nezanedbali základní obranné postupy, které byly úspěšně uplatněny v dalším britském táboře Rorke's Drift. Zpráva o masakru u Isandhlwany do Londýna dorazila 12. února. Beaconsfield byl zdrcen a pobouřen. Zodpovědnost kladl za vinu vrchnímu veliteli britských jednotek Chelmsfordovi,²⁷³ jehož žádosti o posily nyní musel vyhovět. Celou záležitost britský premiér považoval za ohrožení své koncepce zahraniční politiky a za poškozující finance, již tak pošramocené ekonomickou a zemědělskou krizí. Beaconsfield neměl být ušetřen ještě jedné, v otázce prestiže snad ještě horší rány. S posilami do jižní Afriky odcestoval i syn Napoleona III. Napoleon Ludvík. Beaconsfield byl rozhodně proti, královna Viktorie a princova matka císařovna Evženie s podporou vévody z Cambridge²⁷⁴ ovšem jeho rady neuposlechly.²⁷⁵ Smrt francouzského prince znamenala pro vládu další zbytečnou ránu. Katastrofa u Isandhlwany vedla veřejnost k protestům proti Frerovi i Chelmsfordovi. Beaconsfield rozhodl ponechat Frera na jeho pozici, ale byl mu zaslán ostrý dopis s napomenutím. Vůči Chelmsfordovi tak velkorysý nebyl. Měl být nahrazen generálem sirem Garnetem Wolseleym, jenž se stal vrchním komisařem a vrchním velitelem Natalu, Transvaalu a Zulsku s civilní i vojenskou pravomocí. Chelmsford chtěl alespoň trochu svoji pověst zachránit, a proto obešel rozkazy a 4. června vybojoval u Ulundi konečné vítězství nad Zuluy. Ihned poté rezignoval. Královna silně oponovala premiérovu výběru Wolseleyho, kterého neměla ráda. Beaconsfield jí v odpovědi na její protesty 24. srpna napsal: „*Je zcela pravda, že*

270 ST JOHN, c. d., s. 191.

271 BLAKE, *Disraeli*, s. 670.

272 Armáda, jež byla hlavním nositelem kolektivní zuulské identity.

273 Generál Frederic Thesiger, 2. baron Chelmsford (1827–1905), nejvíce proslul jako vrchní velitel v britsko–zuulské válce; Isandhlwana byla nejhorší porážkou britské armády v koloniálních válkách.

274 Princ Jiří, vévoda z Cambridge (1819–1904), vnuk Jiřího III., bratranec královny Viktorie, v letech 1856–1895 vrchním velitelem britské armády.

275 Blíže viz BUDIL, Ivo. T., *Válka Zuluů. Britsko-zulská válka v roce 1879*, Praha 2006, s. 222–231.

Wolseley je egoista a chvástal. To byl i Nelson."²⁷⁶ Královna naopak měla z blíže neznámých důvodů pro Chelmsforda sympatie a když se vrátil do Anglie, bránila ho a často tvrdila, že Ulundi odčinilo Isandhlwanu.

Beaconsfield obhajoval politiku vlády ve Sněmovně lordů 26. března 1879, kdy reagoval na projev markýze Lansdowna, který prohlásil, že *„tato sněmovna, přestože ochotná podpořit vládu Jejího Veličenstva ve všech nezbytných opatřeních s cílem obrany námi ovládaných území v jižní Africe, lituje, že ultimátum, s nímž bylo operováno jako válku vyvolávající, bylo předáno zulskému králi před schválením odpovědnými poradci Koruny, a že útočná válka by neměla být zahájena bez nevyhnutelné a naléhavé nutnosti a bez adekvátní přípravy. Tato sněmovna také lituje, že poté co byl vysoký komisař dokonce kritizován vládou Jejího Veličenstva v depeši z 19. března 1879, bylo řízení událostí ponecháno v jeho rukou.*"²⁷⁷ Beaconsfield v odpovědi prohlásil: *„Bylo moudré, že takový krok ze strany sira Bartla Frera, jakým bylo vypovězení války bez konzultací s vládou v Londýně, by měl být ponechán bez povšimnutí? Nebylo naší povinností zvážit, pokud bude nahrazen, zda ho můžeme nahradit někým stejně kvalifikovaným, aby naplnil povinnosti a zodpovědnost, která na něm bude? To je to, co jsme museli zvážit. Zvážili jsme to důkladně s přihlédnutím k veřejnému zájmu, a dospěli jsme k závěru, že udržení sira Frera v jeho pozici je naší povinností, navzdory nevyhovujícímu pozorování a kritice, jíž si jsme samozřejmě vědomi to může vést.*" ... *Měli jsme na mysli pouze jeden cíl, a to postarat se, že i v této kritické chvíli záležitosti Jejího Veličenstva v jižní Africe budou řízeny někým nejen kvalifikovaným pro tento úkol, ale někým, kdo je nadřazen komukoli jinému, koho bychom pro tento úkol vybrali. Jediná otázka, kterou dnes musíme rozhodnout, je – bylo povinností vlády Jejího Veličenstva odvolat sira Bartla Frera v důsledku toho, že bez našeho souhlasu vyhlásil válku? Nemysleli jsme si, že to bylo naší povinností, a nemyslíme si to ani teď.*"²⁷⁸

Nákladnost celé jihoafrické politiky se stala vítanou zbraní opozice – zbytečná a nákladná válka, Gladstone by ještě dodal a zdůraznil nemorální. Když se ovšem liberálové dostali k moci, váhali se změnou politiky a donutila je k tomu až porážka

276 Dopis lorda Beaconsfielda královně Viktorii z 24. srpna 1879, in: BUCKLE, vol. 6, s. 435.

277 *War in South Africa*, 26 března 1879, in: *Selected speeches...*, s. 260.

278 Tamtéž, s. 255–256.

Búry u Majuba Hillu v roce 1881. Tisk tehdy požadoval odvetu, Gladstone dal ale přednost jednání. Výsledkem byla Pretorijská konvence, která potvrdila nezávislost Transvaalu s tím, že Britové si udrží kontrolu jeho zahraniční politiky.

3. 8 Afghánistán

Podobný vývoj událostí jako na jihu Afriky lze zaznamenat i v případě Indie a Afghánistánu.

Po Krymské válce se oslabené Rusko načas stáhlo z evropské politiky a zaměřilo svou pozornost do střední Asie, kde rychle postupovalo. Vůdčí postavou ruské expanze v Centrální Asii byl generál Konstantin P. Kaufman.²⁷⁹ V roce 1868 Kaufman ovládl Samarkand a Bucharu, v letech 1872–1873 si podrobil Chívu, jež se stala vazalem Ruska, a tím se také carská říše dostala do přímého sousedství s Afghánistánem. Díky těmto výpadům na britské straně začaly narůstat obavy o bezpečnost Indie.²⁸⁰ Jak již bylo několikrát zdůrazněno, Disraeli Indii přikládal tu největší důležitost. Byl Indií fascinován a domníval se, že její držení je hlavní důvod, proč se Británie může označit za světovou velmoc. Do jisté míry se nákup akcií Suezského průplavu, císařský titul pro královnu Viktorii i velká východní krize dají interpretovat jako obava o britskou pozici v Indii. Specifickou otázkou byla obrana severozápadní hranice mezi Indií a Afghánistánem. Po staletí všichni útočníci přišli touto cestou a Britové se začali obávat ruského ohrožení jejich nejcennější držby, zvláště po vyslání ruské diplomatické mise do Kábulu.²⁸¹

Existovaly v podstatě dva politické názory (školy) na afghánský problém. Tím prvním byla politika „mistrné nečinnosti“ (*Masterly inactivity*), jejíž podstata spočívala v tom, že Britové by se měli držet stranou Afghánistánu s jeho nepřístupnými horami a stále válčícími kmeny a držet obranou pozici na řece Indus. Druhý směr byl označován jako „*forward policy*“, který prosazoval rozhodnější politiku vedoucí k aktivnější roli v

---

279 Generál Konstantin Petrovič Kaufman (1818-1882), nejslavnější ruský vojenský administrátor, od 1867 až do své smrti guvernérem Turkestánu.

280 SETON-WATSON, c. d., s. 4.

281 ST JOHN, c. d., s. 193.

Afghánistánu, jehož cílem byla kontrola afghánské zahraniční politiky.²⁸²

V otázce Afghánistánu se podle Waltona spojily dvě britské obsese: obrana Indie a obavy z Ruska. Beaconsfield nesdílel rusofobii některých svých konzervativních kolegů, přesto hleděl na ruskou diplomacii s podezřením a obezřetností. Indie a její bezpečnost pro něj byla stěžejní otázkou.²⁸³ Po rezignaci indického vicekrále lorda Northbrooka v roce 1876, jenž preferoval první školu, vybral Beaconsfield za jeho nástupce lorda Lyttona, britského vyslance v Lisabonu a syna jeho starého přítele Bulwera Lyttona, jenž byl zářným příkladem druhého pojetí.

Události se daly do pohybu v červenci 1878, když emír Šer Alí Chán v Kábulu přijal ruskou delegaci vedenou generálem Stoletovem. Lytton takovýto krok považoval za nepřijatelný a požadoval od emíra okamžité přijetí také britské mise a vykázaní ruské delegace. Z Londýna získal souhlas s prvním bodem, nikoli však s tím druhým. Podle St Johna nebyli v Londýně tak krátce poté, co byla zažehnána válka s Rusy kvůli Konstantinopoli, ochotni riskovat válku v Afghánistánu kvůli něčemu pro většinu tak nedůležitému jako byla přítomnost ruské mise v Kábulu.²⁸⁴ Aby eliminoval možnost vypuknutí konfliktu, Foreign Office 19. srpna zaslal do Petrohradu depeši protestující proti přítomnosti ruské mise v Kábulu. Lytton ovšem o tomto kroku byl informován až 13. srpna, kdy již byly připraveny plány pro britskou misi do Kábulu.²⁸⁵ Lytton dostal dva příkazy. Měl počkat, dokud nebude přijata ruská odpověď a neměl misi posílat přes Chajbarský průsmyk ale přes Kandahár. 21. září přesto Lytton vyslal misi přes Chajbarský průsmyk. Žádný postih z Londýna za neuposlechnutí rozkazů ovšem nepřišel. Britské misi byl na hranicích odmítnut vstup do země, což byla událost výrazně poškozující britskou prestiž. Emírovi bylo zasláno ultimátum požadující přijetí stálé britské mise v Kábulu a když nepřišla žádná odpověď, byly 21. listopadu do Afghánistánu vyslány jednotky. Emír utekl ze země do Turkestánu a požádal Rusy o pomoc, ovšem bezúspěšně. Do Kábulu se již nikdy nevrátil, zemřel v exilu v únoru 1879. Novým emírem se stal jeho syn Muhammad Jakub Chán, který 26. květnu 1879

---

282 Někdy bývá užíváno pojmů Pandžábská škola pro „mistrnou nečinnost“ a Sindhská škola, jež prosazovala zejména obsazení Kvéty.

283 WALTON, c. d., s. 42.

284 ST JOHN, c. d., s. 195.

285 Blíže viz COWLING, Maurice, *Lytton, the Cabinet, and The Russians, August to November 1878*, in: *The English Historical Review*, Vol. 76, No. 298, 1961, s. 59–65.

podepsal s Lyttonovým vyslancem majorem Louisem Cavagnarim v britském vojenském táboře ve vsi Gandamak na východě Afghánistánu smlouvu, v níž akceptoval podřízení afghánské zahraniční politiky Britům a souhlasil s přijetím stálé britské mise v čele s Cavagnarim.²⁸⁶ Lytton doufal, že skrze emíra bude dění v Afghánistánu ovládat. Do této chvíle to vypadalo na oslňující britský úspěch. Poté ovšem 3. září došlo k masakru britské mise. Kvůli britské prestiži bylo nutné, aby byl takovýto čin pomstěn. Pod velením generála Robertse²⁸⁷ vtáhla do Afghánistánu britská armáda a 18. října vstoupila do Kábulu a obsadila Kandahár a Džalálábád, čímž začala druhá fáze války.²⁸⁸ Britové ovšem neměli jasnou představu co s Afghánistánem. Nakonec si ponechali kontrolu jen nad jižní částí země. V srpnu 1880 Britové Afghánistán opustili, když se předtím dohodli s novým emírem Abdurrahmánem. Jeho nástup byl podle Kakara „výsledkem všeobecné opozice k britským okupantům, faktu, že ho Lytton schválil a jeho vlastního realistického přístupu.“²⁸⁹

Podle Waltona afghánský problém stejně jako události na jihu Afriky nebyl výrazem nové agresivní politiky. Problém podle něj vznikl s přijetím ruské delegace emírem. Britové se tehdy začali ještě více obávat o bezpečnost Indie a události dal do pohybu příliš aktivní lord Lytton, který cítil potřebu pomstít v jeho očích ponižující odmítnutí jím vyslané delegace. Stejně jako v případě sira Frera i výběr lorda Lyttona se nyní ukázal jako nevhodný.²⁹⁰ V obou případech také Gladstone neváhal využít příhodných okolností k útokům na vládu. Otázkou je, zda je správné tvrzení některých historiků,²⁹¹ že Disraeli svou rétorikou v otázce zahraniční politiky vytvořil atmosféru, která jeho podřízené, v tomto případě Frera i Lyttona, mohla vést k domněnce, že jsou ve svém útočném kurzu podporováni z Londýna a že se od nich vlastně i očekává, protože tak činí pro velikost a prestiž impéria. Na druhou stranu je důležité zmínit, že kontrolovat Lyttona byl hlavní úkol sekretáře pro Indii, jímž byl Gathorne Hardy, vikomt

---

286 NAWID, Senzil, The State, the Clergy, and British Imperial Policy in Afghanistan during the 19th and Early 20th Centuries, in: International Journal of Middle East Studies, Vol. 29, No. 4, 1997, s. 589–591.

287 Generál Frederick Roberts, 1. hrabě Roberts (1832–1914) 1878 velitelem britských sil v indickém pohraničí, velitelem trestné expedice do Kábulu, 1881 guvernérem Natalu, 1885 se vrátil zpět do Indie, 1900 vrchním velitelem v jižní Africe.

288 KAKAR, Mohammad H., *Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863–1901*, Boston 2006, s. 26–29.

289 Tamtéž, s. 43.

290 WALTON, c. d., s. 41–42.

291 Např. Walton, St John, Blake.

Cranbrook. Ten ovšem o tento post nikdy nestál a na jeho práci to bylo vidět.²⁹² O záležitost se začal více zajímat lord Salisbury, který si nepřál jakékoli komplikace ve vztahu k Rusům a s překvapením zjistil, že Cranbrook nemá situaci vůbec pod kontrolou. Salisbury byl v kabinetu také největším kritikem Lyttonových neuvážených kroků a nečinnosti Cranbrooka, jenž strávil většinu krizových dní od srpna do listopadu na dovolené.²⁹³

Beaconsfield se na veřejnosti za Lyttona vždy postavil, v soukromí dával ovšem průchod svému rozhořčení, jak ukazuje jeho dopis Cranbrookovi, v němž napsal: *„Nejsem spokojen se současnou situací, nic nemůže ospravedlnit Lyttonovy kroky, pokud nebyl připraven jednat nebo se nacházel v situaci, kdy bylo ospravedlnitelné neuposlechnout rozkazy vlády. Bylo mu řečeno, aby počkal, pokud neobdržíme odpověď od Rusů na náš protest. Velmi jsem na tomto trval. Neuposlechl ... Bylo mu řečeno, aby misi vyslal přes Kandahár. Poslal ji přes průsmyk a dostalo se mu pohrdavého odmítnutí, které můžeme těžko snést. Když vicekrálové a vrchní velitelé neuposlechnou rozkazy, měli by si být jisti úspěchem svého konání. Lytton neuposlechnutím rozkazů získal pouze urážku a neúspěch ... .“*²⁹⁴

Jeho veřejný projev z 10. prosince 1878 byl k Lyttonovi přívětivější. Snažil se tehdy také odmítnout útoky na agresivitu konzervativní zahraniční politiky a vysvětlit důvody kroků podniknutých v Afghánistánu: *„Obecně převažují názory, že záměrem (konzervativní – pozn. R. G.) vlády bylo dobýt Afghánistán a připojit ho k impériu. Říkám Vám, že toto jistě nebyl náš cíl, a že náprava našich hranic (scientific frontier) bude vším, co si přejeme. Jaká je „scientific frontier“ v porovnání s nahodilou hranicí? Jak jedna velká vojenská autorita pravila – „scientific frontier“ může být bráněna posádkou o 5 000 mužích, zatímco nahodilá hranice může vyžadovat armádu až o 100 000 mužích a dokonce ani poté nemusí být bezpečná před náhlými útoky. Naším úkolem nyní není rozhodnout, jaké přípravy mají být v tomto směru podniknuty, řeknu jen to, že povinností vlády Jejícího Veličenstva je postarat se o bezpečnost Indie.“*²⁹⁵ Hrozba války s Ruskem podle Beaconsfielda pominula, přesto tvrdil, že *„je pro nás*

292 Blíže viz COWLING, c. d., s. 59–60.

293 Tamtéž, s. 76–79.

294 Dopis Disraeliho Cranbrookovi, 26 Sept. 1878, otištěn in: BUCKLE, G. E., *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, vol. VI, 1920, s. 382.

295 *Afghan War*, 10. prosince 1878, in: *Selected speeches...*, s. 244–245.

zcela nemožné, po všem co se událo, nechat věci tak, jak jsou. Poté, co jsme viděli ruské armády na dohled Afghánistánu, a jejich vyslance uvnitř hradeb Kábulu, nemůžeme pokračovat ve starém systému a oddávat se představě, že naše hranice je náležitě zajištěna." ²⁹⁶ Tento projev je zajímavý také kvůli jeho jízlivé poznámce týkající se Derbyho: *„Urozený hrabě, jenž mluvil minulou noc z druhé strany lavic, pronesl velmi důvtipný projev, vyznačující se všemi jeho příznačnými znaky. Nikdy jsem nebyl více potěšen. Dlouho jsem poslouchal to, co znělo jako obhajoba vlády, uvědomujíc si, že tato slova pronáší starý přítel, s nímž jsem pracoval čtvrt století v naprosté shodě, a který mě naneštěstí opustil za okolností, nad nimiž neměl žádnou kontrolu. Pomyslel jsem si, že se snaží o odčinění při příležitosti bránit politiku této vlády. Ovšem, předtím, než si sedl, veškerá náklonnost v mém srdci ustala když jsem zjistil, že navzdory jeho souhlasu s vládní politikou, byl připraven hlasovat pro návrh (vyslovení nedůvěry vládě – pozn. R. G.). Co mě překvapilo více než vše ostatní, byl důvod, který pro to uvedl a sice, že jsme nešli do války s Ruskem. Řekl „pokud byste jednali logicky a správně, měli jste jít do války s Ruskem, a proto musím hlasovat pro návrh." A dále „nejenže jste měli jít s Ruskem do války, ale ohledně Afghánistánu jsme se k emírovi měli chovat s větší slušností a laskavostí. Měli jste na něj udělat dobrý dojem a učinit veškeré kroky, které mohly vést k získání kontroly nad jeho politikou." Ale to je přesně to, co jsme učinili. Skutečně, s emírem bylo jednáno jako s rozmazleným dítětem."* ²⁹⁷ Pro potvrzení svých argumentů zmínil telegram lorda Napiera, v němž napsal, že *„Afghánistán, pokud se bude nacházet v rukou nepřátelské velmoci, může kdykoli učinit osudový úder našemu impériu. Nemůžeme zůstat v defenzivě, aniž bychom se nevystavili neúnosnému úbytku našich zdrojů. Naše hranice je slabá, nové pozice jsou nezbytné pro naši bezpečnost."* ²⁹⁸

Abdurrahmán sice přijal podmínky smlouvy z Gandamaku, zejména britskou kontrolu jeho zahraniční politiky, ale požadoval navrácení Kandaháru a zachování územní integrity Afghánistánu. Lyttonův nástupce v úřadě vicekrále, lord Ripon ²⁹⁹ se chtěl vyhnout odpovědnosti za držení Kandaháru a jeho názor byl sdílen i novou

---

296 *Afghan War*, 10. prosince 1878, in: *Selected speeches....*, s. 246.

297 Tamtéž, s. 247.

298 Tamtéž, s. 249.

299 George Robinson, 1. markýz Ripon (1827-1909), liberál, 1880–1887 vicekrál Indie, 1905–1908 v čele Sněmovny lordů.

liberální vládou v Londýně. Proto byl emírovi Afghánistán předán celý. Navzdory kontrole nad afghánskou zahraniční politikou nepředstavoval Afghánistán pro Brity stabilní satelit, protože Abdurrahmánova pozice nebyla zcela bez opozice, o čemž svědčí rebélie Ajjúba Chána, bratra Jakuba Chána, kterou v září 1880 porazil generál Roberts, ovšem jen dočasně.³⁰⁰ Po druhé britsko–afghánské válce vykrystalizovaly v britských oficiálních kruzích dvě koncepce přístupu k Afghánistánu, přestože obě byly zformulovány mnohem dříve: koncept „*buffer state*” a „*scientific frontier*”. Obě koncepce lze považovat za produkt britské rusofobie a obě byly uplatněny s cílem učinit Indii bezpečnější před ruskou hrozbou invaze. Jestli tento strach byl oprávněný, bylo a je otázkou. Idea nárazníkového státu („*buffer state*”) mezi ruským a britským impériem vznikla po britském stažení z Afghánistánu v roce 1841. O tři roky později Británie a Rusko dospěly k dorozumění známému jako Asijská otázka („*Asiatic Question*”), kdy Rusko souhlasilo, že ponechá nezávislost chanátům ve střední Asii, které budou tvořit nezávislou zónu, která zabrání případným nebezpečným střetům mezi oběma velmocemi. Sami Rusové ovšem tuto politiku po porážce v Krymské válce začali porušovat a přistoupili k okupacím jako kompenzaci za oslabení na Balkáně.³⁰¹ V roce 1868 Rusko dosáhlo hranic Afghánistánu, přesto ještě v roce 1873 došlo s Británií k dorozumění, nikoli dohodě, že řeka Oxus (Amudarja) bude tvořit hranici mezi Ruskem ovládanou Bucharou a Afghánistánem, a že Afghánistán bude mimo ruskou sféru vlivu. Toto dorozumění bylo pokračováním teorie o nárazníkovém státu. Navíc to naznačovalo, že Rusko považuje Afghánistán za britskou sféru vlivu a že Británie naopak uznává ruské zábery až k řece Oxus.³⁰² Zlomem byla britsko–afghánská válka, která přinesla aktivnější a útočnější teorii *scientific frontier*, jejímž hlavním představitelem byl generál Roberts, jenž byl v letech 1885–1893 vrchním vojenským velitelem v Indii.³⁰³

16. dubna 1881 liberální vláda rozhodla o opuštění Kandaháru. Stažení z Afghánistánu bylo jedním z hlavních cílů Gladstonovy vlády, většina Britů se ovšem domnívala, že se toto stažení nebude týkat i Kandaháru. Když proto bylo upřesněno, že i strategický Kandahár bude opuštěn, vyvolalo to vlnu emocí. V reakci na toto

---

300 JOHNSON, R. A., "Russians at the Gates of India"? Planning the Defence of India, 1885– 1900, in: The Journal of Military History, Vol. 67, No. 3, 2003, s. 705–706.

301 KAKAR, c. d., s. 222.

302 Tamtéž, s. 223.

303 Blíže viz JOHNSON, c. d., s. 710–719.

rozhodnutí lord Lytton 3. března přednesl ve Sněmovně lordů návrh, jehož obsahem bylo, že lordům nebylo předloženo nic, co by ospravedlňovalo stažení z Kandaháru. Po debatě, jež trvala dvě noci, bylo rozhodnuto ve prospěch vlády 89 hlasy, 165:76. Projevy lorda Lyttona a markýze Salisburyho spolu s projevem lorda Beaconsfielda dokumentovaly stanoviska opozice. Bývalý britský premiér tehdy pronesl jednu ze svých posledních řečí, v níž shrnul důvody vedoucí podle něj k válce a motivy jeho vlády: *„Afghánský emír před několika lety požádal o naši pomoc, obrátil se na tehdejšího vicekrále, nyní prvního lorda admirality (lord Northbrook – pozn. R. G.), a tento vicekrál považoval za svou povinnost tuto snahu o sblížení odmítnout. Toto odmítnutí stálo na počátku všech nedorozumění a neštěstí, které se od té doby udály. O tři roky později, vyděšený zprávami, že Rusové jsou v Mervu, tehdejší vicekrál rozhodl o plánu, jenž dle jeho názoru, měl být přijat s ohledem na z toho vyplývající možné těžkosti a nebezpečí, a navrhl ofenzivní a defenzivní smlouvu s Afghánistánem, a ustanovení rezidenta na britské straně Hérátu. Toto jsou nejdůležitější body a musím říci, že jsem velmi překvapen, s připomínkou těchto faktů, tónem, který nynější první lord admirality hovoří o mém příteli, bývalém vicekráli Indie. Dalo by se z toho usuzovat, že tento lord byl žákem „školy míru za každou cenu“ (pupil of the peace at any price school).“*³⁰⁴ *„Naše (konzervativní vlády – pozn. R. G.) celá politika v Afghánistánu je popisována jako katastrofická. ... Naše vzpomnutí dřívějšího spojení současného prvního lorda Admirality s emírem, vypadá, jako že bylo zcela vymazáno z paměti národa.“*³⁰⁵

Gladstone také zastavil budování strategicky významné železnice do Květy (Quetty), což se ukázalo jako velká chyba v souvislosti s ruským obsazením Mervu v roce 1884, kdy liberální vláda dala rozkaz k urychlenému obnovení stavby.³⁰⁶ Krize kolem oázy Pendžeh v následujícím roce pak i Gladstona přesvědčila o nutnosti hájit britské zájmy proti Rusům, jejichž slibům se nedalo věřit. Ze zpětného pohledu se proto razantnější konzervativní politika nejevila tak špatná.

---

304 *Evacuation of Candahar*, 4. března 1881, in: *Selected speeches...*, s. 261.

305 Tamtéž, s. 266.

306 LOWE, c. d., s. 78.

3. 9 Disraeli jako prorok „nového imperialismu“ ?

Osobnost Benjamina Disraeliho ve své době vzbuzovala vášně. Jedni ho obdivovali, druzí nesnášeli, podobně jako Gladstona, jejich kolegové, třeba lord Salisbury, takové kontroverze ale nevyvolávali. S Disraelim jsou spojovány pojmy jako „imperialismus“, „jingoismus“, „beaconsfieldismus“. Pojem imperialismus byl stále více skloňován po přijetí *Royal Titles Act*, jingoismus se zrodil během velké východní krize a beaconsfieldismus „vymyslel“ Gladstone během své Midlothianské kampaně, když se chtěl co nejvíce vymezit vůči zahraniční politice svého soka. Po Disraeliho smrti ho jeho obdivovatelé začali označovat za proroka „nového imperialismu“ a první důkazy k tomuto tvrzení našli v jeho slavných projevech z Crystal Palace a Manchesteru. U historiků se dají vysledovat dva tábory. První by mohl reprezentovat C. C. Eldridge,³⁰⁷ jenž zdůrazňuje, že toto tvrzení je značně nadsazené, a vyzdvihuje, že Disraelimu nikdy nešlo o dobývání a získávání nových území, jeho cílem byla konsolidace stávajícího impéria a důraz na prestiž v mezinárodních vztazích. Přijmeme-li tuto argumentaci, bude se jako větší „imperialista“ jevit paradoxně Gladstone, za jehož vlád došlo k větším koloniálním záběrům než za vlády Disraeliho. Na druhé straně názorového spektra je již zmiňovaná historička Freda Harcourt,³⁰⁸ která ho jednoznačně za proroka nového imperialismu považuje. Na rozdíl od George Buckla, jenž jeho narůstající zájem o impérium datuje přibližně od roku 1872, tedy od oněch dvou projevů, vidí Harcourt počátek již u habešské expedice v roce 1867, o čemž byla řeč v předchozí kapitole.

Disraeliho výroky *„východní otázka je čistě politická otázka týkající se rozdělení moci, jež nemá co dělat s náboženským zanícením,“* nebo že *„diplomacie je síla bez použití násilí“* a že *„síla může být konfrontována pouze silou“*, svědčí o jeho diametrálně odlišném náhledu na zahraniční politiku na rozdíl od moralistního Gladstona.

---

307 ELDRIDGE, C. C., *Disraeli and the Rise of a New Imperialism*, Cardiff 1996.

308 HARCOURT, Freda, *Disraeli's Imperialism, 1866-1868: A Question of Timing*, in: *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 1, 1980, s. 87–109.

4 Poslední léta, Disraeliho odkaz

4. 1 Prohra ve volbách a pozice ve straně

Nešťastné události na jihu Afriky a v Afghánistánu nijak nepřidaly na popularitě konzervativní vlády. Často se ovšem zapomíná na mnohem důležitější důvod jejich voličského propadu, kterým byla vleklá zemědělská krize. Po občanské válce se naplno projevila síla USA a všechny evropské země s výjimkou Británie a Belgie postupně sáhly k ochranným clům, aby chránily své domácí producenty. Situace vybízela k tomu, aby Beaconsfield oprášil argumentaci obránců obilních zákonů z doby před třiceti lety. Beaconsfield to ovšem neměl v úmyslu. Tato otázka pro něj byla již jednou pro vždy uzavřena. Navíc situace se dávno změnila. Zemědělství sice stále zaměstnávalo nejvíce lidí, neurčovalo však prosperitu národa jako celku.³⁰⁹ Beaconsfield musel být svědkem počátku procesu úpadku moci pozemkové aristokracie, z pádu cen zemědělských výrobků měly naopak profit městské working classes. K tomuto problému se přidala Gladstonova do té doby nevídaně útočná předvolební kampaň, kterou mistrně zorganizoval lord Rosebery, jenž se inspiroval vedením volebních kampaní v USA. Jenkins zdůrazňuje, jak Gladstonova „*pout*“ do Midlothianu v listopadu 1879 byla katalyzátorem obrovského vzednutí morální politiky proti beaconsfieldismu.“³¹⁰ Gladstone v podstatě prohlašoval, že Disraeli, na něhož zacílil svou kritiku, nikoli na konzervativní vládu jako na celek, představuje hrozbu morálnímu zdraví národa. Dle jeho vysvětlení se vlastně jen kvůli tomu vrátil do politiky, aby napravit toto „zlo“, a poté se zase vrátil na odpočinek.

8. března 1880 Beaconsfield oznámil svůj záměr rozpustit k 24. březnu parlament. Jeho předvolební řeč dostala formu otevřeného dopisu vévodovi z Marlborough, lordu lieutenantovi v Irsku, v němž zdůraznil hrozbu Unii ze strany liberálů, kteří sympatizují s požadavky Home Rulers, a zcela jasně takovýto postoj

---

³⁰⁹ Blíže viz BLAKE, *Disraeli*, s. 697–698.

³¹⁰ JENKINS, T. A., *Gladstone, the Whigs and the Leadership of the Liberal Party, 1879-1880*, in: *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 2, 1984, s. 344.

ztotožnil s nevlasteneckým postojem, jež rozloží britské impérium.³¹¹ Nezískal ovšem příliš pozornosti, přestože z dlouhodobého hlediska se jeho odhad situace ukázal jako prorocký.

Do značné míry konzervativci nebyli schopni nebo spíše ochotni reagovat na Gladstonovy masové mítinky. Gladstonův „humbuk“ považovali za nepatřičný. Změnu v tomto směru přinesl až lord Churchill. Pravdou také je, že členové Sněmovny lordů se nemohli veřejně angažovat ve volební kampani. Toto pravidlo se týkalo nejen premiéra, ale také jeho nejlepších řečníků Salisburyho, Cairnse a Cranbrooka. Přední ministři z Dolní sněmovny zase na tento úkol nestačili, Blake označil Northcota za příliš mírného, W. H. Smithe za nudného a Crosse za tvrdého a jednotvárného.³¹²

Liberálové triumfovali, získali 353 křesel, konzervativci 238 a irští Home Rulers 61. Gladstone nebyl ochoten přijmout jakýkoli jiný než premiérský post. Dosavadní šéfové strany Hartington a Granville museli vyklidit pozice. Jenkins vyzdvihuje především kvality Hartingtona, jenž se podle něj *„ukázal jako dobrý vůdce. Jeho pozice ale byla nevděčná. Ujal se řízení strany po Gladstonově uraženém odchodu a musel ji znovu vyklidit, když se uráčil vrátit. Byl mužem skvělých kvalit. Většina whigů také nesdílela Gladstonovy výhrady k Beaconsfieldově zahraniční politice a naopak si mnohem realističtěji uvědomovali, že naprostá změna (kurzu v zahraniční politice – pozn. R. G.) není možná.“*³¹³ Hartington a Granville se domnívali, že strana by byla bez Gladstona oslabena, protože ho podporovalo sílicí levicové křídlo strany. Navzdory královně a mnoha mocným liberálům se Gladstone znovu stal premiérem a dokončil své dílo zničení vlastní strany. Podle Jenkinse se zde znovu projevil jeho mesiášský komplex, protože *„Gladstone toužil být povolán zpět ke kormidlu, aby mohl být tím, kdo přivedl stát znovu do klidnějších vod, ale nejprve musel přesvědčit svou posádku, že pokud ho nepozvou zpět, mohl by stejně tak jejich loď potopit.“*³¹⁴ Gladstonovo vystupování ho ještě více odcizilo whigům, kteří si vždy vysoce cenili stability a kontinuity ve vládní politice a v řízení národních zájmů, a rozhodně si nepřáli vidět vládu narušovanou takovými přehnanými a zároveň pomíjivými výkyvy veřejného

---

311 Dopis lorda Beaconsfielda vévodovi z Marlborough z 8. března 1880, in: BUCKLE, c. d., vol. 6, s. 514–516.

312 BLAKE, *Disraeli*, s. 709.

313 JENKINS, *Gladstone, the Whigs and the Leadership...*, s. 350.

314 Tamtéž, s. 360.

mínění. Odsuzovali politické činy vyplývající z Gladstonovy rétoriky před davy posluchačů, v nichž nepřetržitě kritizoval konzervativní vládu. Obávali se, že Gladstone davy manipuluje apelem na jejich city spíše než na rozum.³¹⁵ Jeho „křížové tažení“ proti jingoismu hrozilo roztržkou s whigy a Hartington dokonce pohrozil rezignací.

Beaconsfieldova pozice ve Sněmovně lordů a v celé straně zůstala dominantní. Po prohraných volbách se vrátil k psaní a v listopadu 1880 dokončil román *Endymion*, který je vlastně oslavou žen, jimž hlavní hrdina stejně jako sám Disraeli vděčil za vše. Bývalý premiér za knihu získal 10 000 liber, do té doby nejvyšší sumu za beletristické dílo. Záhy začal pracovat na další knize, kterou již ale nedokončil. Mělo jít o satiru na jeho velkého rivala. 15. března 1881 pronesl svůj poslední projev ve Sněmovně lordů a 19. dubna zemřel. Gladstone nabídnul státní pohřeb ve Westminsterském opatství. Corry jako vykonavatel Beaconsfieldovy vůle to odmítl. Bývalý premiér měl prostý pohřeb v Hughendenu a byl uložen po boku své milované ženy. Důležitost tohoto aktu dokumentovala jen přítomnost nejvýznačnějších osobností země. Vedle členů královské rodiny prince z Walesu, vévody z Connaughtu a prince Leopolda, zde byl přítomen celý konzervativní kabinet s výjimkou Cranbrooka, jenž byl v zahraničí, liberály zastupovali Hartington, Harcourt a Rosebery, z osobních přátel byli přítomni Corry nebo sir Nathaniel Rothschild. Protokol zakazoval panovníci zúčastnit se pohřbu svého poddaného.³¹⁶ Královna přesto trvala na cestě k hrobu svého drahého přítele. 10. prosince také položila květiny na jeho hrob.

4. 2 Odkaz

Disraeliho obdivovatel Randolph Churchill jeho kariéru označil následovně: „*Neúspěch, neúspěch, částečný úspěch, další neúspěch, závěrečný a konečný triumf.*“

317

Disraeli byl skvělý řečník, taktik a oportunista. Mistr v předvádění a politické imaginaci. Podle Charmleye jeho největším odkazem Konzervativní straně je, že z ní

---

315 JENKINS, *Gladstone, the Whigs and the Leadership...*, s. 346.

316 Poprvé toto pravidlo porušila až královna Alžběta II., když šla na pohřeb Winstona Churchilla.

317 ST JOHN, c. d., s. 216.

udělal „národní“ stranu. Díky němu se konzervativci byli schopni identifikovat se silnou zahraniční a obranou politikou. Za toto náleží veškeré uznání právě Disraelimu. Za Palmerstona to byli liberálové, kdo mohl tvrdit, že prosazují zájmy a práva britských občanů po celém světě a kteří byli spojováni se silnou zahraniční politikou.³¹⁸ Derby, stejně jako Aberdeen a Castlereagh před ním, preferoval politiku neintervence spojenou s diplomatickou spoluprací s ostatními velmocemi, „vyhrožování“ vojenskou silou bylo naopak ponecháno Canningovi a Palmerstonovi. S Palmerstonovou smrtí v roce 1865 se zdálo, že zde není žádný očividný nástupce této linie politiky. Dokonce již před jeho smrtí se zdálo, že jeho metody a styl již jsou otázkou minulosti. Tytamtam byly slavné dny jeho projevu v aféře Dona Pacifika. Zdálo se, že krize kolem Šlesvicka a Holštýnska v roce 1864 s konečnou platností zdiskreditovala jeho politiku „blafování“ a posunula do popředí novou hvězdu evropské diplomacie, Otto von Bismarcka.³¹⁹

Disraeliho největším úspěchem, jeho osobním triumfem, byl Berlínský kongres, který zakončil tři roky horečné diplomatické aktivity, kdy britský premiér několikrát čelil opozici svého vlastního kabinetu. Bez jediného výstřelu Disraeli v Berlíně dosáhl všech svých cílů, zcela oprávněně proto Lowe mohl berlínské uspořádání označit za „*lepší výsledek než po drahé a krvavé Krymské válce.*“³²⁰

Disraeli udělal ze zájmů impéria jeden z pilířů Konzervativní strany. Bylo to také důležité s ohledem na irskou otázku. Posílilo to argumenty konzervativců proti Home Rule a přilákalo k nim mnoho liberálních unionistů. Důraz na impérium, nastolený Disraelim, posílil unionismus, dále posilovaný Salisburyem, Arthurem Balfourem a Randolphem Churchillem. Home Rule vyhnal Chamberlaina a jiné z Liberální strany, imperialismus byl tématem, který je přivedl do Konzervativní strany. Gladstone žádný takový odkaz svým liberálům nezanechal.³²¹ Ke konci století se pak konzervativci stali dominantní stranou a toto postavení si udrželi až do počátku 60. let.

Byl Disraeli „*tory democrat*“? Podle Jonathana Parryho byl Disraeli tímto pojmem označován až po své smrti v roce 1881, kdy se konzervativcům v 80. a 90. letech hodilo zdůraznit jeho zájem o sociální a imperiální otázky a jeho zdánlivé porozumění working

318 CHARMLEY, c. d., s. 47.

319 Tamtéž, s. 48.

320 LOWE, c. d., s. 75.

321 LEE, c. d., s. 110.

classes. V reakci na toryovskou demokracii ho jeho oponenti naopak označili za cynického oportunistu. Parry zdůrazňuje konzistentnost jeho politických názorů a chování, což podle něj bylo výsledkem jeho „povědomí o anglických dějinách a charakteru, které ho vedlo k definování své politické kariéry v heslech hrdinské obrany národních hodnot, tradic a moci“. ³²² Parry ho vidí jako „praktického politika“ a nikoli „vizionáře“. ³²³

Zcela nezpochybnitelný je jeden fakt: váha Británie byla v Evropě v roce 1880 mnohem větší než v roce 1874. Lowe o tom napsal: „Gladstone měl sklony k excesům kázání a moralizování v zahraniční politice. V některých aspektech diplomacie ho lze označit za zcela nekompetentního. Evropa byla řízena Bismarckem a Británie s Francií, kterou si Gladstone znepřátelil obsazením Egypta, byly ponechány stranou. Britská prestiž byla v letech 1884–1885 na nule a hlavní vinu za tento fakt je nutné přisoudit Gladstonovi a Granvillovi. Salisbury si postěžoval, že se jim alespoň podařilo dosáhnout jejich vytouženého koncertu Evropy – ovšem spojeného proti Anglii.“ ³²⁴ Skutečně v červnu 1881 byl obnoven Spolek tří císařů a Británie se znovu dostala do izolace.

Po smrti generála Gordona Bismarck označil Gladstona za „nejvíce nekompetentního anglického ministra od lorda Northa v roce 1775“. Salisbury o něm zase prohlásil, že je „apoštolem absolutní negace v zahraniční politice“. ³²⁵

---

322 PARRY, Jonathan, *Disraeli and England*, in: *The Historical Journal*, Vol. 43, No. 3, s. 700.

323 Tamtéž, 705.

324 LOWE, c. d., s. 83–84.

325 Tamtéž, s. 83.

Závěr

Po vikomtovi Palmerstonovi, jenž dominoval rané viktoriánské éře, následovaly v oblasti zahraniční politiky dvě silné a výrazné osobnosti, Benjamin Disraeli, pozdější lord Beaconsfield, a William Ewart Gladstone. Oba, ač ani jeden z nich neměl žádné zkušenosti se zahraniční politikou, měli velmi jasnou představu o roli Velké Británie v mezinárodním dění a oba také zastínili své sekretáře z Foreign Office. Benjamin Disraeli nejpozději od roku 1872 vsadil budoucnost Konzervativní strany na kartu impéria, moci, prestiže a prosazování britských zájmů. Jevil se tedy býti pokračovatelem Palmerstonovy politiky více než vikomtův nástupce v čele Liberální strany Gladstone, jenž se ve své argumentaci stále více uchýlil k morálce a mezinárodnímu dorozumění. Střet obou státníků lze charakterizovat jako střet představ koncertu velmocí a reálpolitiky. Gladstone během své první vlády (1868–1874) učinil několik kroků, které byly vnímány jako „slabošské“ a škodící britské prestiži ve světě (neutralita v prusko–francouzské válce, akceptování ruské demilitarizace Černého moře a ženevské arbitráže ve věci vypořádání v kauze *Alabama*). Disraeli toho neváhal využít, stejně jako Gladstone neváhal využít jeho těžkostí na konci jeho druhé vlády v roce 1879. Disraeli zdůrazňoval důležitost impéria a prestiže v mezinárodních vztazích a více než Gladstone se hodil do doby, již dominoval mistr reálpolitiky Bismarck. S nástupem Disraeliho vlády přišla změna kurzu symbolizovaná nákupem akcií Společnosti Suezského průplavu a přijetím císařského titulu královnou Viktorií. Největší zkouška Disraeliho čekala v podobě obnovených nepokojů na Balkáně, tedy ve sféře Východní otázky. Tři léta, od vypuknutí povstání v Bosně a Hercegovině až do kongresu v Berlíně, se Disraeli snažil o obnovení postavení Velké Británie v mezinárodním dění. Byl úspěšný, na kongresu v Berlíně patřil k nejdůležitějším postavám a bez jediného výstřelu dokázal dosáhnout britských cílů. Tehdy stál na vrcholu své moci i popularity. Bohužel žádné nadějně vyhlídky ho již nečekaly. Jeho diplomatický úspěch v Berlíně byl zastíněn koloniálními válkami na jihu Afriky a v Afghánistánu, jež se zprvu pro Británii nevyvíjely dobře, za jejichž vypuknutí ho ovšem nelze zcela vinit. Pro „spasitele“ Gladstona tyto události poskytly vítané téma k útoku na „nemorální beaconsfieldismus“, jak opovržlivě nazval Disraeliho zahraniční politiku během své útočné a do té doby nevídané midlothianské kampaně. Vývoj jejich vztahu od doby bojů kolem obilních zákonů, kdy Gladstone

nemohl Disraelimu zapomenout jeho útoky na jím obdivovaného Roberta Peela, až do Disraeliho smrti je charakterizován narůstající animozitou, jež přerostla až v osobní nenávist, jež nebyla v jejich době mezi státníky obvyklá a jež také neunikla ani dobovým pozorovatelům, včetně lorda Granvilla. Gladstone také nesl nemalý podíl na připomenutí Disraeliho židovských kořenů, které se staly jednou z hlavních argumentací jeho odpůrců ve smyslu podsouvání mu „cizích“ motivací, nikoli prosazování „anglických“ zájmů.

Volby v roce 1880 skončily drtivým vítězstvím liberálů. Většina historiků přesto přiznává Disraelimu kredit za fakt, že v roce 1880 bylo mezinárodní postavení Velké Británie mnohem lepší než v roce 1874, což se Gladstonovi během krátké doby zase podařilo změnit, jak si povzdechl lord Salisbury. Oba tito velikáni viktoriánské éry zanechali svým stranám odlišné dědictví. Peelova snaha o vybudování modernější Konzervativní strany vzala za své rozštěpením strany po odvolání Obilních zákonů a odchodem všech předních konzervativců ze strany. Konzervativní stranu jako celek to na řadu let diskvalifikovalo ze soupeření o moc, Disraeli by ale zřejmě bez této obměny nikdy nedosáhl svého postavení. Bylo na něm, aby stranu znovu vybudoval, stabilizoval a přinesl nová volební hesla. Trvalo mu desítky let, než konzervativci v roce 1874 drtivě zvítězili. Disraeli ztotožnil Konzervativní stranu s obranou impéria a silnou zahraniční politikou, čímž se také vymezil vůči liberálům, a se sociálním zákonodárstvím, jež mělo zlepšit podmínky života working classes. Naopak Gladstone si svými „misemi na spasení světa“ odcizil whigy, kteří byli do jeho nástupu jako předsedy strany dominantní silou v uskupení Liberální strany. Posledním hřebíčkem do rakve Liberální strany bylo jeho trvání na politice Home Rule pro Irsko, čímž stranu rozštěpil, stejně jako jeho vzor Robert Peel rozštěpil trváním na svém přesvědčení konzervativce ve 40. letech, a způsobil tak dominanci konzervativců trvající od konce 19. století, přerušenu krátkým liberálním znovuzrozením po volbách v roce 1906, v podstatě až do počátku 60. let 20. století. V případě Peela i Gladstona nešlo jen o téma, o jehož nutnosti byli přesvědčeni, v případě obou se jako větší problém jeví jejich styl, jejich komunikace se stranou. Naopak Disraeli měl vždy na paměti rozkol konzervativců a byl odhodlán nedopustit jeho opakování. Během východní krize sice z vlády odešli Derby a Carnarvon, ale to bylo vyváženo podporou ze strany Salisburyho a zbytku kabinetu. Derby sice přešel do

tábora liberálů, naopak Carnarvon po prohraných volbách v roce 1880 vyjádřil Disraelimu svou podporu, přes všechny rozepře, které měli. Obrana impéria také bylo tématem, které přilákalo liberály–imperialisty, kteří nakonec splynuli s konzervativci, což ještě přispělo k jejich dominanci.

Benjamin Disraeli byl státníkem, jenž se v mnoha směrech lišil od svých současníků. Přes svůj původ, nedostatečné finanční zázemí a absenci skvělého vzdělání dosáhl na vrchol onoho „kluzkého stožáru“. Ač nikdy nepatřil k třídě bohatých pozemkových vlastníků, stal se jedním z nejvýraznějších obránců jejich práv, protože právě je považoval za zdroj svobody a prosperity Británie. Jeho obdivovatelé v roce 1883 na jeho počest založili Prvosenkovou ligu (Primrose League), organizaci, jež měla šířit principy Konzervativní strany a jež byla pojmenována podle jeho oblíbené květiny.

Mým cílem bylo zhodnotit tohoto velkého státníka viktoriánské éry, prezentovat motivy a cíle jeho zahraniční politiky v hlavních událostech, jež se v této době odehrály a analyzovat do jaké míry byly odlišné představy liberálů a konzervativců na vedení zahraniční politiky a v neposlední řadě jaký byl Disraeliho politický odkaz Konzervativní straně.

Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny

Whigs and Whiggism. Political Writings by Benjamin Disraeli, edited by William Hutcheon, New York 1914.

Wit and Wisdom of Lord Beaconsfield, collected from His Writings and Speeches, London 1883.

The Letters of Disraeli to Lady Chesterfield and Lady Bradford, Volume I. 1873-1875, edited by the Marquis of Zetland, London 1929.

The Letters of Disraeli to Lady Chesterfield and Lady Bradford, Volume II. 1876-1881, edited by the Marquis of Zetland, London 1929.

Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield, arranged and edited by T. E. Kebbel, London 1882.

Gladstone's Speeches, descriptive index and bibliography, by Arthur Tilney Bassett, London 1916.

DISRAELI, Benjamin, *Vindication of the English Constitution in a Letter to a Noble and Learned Lord*, by Disraeli the Younger, London 1835.

From Palmerston to Disraeli (1856–1876), compiled by Ewing Harding, London 1913.

Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878.

GLADSTONE, William Ewart, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, New York and Montreal 1876.

C. 1640: Turkey. No. 1 (1877). *Correspondence respecting the affairs of Turkey*, London

1877.

C. 1641: Turkey. No. 2 (1877). *Correspondence respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey 1876-77*, London 1877.

C. 1713: Turkey. No. 8 (1877). *Circular of Prince Gortchakow, and correspondence respecting the protocol on the affairs of Turkey*, London 1877.

C. 1719: Turkey. No. 12 (1877). *Despatch from the Turkish Government on the protocol of March 31, 1877*, London 1877.

C. 1741: Turkey. No. 18 (1877). *Circular from Prince Gortchakow of April 19, 1877, and reply of Her Majesty's Government*, London 1877.

C. 1973: Turkey. No. 22 (1878). *Preliminary treaty of peace between Russia and Turkey*, London 1878.

C. 1995: Turkey. No. 27 (1878). *Further correspondence respecting the preliminary treaty of peace between Russia and Turkey, signed at San Stefano, 19th February 3rd March, 1878*, London 1878.

C. 2081: Turkey. No. 38 (1878). *Despatch from the Marquis of Salisbury inclosing a copy of the treaty signed at Berlin, July 13, 1878*, London 1878.

C. 2014: Turkey. No. 33 (1878). *Correspondence respecting the Congress at Berlin*, London 1878.

C. 2083: Turkey. No. 39 (1878). *Correspondence relating to the Congress of Berlin, with the protocols of the Congress*, London 1878.

C. 2108: Turkey. No. 44 (1878). *Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the settlement of affairs in the east*, London 1878.

Odborná literatura

ADELMAN, Paul, *Gladstone, Disraeli and Later Victorian Politics*, Edinburgh 1997.

ALDOUS, Richard, *The Lion and the Unicorn: Gladstone vs. Disraeli*, New York 2006.

ATTRIDGE, Steve, *Nationalism, Imperialism, and Identity in Late Victorian Culture: Civil and Military Worlds*, Gordonsville 2003.

BELL, Duncan, *Victorian Visions of Global Order: Empire and international Relations in nineteenth-century Political Thought*, Cambridge 2007.

BELL, Duncan, *Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order, 1860-1900*, Princeton 2007.

BENTLEY, Michael, *Lord Salisbury's world: conservative environments in late-Victorian Britain*, New York 2001.

BLAKE, Robert, *Disraeli*, Oxford 1966.

BLAKE, Robert, *Disraeli*, Oxford 1969.

BLAKE, Robert, *Disraeli and Gladstone*, Cambridge 1969.

BLOOMFIELD, Leonard, *Benjamin Disraeli*, Lincoln 1965.

BOURNE, Kenneth, *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902*, Oxford 1970.

BUCKLE, George, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, Vol. 5 1868–1876, New York 1920.

BUCKLE, George, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, Vol. 6, 1876–1881, New York 1920.

BUDIL, Ivo T., *Válka Zuluů. Britsko–zulská válka v roce 1879*, Praha 2006.

BUTLER, Geoffrey, *The Tory Tradition, Bolingbroke-Burke-Disraeli-Salisbury*, London

1914.

CECIL, Gwendolen, *Life of Robert, Marquis of Salisbury*, vol. 2, London 1932.

DAVIS, Richard Whitlock, *Disraeli*, London 1976.

ELDRIDGE, C. C., *Disraeli and the Rise of a New Imperialism*, Cardiff 1996.

EVANS, Eric J., *Sir Robert Peel: Statesmanship, Power and Party*, Florence 1991.

GAUNT, Richard A., *Sir Robert Peel: The Life and Legacy*, London 2010.

GHOSH, Peter, GOLDMAN, Lawrence, *Politics and culture in Victorian Britain*, Oxford 2006.

GOODLAD, Graham D., *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, London 2000.

HADFIELD-AMKHAN, Amelia, *British Foreign Policy, National Identity, and Neoclassical Realism*, Lanham 2010.

HAWKINS, Angus, *The Forgotten Prime Minister, Vol. 2, Achievement, 1851-1869*, Oxford 2008.

HIBBERT, Christopher, *Disraeli and His World*, New York 1978.

HOFFENBERG, Peter H., AUERBACH, Jeffrey A., *Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851*, London 2008.

HOLLAND, Robert, MARKIDES, Diana, *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford 2006.

CHARMLEY, John, *A History of Conservative Politics since 1830*, Basingstoke 2008.

JENKINS, Roy, *Gladstone*, Praha 2000.

JOHNSON, Robert, *British Imperialism*, Gordonsville 2003.

JUDD, Denis, *The Victorian Empire*, London 1970.

KAKAR, Mohammad H., *Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863-1901*, Boston 2006.

KOVIC, Miloš, *Disraeli and the Eastern question*, New York 2011.

LEE, Stephen J., *Aspects of British Political History 1815-1914*, London 1994.

LEE, Stephen J., *Gladstone and Disraeli*, New York 2005.

LOWE, John, *Britain and Foreign Affairs 1815-1885: Europe and Overseas*, Florence 1998.

MACCLENDON, Thomas V., *White Chief, Black Lords: Shepstone and the Colonial State in Natal, South Africa, 1845-1878*, Rochester 2010.

MARTINEAU, Harriet, *Victorian Imperialism and the Civilizing Mission*, Farnham 2010.

MAUROIS, André, *Život Benjamina Disraeliho*, Praha 1997.

MCCORD, Norman, *British History 1815-1914*, Oxford 2007.

NERAD, Filip, *Búrská válka*, Praha 2004.

PATERSON, David O., *Liberals and Conservatives 1846-1895*, Oxford 2008.

PILÁT, Jan, *Benjamin Disraeli*, Praha 1967.

PORTER, Bernard, *Absent-Minded Imperialists, Empire, Society and Culture in Britain*, Oxford 2006.

SETON-WATSON, R. W., *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question: A Study in Diplomacy and Politics*, London 1935.

SCHONHARDT-BAIL, Cheryl, *From the Corn Laws to Free Trade, Interests, Ideas, and Institutions in Historical Perspective*, London 2006.

SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999.

SKŘIVAN, Aleš, *Lexikon světových dějin 1492–1914*, Praha 2002.

SOMERVELL, D. C., *Disraeli and Gladstone. A duo-biographical sketch*, London 1932.

ST JOHN, Ian, *Disraeli and the Art of Victorian Politics*, New York 2010.

STEWART, R. W., *Benjamin Disraeli: A List of Writings by Him, and Writings about Him*, Metuchen 1972.

URQUHART, Diane, *The Ladies of Londonderry: Women and Political Patronage*, London 2008.

VANDERVORT, Bruce, *Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830–1914*, London 1998.

VINCENT, John, *Disraeli*, Oxford 1990.

WALTON, John K., *Disraeli*, New York 1990.

WILLIS, Michael, *Gladstone and Disraeli: Principles and Policies*, Cambridge 1989.

YAVUZ, M. Hakan, SLUGLETT, Peter, *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Salt Lake City 2011.

Odborné studie

ARNSTEIN, Walter R., *The Warrior Queen: Reflections on Victoria and Her World*, in: *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 30, No. 1, 1998, s. 1–28.

BIVONA, Daniel, *Disraeli's Political Trilogy and the Antinomic Structure of Imperial Desire*, in: *Novel: A Forum on Fiction*, Vol. 22, No. 3, 1989, s. 305–325.

BLOCK, Louis James, *Bismarck and Gladstone*, in: *Sewanee Review*, Vol. 20, No. 4,

1912, s. 409–419.

COPE, R. L., *Local Imperatives and Imperial Policy: The Sources of Lord Carnarvon's South African Confederation Policy*, in: The International Journal of African Historical Studies, Vol. 20, No. 4, 1987, s. 601–626.

COWLING, Maurice, *Lytton, the Cabinet, and The Russians, August to November 1878*, in: The English Historical Review, Vol. 76, No. 298, 1961, s. 59–79.

COWLING, Maurice, *Disraeli, Derby and Fusion, October 1865 to July 1866*, in: The Historical Journal, Vol. 8, No. 1, 1965, s. 31–71.

DARWIN, John, *Imperialism and the Victorians: The Dynamics of Territorial Expansion*, in: The English Historical Review, Vol. 112, No. 447, 1997, s. 614–642.

DENNIS, Alfred L. P., *Tendencies in British Foreign Policy Since Disraeli*, in: Proceedings of the American Political Science Association, Vol. 6, 1909, s. 109–120.

ELLINGER, Jiří, *Duel Castlereagh versus Canning. Dvě tradice britské zahraniční politiky*, in: Dějiny a současnost, roč. 2007 , č. 1, s. 21–23.

GAMBLES, Anna, *Rethinking the Politics of Protection: Conservatism and the Corn Laws, 1830–52*, in: The English Historical Review, Vol. 113, No. 453, 1998, s. 928–952.

GHOSH, P. R., *Disraelian Conservatism: A Financial Approach*, in: The English Historical Review, Vol. 99, No. 391, 1984, s. 268–296.

HARCOURT, Freda, *Disraeli's Imperialism, 1866–1868: A Question of Timing*, in: The Historical Journal, Vol. 23, No. 1, 1980, s. 87–109.

HIMMELFARB, Gertrude, *The Politics of Democracy: The English Reform Act of 1867*, in: Journal of British Studies, Vol. 6, No. 1, 1966, s. 97–138.

ROSE, Holland John, *Great Britain and the Eastern Question*, in: The Journal of International Relations, Vol. 12, No. 3, 1922, s. 307–319.

HOOKER, J. R., *The Foreign Office and the 'Abyssinian Captives'*, in: *The Journal of African History*, Vol. 2, No. 2, 1961, s. 245–258.

HOSKINS, Halford L., *British Foreign Policy in Africa, 1873-1877*, in: *Geographical Review*, Vol. 32, No. 1, 1942, s. 140–149.

CHUNG, Heera, *From a Protectionist Party to a Church Party, 1846-48: Identity Crisis of the Conservative Part and the Jew Bill of 1847*, in: *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 36, No. 2, 2004, s. 256–278.

JENKINS, T. A., *Gladstone, the Whigs and the Leadership of the Liberal Party, 1879-1880*, in: *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 2, 1984, s. 337–360.

JOHNSON, R. A., *"Russians at the Gates of India"? Planning the Defence of India, 1885–1900*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 67, No. 3, 2003, s. 697–743.

JONES, Wilbur Devereux, *The British Conservatives and the American Civil War*, in: *The American Historical Review*, Vol. 58, No. 3, 1953, s. 527–543.

KALMAR, Ivan Davidson, *Benjamin Disraeli, Romantic Orientalist*, in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 47, No. 2, 2005, s. 348–371.

KNIGHT, L. A., *The Royal Titles Act and India*, in: *The Historical Journal*, Vol. 11, No. 3, 1968, s. 488–507.

KOVÁŘ, Martin, *Benjamin Disraeli*, in: *Historický obzor*, roč. 2, č. 3-4, 1991, s. 45–51.

LEE, Dwight E., *A Memorandum Concerning Cyprus, 1878*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 3, No. 2, 1931, s. 235–241.

LEVINE, Richard A., *Disraeli's Tancred and "The Great Asian Mystery"*, in: *Nineteenth Century Fiction*, Vol. 22, No. 1, 1967, s. 71–85.

MARSH, Peter, *Lord Salisbury and the Ottoman Massacres*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 11, No. 2, 1972, s. 63–83.

MATTHEW, H. C. G., *Disraeli, Gladstone, and the Politics of Mid-Victorian Budgets*, in: *The Historical Journal*, Vol. 22, No. 3, 1979, s. 615–643.

MCINTYRE, W. D., *British Policy in West Africa: The Ashanti Expedition of 1873-4*, in: *The Historical Journal*, Vol. 5, No. 1, 1962, s. 19–46.

MILGRIM, Michael R., *An Overlooked Problem in Turkish-Russian Relations: The 1878 War Indemnity*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 4, 1978, s. 519–537.

NAWID, Senzil, *The State, the Clergy, and British Imperial Policy in Afghanistan during the 19th and Early 20th Centuries*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 4, 1997, s. 581–605.

PARRY, Jonathan, *Disraeli and England*, in: *The Historical Journal*, Vol. 43, No. 3, 2000, s. 699–728.

RODGERS, Nini, *The Abyssinian Expedition of 1867-1868: Disraeli's Imperialism or James Murray's War?*, in: *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 1, 1984, s. 129–149.

ROSSI, John P., *Catholic Opinion on the Eastern Question, 1876-1878*, in: *Church History*, Vol. 51, No. 1, 1982, s. 54–70.

SCHMITT, Bernadotte E., *British Foreign Policy*, in: *Political Science Quarterly*, Vol. 39, No. 2, 1924, s. 308–322.

SCHREUDER, D. M., *Gladstone and Italian Unification, 1848-70: The Making of a Liberal?*, in: *The English Historical Review*, Vol. 85, No. 336, 1970, s. 475–501.

SCHREUDER, D. M., *Gladstone as "Troublemaker": Liberal Foreign Policy and the German Annexation of Alsace-Lorraine, 1870-1871*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 17, No. 2, 1978, s. 106–135.

SCHUYLER, R. L., *The Climax of Anti-Imperialism in England*, in: *Political Science Quarterly*, Vol. 36, No. 4, 1921, s. 537–560.

STEELE, E. D., *Ireland and the Empire in the 1860s. Imperial Precedents for Gladstone's First Irish Land Act*, in: *The Historical Journal*, Vol. 11, No. 1, 1968, s. 64–83.

STEMBRIDGE, Stanley R., *Disraeli and the Millstones*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 5, No. 1, 1965, s. 122–139.

TEMMELE, Matthew R., *Gladstone's Resignation of the Liberal Leadership, 1874-1875*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 16, No. 1, 1976, s. 153–177.

TEMPERLEY, Harold, *Disraeli and Cyprus*, in: *The English Historical Review*, Vol. 46, No. 182, 1931, s. 274–279.

TUCKER, Albert, *Disraeli and the Natural Aristocracy*, in: *The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne d'Economie et de Science politique*, Vol. 28, No. 1, 1962, s. 1–15.

WEEKS Jr., Richard G., *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A Reinterpretation*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No. 1, 1979, s. D1055–D1070.

WEEKS Jr., Richard G., *Disraeli as Political Egotist: A Literary and Historical Investigation*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 28, No. 4, 1989, s. 387–410.

WESTON, Corinne C., *Salisbury and the Lords, 1868-1895*, in: *The Historical Journal*, Vol. 25, No. 1, 1982, s. 103–129.

WOHL, Anthony S., *"Dizzi-Ben-Dizzi": Disraeli as Alien*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 34, No. 3, 1995, s. 375–411.

The Congress of Berlin and Its Consequences, in: *The North American Review*, Vol. 127, No. 265, 1878, s. 392–405.

Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878, in: *The American Journal of International Law*, Vol. 2, No. 4, Supplement: Official Documents, 1908, s. 401–424.

Internetové zdroje

CAVENDISH, Richard, *Disraeli and the Conservative Leadership*, Published in History Today Volume: 49 Issue: 2 1999. <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/disraeli-and-conservative-leadership>

Hansard <http://hansard.millbanksystems.com/people/mr-benjamin-disraeli/>

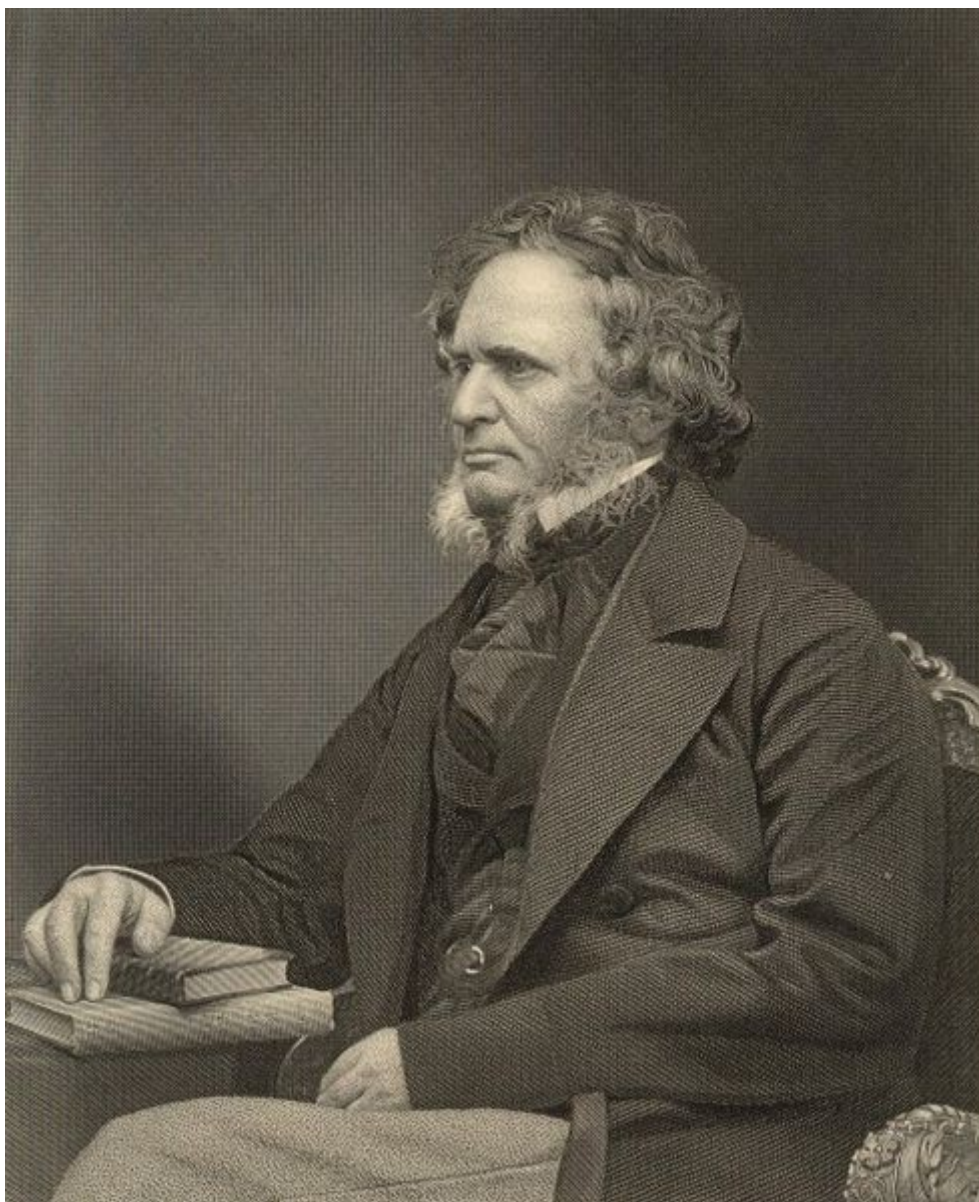

Obrazová příloha

Seznam příloh

1. 14. hrabě Derby
2. Benjamin Disraeli
3. 15. hrabě Derby
4. William E. Gladstone
5. William E. Gladstone
6. volební reforma 1867 (karikatura z Punche)
7. Gladstonův odchod do ústraní (karikatura z Punche)
8. nákup akcií Společnosti Suezského průplavu (karikatura z Punche)
9. Royal Titles Act 1876 (karikatura z Punche)
10. povýšení na hraběte Beaconsfielda (karikatura z Punche)
11. východní krize (karikatura z Punche)
12. účastníci konference v Konstantinopoli
13. Mlčící sfinga (karikatura z Punche)
14. Británie na pokraji války (karikatura z Punche)
15. Berlínský kongres (karikatura z Punche)
16. účastníci Berlínského kongresu
17. Isandhlwana
18. podpis smlouvy z Gandamaku

Příloha č. 1 – 14. hrabě Derby (1799-1869)

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:14th_Earl_of_Derby.jpg)

Příloha č. 2 – Benjamin Disraeli v roce 1878

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Benjamin_Disraeli_by_Cornelius_Jabez_Hughes,_1878.jpg)

Příloha č. 3 – 15. hrabě Derby (1826-1893)

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Edward_Stanley,_15th_Earl_of_Derby_2.jpg)

Příloha č. 4 – William E. Gladstone v roce 1861

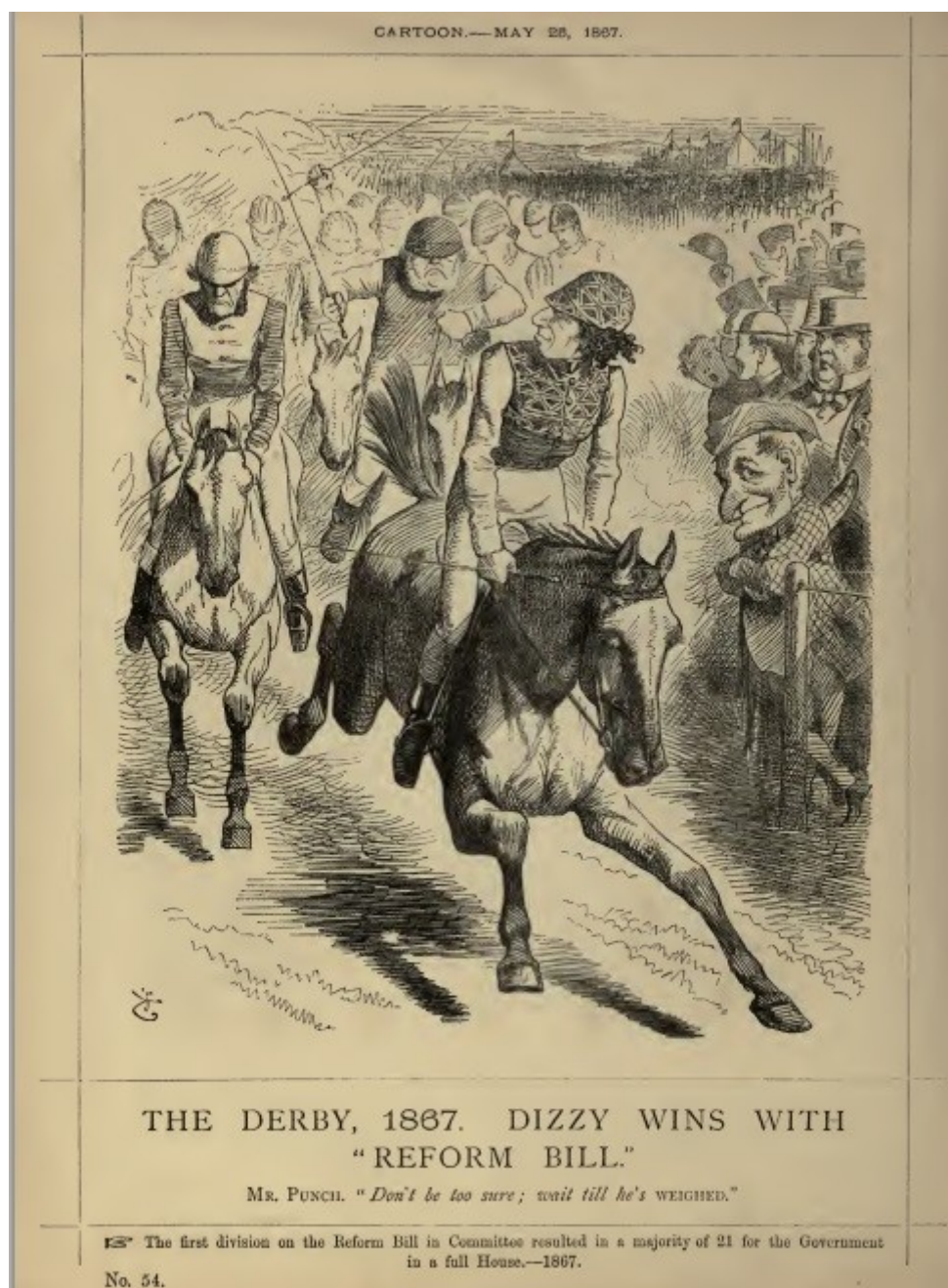
(http://en.wikipedia.org/wiki/File:William_Gladstone_by_Mayall,_1861.jpg)

Příloha č. 5 - William E. Gladstone při své oblíbené činnosti

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Elliott_%26_Fry10a.jpg)

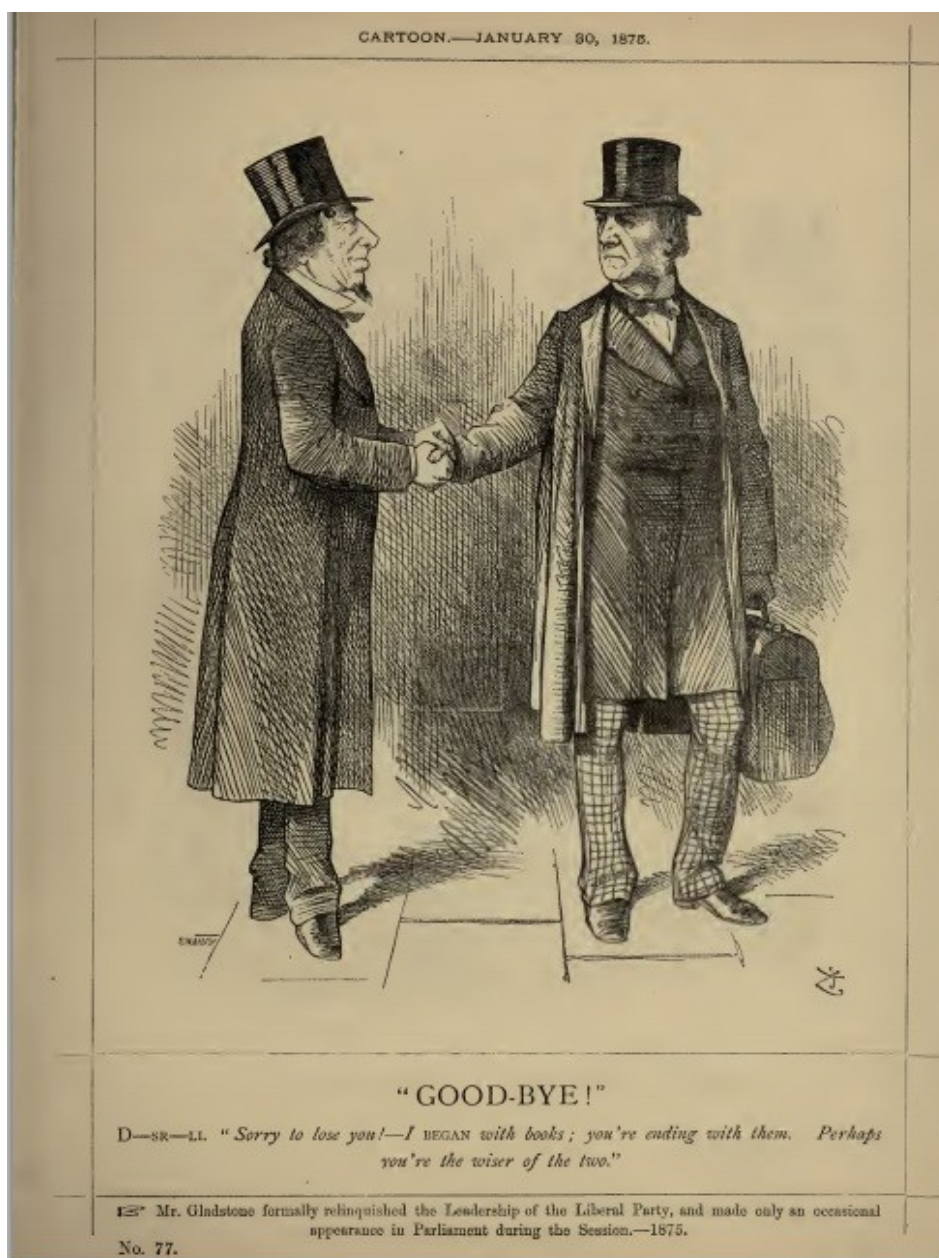
Příloha č. 6 – druhá volební reforma 1867

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 54.)

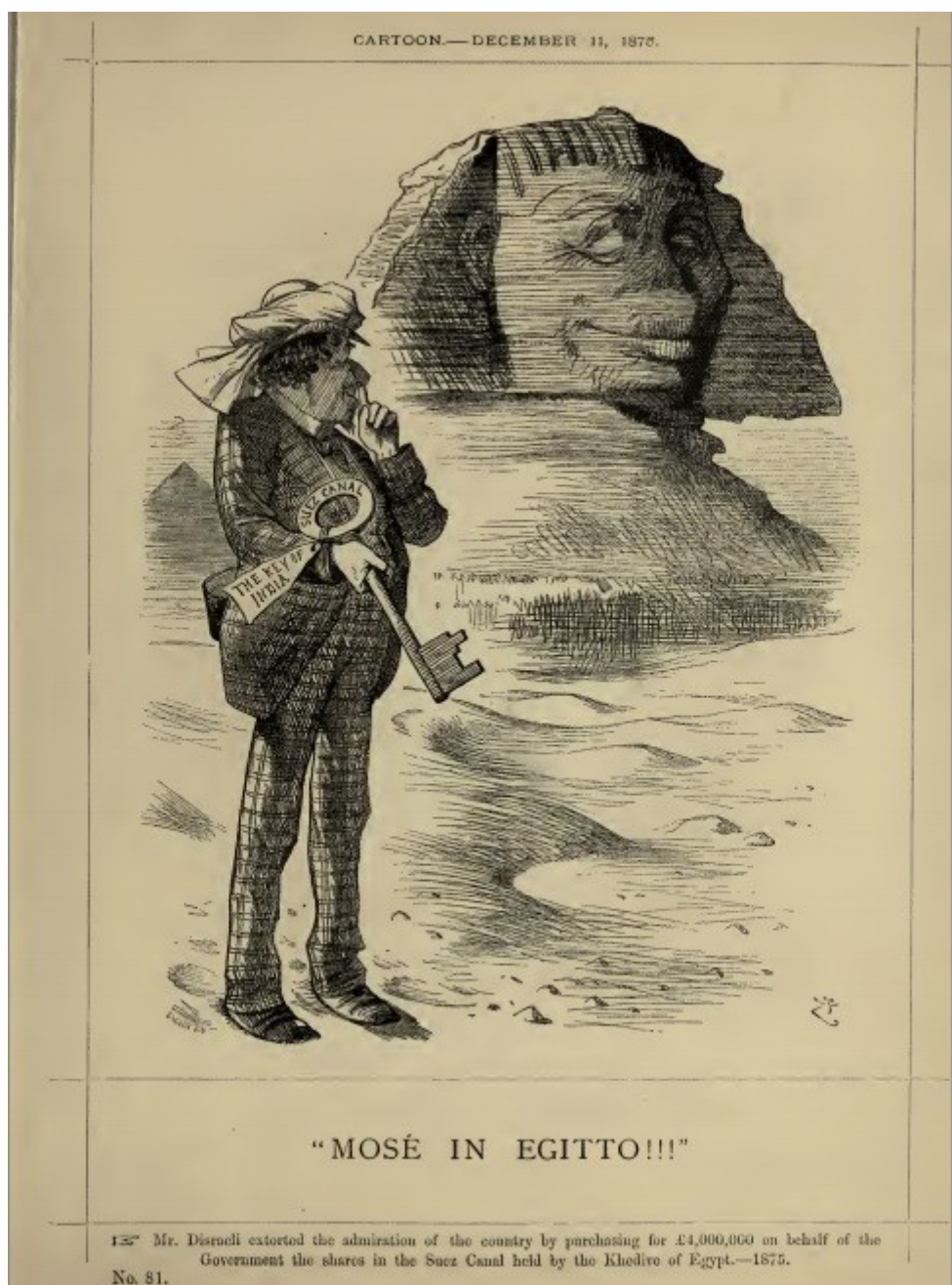

Příloha č. 7 - Gladstone po prohraných volbách odešel z politiky

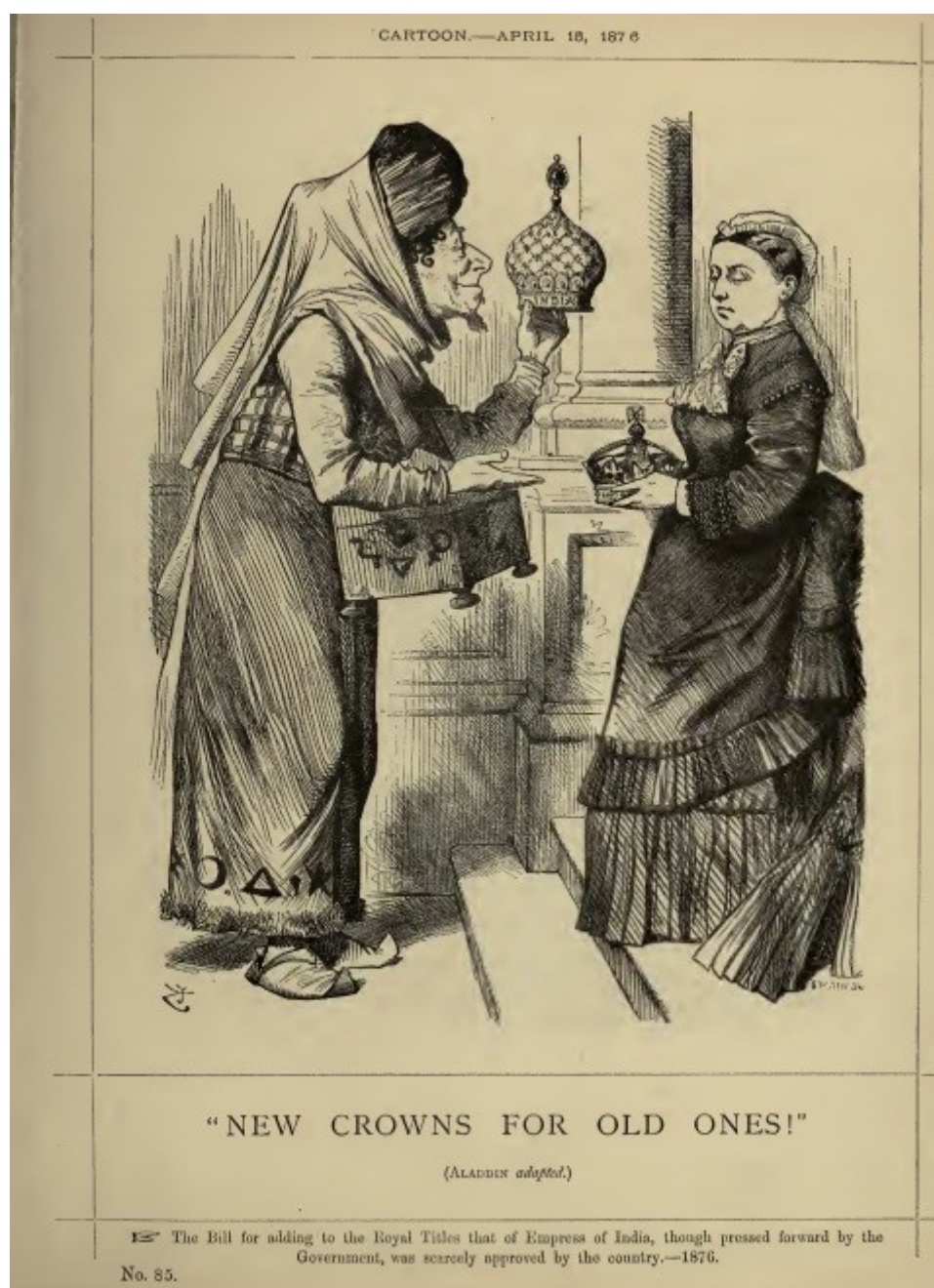
(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 77.)

Příloha č. 8 – nákup akcií Společnosti Suezského průplavu

(*Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 81.*)

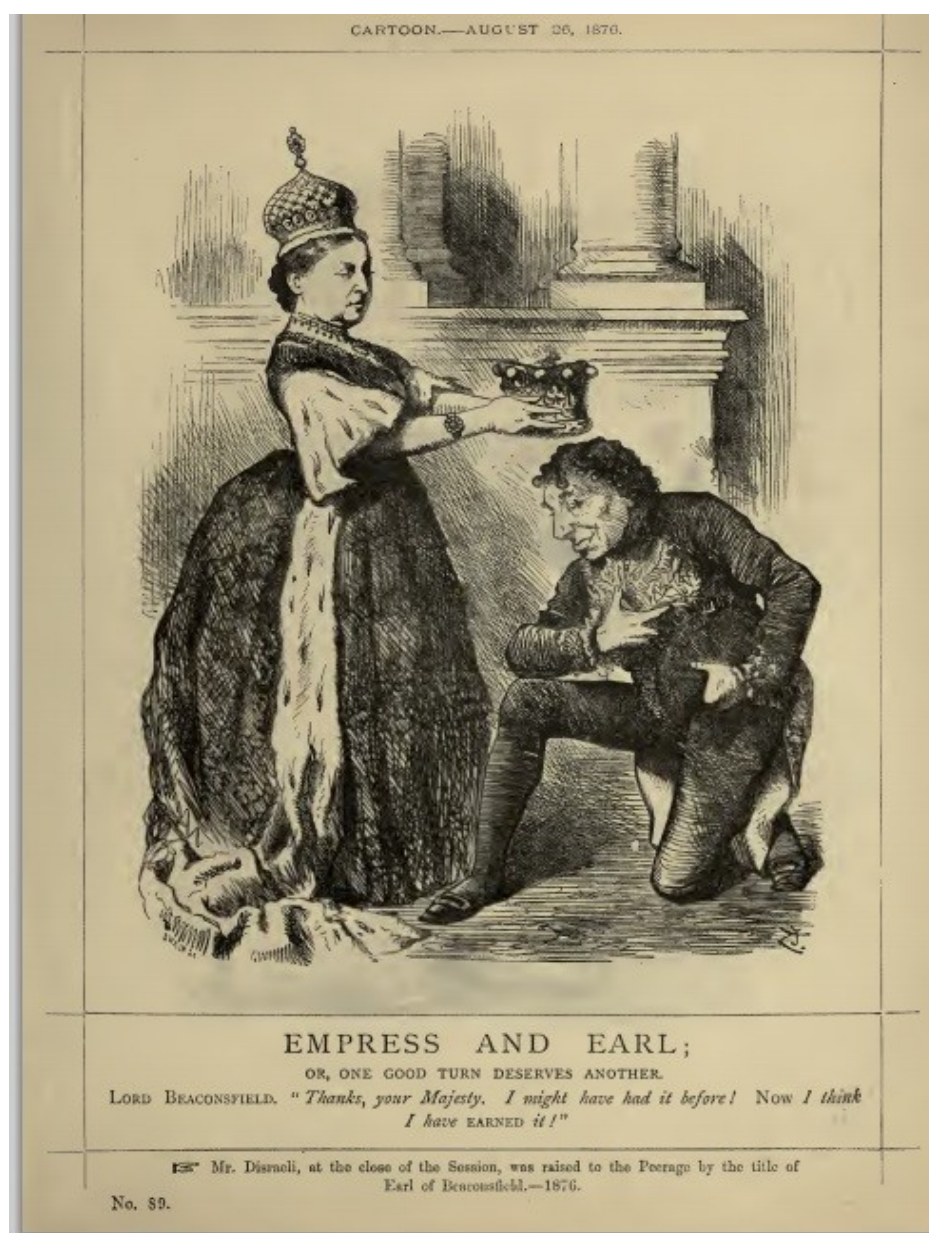
Příloha č. 9 – Royal Titles Act 1876

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 85.)

Příloha č. 10 – Disraeliho povýšení na hraběte Beaconsfielda

(Benjamin Disraeli, *Earl of Beaconsfield's Cartoons*, Punch 1843–1878, London 1878, No. 89.)

Příloha č. 11 – Disraeliho reakce na Bulharské masakry

NEUTRALITY UNDER DIFFICULTIES.

DIZZY. "Bulgarian Atrocities! I can't find them in the 'Official Reports'!!!"

13" The country was deeply stirred by the dreadful outrages in Bulgaria, and Mr. Disraeli's attitude of official indifference called forth wide disapprobation.—1876.

No. 88

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 88.)

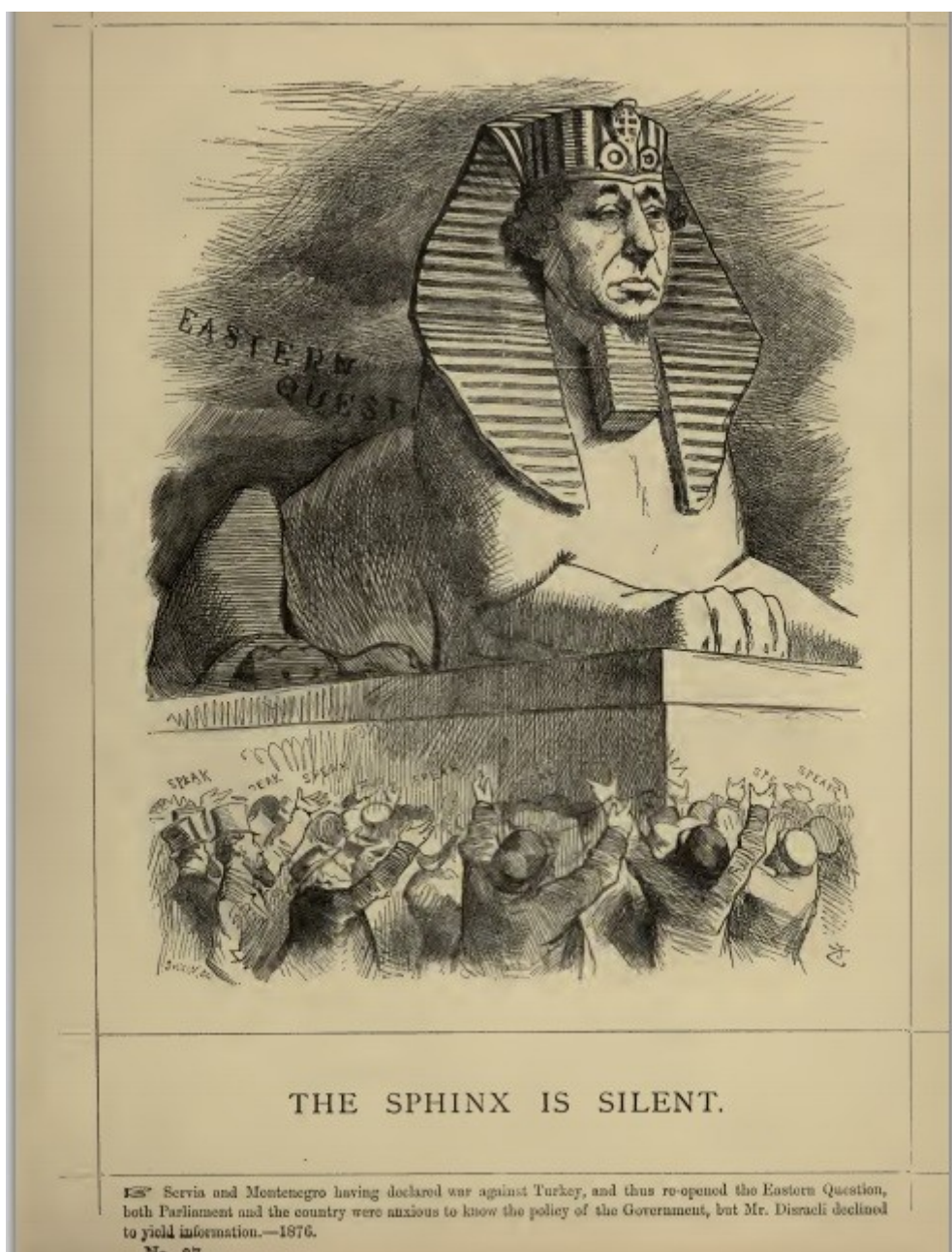

Příloha č. 12 – účastníci konference v Konstantinopoli

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Constantinople_Conference.jpg)

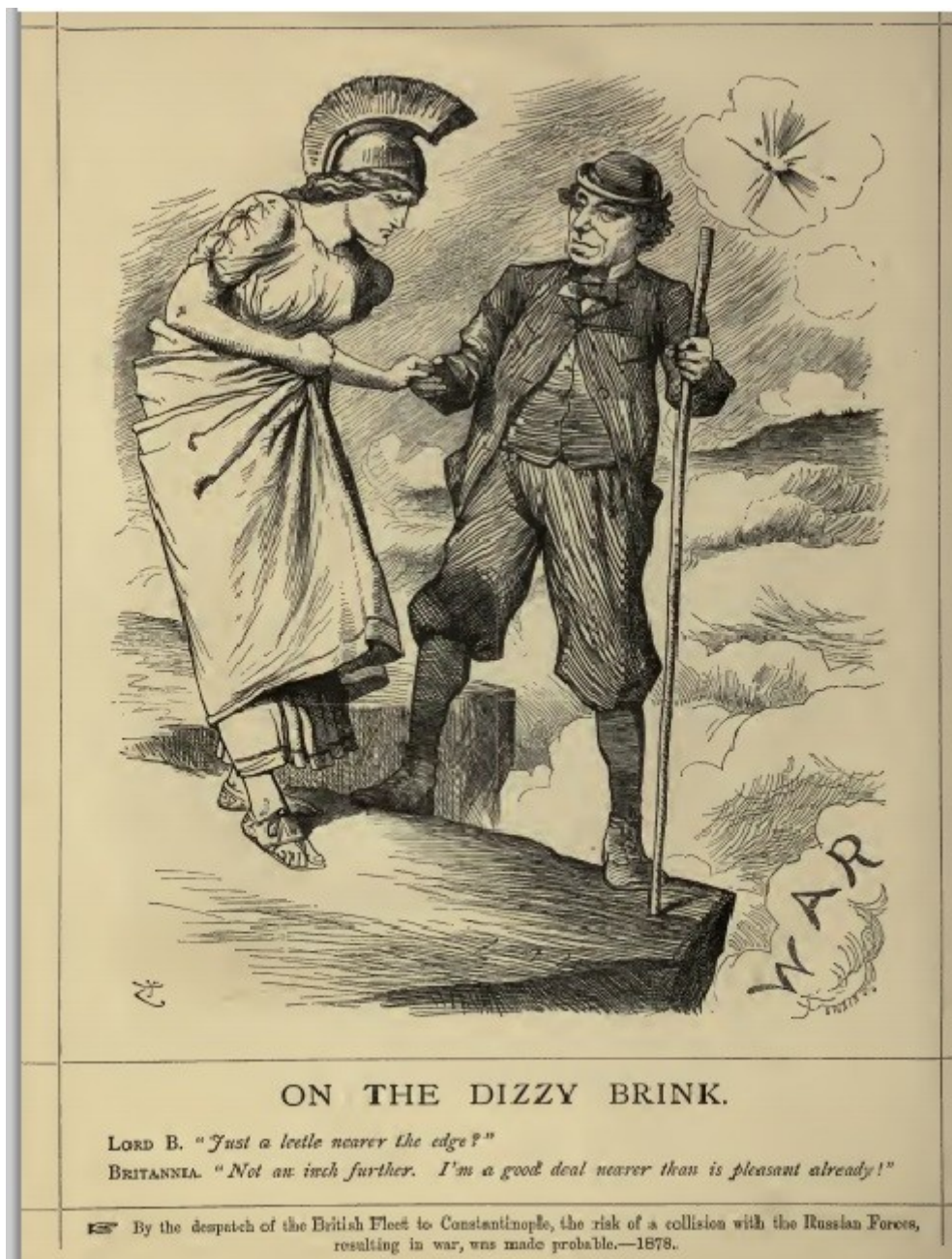
Příloha č. 13 - „Mlčící sfinga“

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 87.)

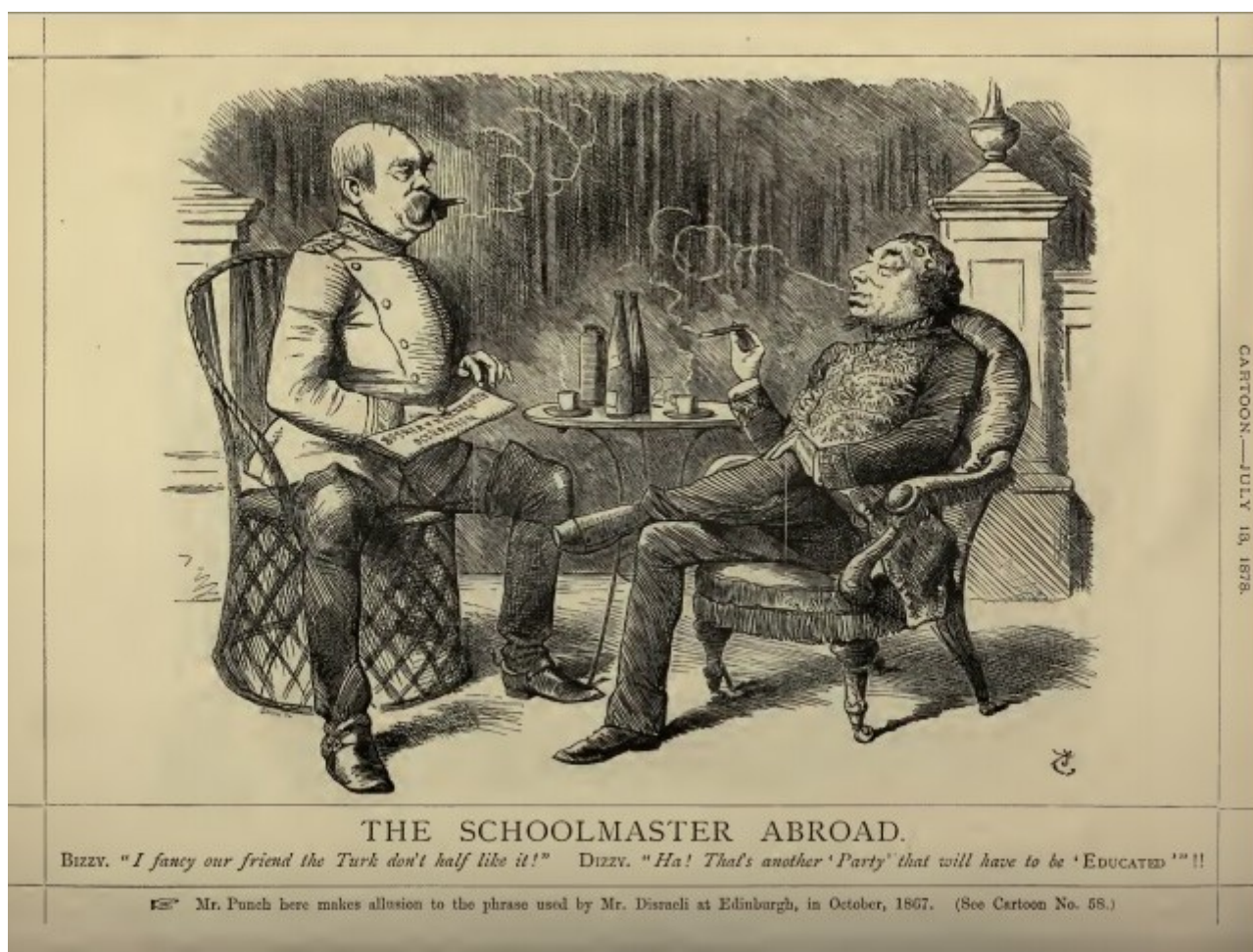

Příloha č. 14 - Británie na pokraji války

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 94.)

Příloha č. 15 – Berlínský kongres

(Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield's Cartoons, Punch 1843–1878, London 1878, No. 102.)

Příloha č. 16 – účastníci Berlínského kongresu

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Berliner_kongress.jpg)

Příloha č. 17 – Isandhlwana

(<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Isandhlwana.jpg>)

Příloha č. 18 – podpis smlouvy z Gandamaku

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mohammad_Yaqub_Khan_with_British_officers_in_May_of_1879.jpg)